

*І.Г. КИРИЛЕНКО, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН, заступник голови
Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти
В.Є. ІВЧЕНКО, заступник голови Комітету Верховної Ради України
з питань аграрної політики та земельних відносин
В.В. ДЕМ'ЯНЧУК, кандидат сільськогосподарських наук,
помічник-консультант народного депутата України*

Продовольча безпека України в світлі сучасних тенденцій світової економіки

Постановка проблеми. За оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) практично кожен дев'ятий житель планети (795 млн людей у світі) потерпає від голоду [13]. Резолюцією, прийнятою Генеральною асамблеєю ООН 25 вересня 2015 року, серед 17 цілей сталого розвитку на період до 2030 року на першому плані визначені завдання щодо подолання бідності й голоду, забезпечення продовольчої безпеки та здорового способу життя, поліпшення харчування й сприяння сталому розвитку сільського господарства [16]. Це доводить про те, що загроза гуманітарної кризи продовжує залишатися головним викликом сучасного світу. Додатковим чинником її каталізації протягом останніх років стала низка соціальних потрясінь в окремих країнах євразійського та африканського континентів. Вони провокують певну напругу в світовій економіці й створюють суттєві перешкоди міжнародним інституціям, зокрема в частині забезпечення необхідного для гідного розвитку людства глобального безпекового рівня, а також національної та продовольчої безпеки.

Для України це є черговим викликом, адже наша держава, по-перше, не входить до жодного з провідних економічних формувань світу: по-друге, не має достатньо роз-

галужених двосторонніх економічних зв'язків, підтверджених угодами про вільну торгівлю; по-третє, значну частку аграрної продукції Україна експортує, як правило, через транснаціональні корпорації переважно без довгострокових договорів, які б гарантували її ефективне співробітництво, особливо в частині забезпечення стабільності в сфері АПК, продовольчої безпеки держави й раціонального використання наявних ресурсів для виробництва аграрної продукції та її переробки.

Тому, зважаючи на ситуацію, що складається, Україна постає перед необхідністю модернізації своєї державної політики розвитку аграрної галузі, яка визначатиме на довгострокову перспективу місце нашої країни у світовому виробництві продовольства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розроблення та реалізації державної аграрної політики, зокрема в частині інституційної підтримки заходів щодо забезпечення продовольчої безпеки в Україні, а також у практиці розвинутих країн світу детально висвітлені в наукових працях В.І. Власова [2], О.І. Гойчук [3], Ю.О. Лупенка [6], Б.Й. Пасхавера [8], П.Т. Саблука [12]. Разом із тим достатньо неочікуваний розвиток ситуації щодо можливої зміни принципів світового економічного співробітництва, особливо в частині їхнього впливу на стан розвитку аграрної сфери, а також продовольчої безпеки в світі й Україні, зу-

мовляє нинішню актуальність досліджень цього питання. Слід зауважити, що згадані виклики вже впливають на світову економічну систему, зокрема на світовий продовольчий ринок, і суттєво посилюватимуться у разі зміцнення відцентрових тенденцій у світовій політиці й економіці. Тому надзвичайно важливим є опрацювання нових підходів щодо майбутньої державної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки України та розвитку вітчизняного аграрного виробництва на довгострокову перспективу.

Мета статті – визначення стану продовольчої безпеки України у 2013 – 2017 роках та обґрунтування пропозицій у частині реалізації державної аграрної політики щодо забезпечення продовольчої безпеки з урахуванням сучасних тенденцій світової економіки.

Виклад основних результатів дослідження. Динаміка фондів споживання основних продуктів харчування протягом 2013–2015 років показує суттєве погіршення ситуації щодо продовольчого забезпечення населення України (рис. 1). Так, фонд споживання молока й молочних продуктів зменшився на 613,7 тис. т (на 6,4%), овочів і продовольчих баштанних культур – на 166,9 (2,4%), хлібних продуктів – на 248 (5,3%), м'яса та м'ясних продуктів – на 235,6 (9,9%), плодів, ягід і винограду – на 251,9 (10,4%), цукру – на 73,4 (4,6%), олії – на 48,3 (8,4%), риби – на 260,1 тис. т (в 1,7 раза). Слід також зазначити, що фонд споживання яєць за цей період зменшився на 1348,7 млн шт. (на 10,1%).

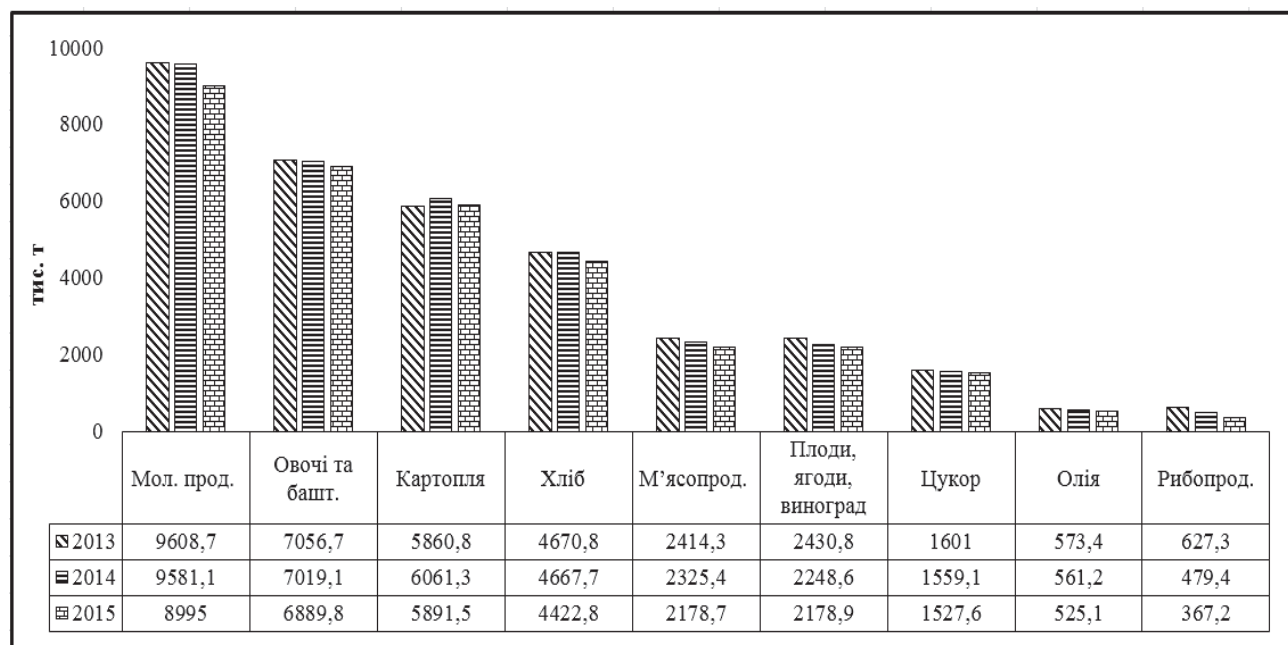

Рис. 1. Динаміка фондів споживання основних продуктів харчування населенням України у 2013–2015 рр. (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО)

Джерело: Державна служба статистики України.

При цьому добова енергетична цінність раціону людини в Україні у 2015 році становила всього 2799 ккал, що лише на 299 ккал (10,7%) перевищує пороговий (граничний) критерій для цього показника (рис. 2) [7]. Для порівняння, у Швеції цей показник у 2015 році дорівнював 3221 ккал, а близький по значенню до нього показник в Україні спостерігався у Швеції у 1960 році – 2821 ккал [14].

Оцінки індикатора достатності споживання основних продуктів харчування у 2013–2015 роках доводять про нестачу у раціонах харчування громадян України саме продуктів тваринного походження (рис. 3). Так, протягом 2011–2015 років частка цих продуктів у раціоні не перевищувала 30%, тоді як за нормативами цей показник не повинен бути меншим від 55% [7].

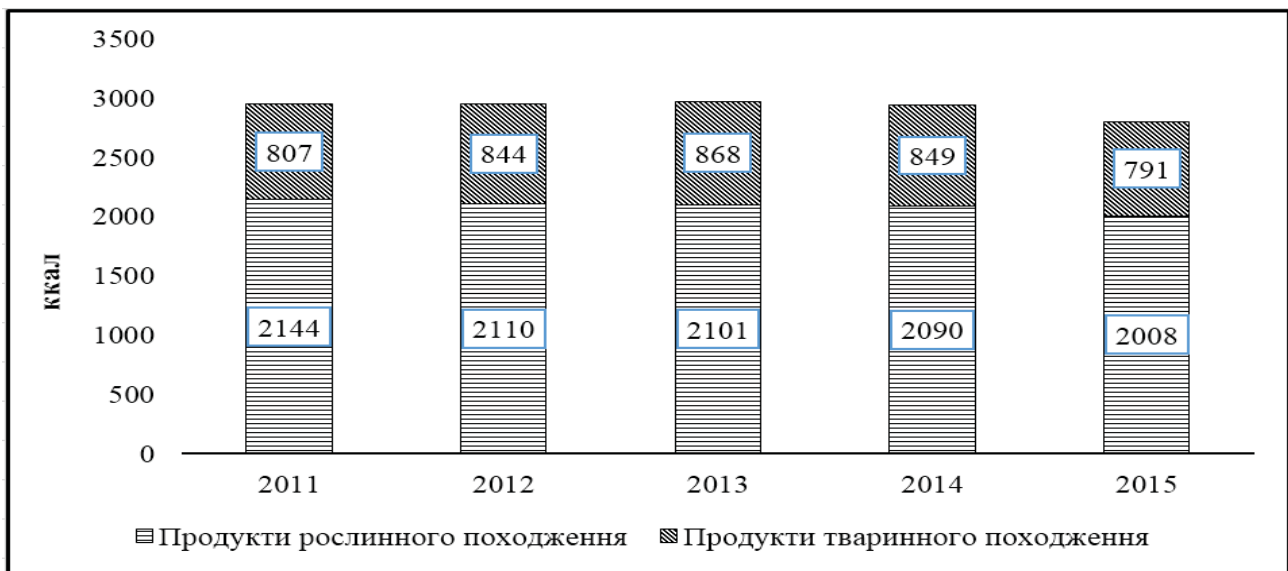

Рис. 2. Додаткова енергетична цінність раціону людини в Україні (з розрахунку на одну особу) у 2011–2015 рр.

Джерело: Державна служба статистики України.

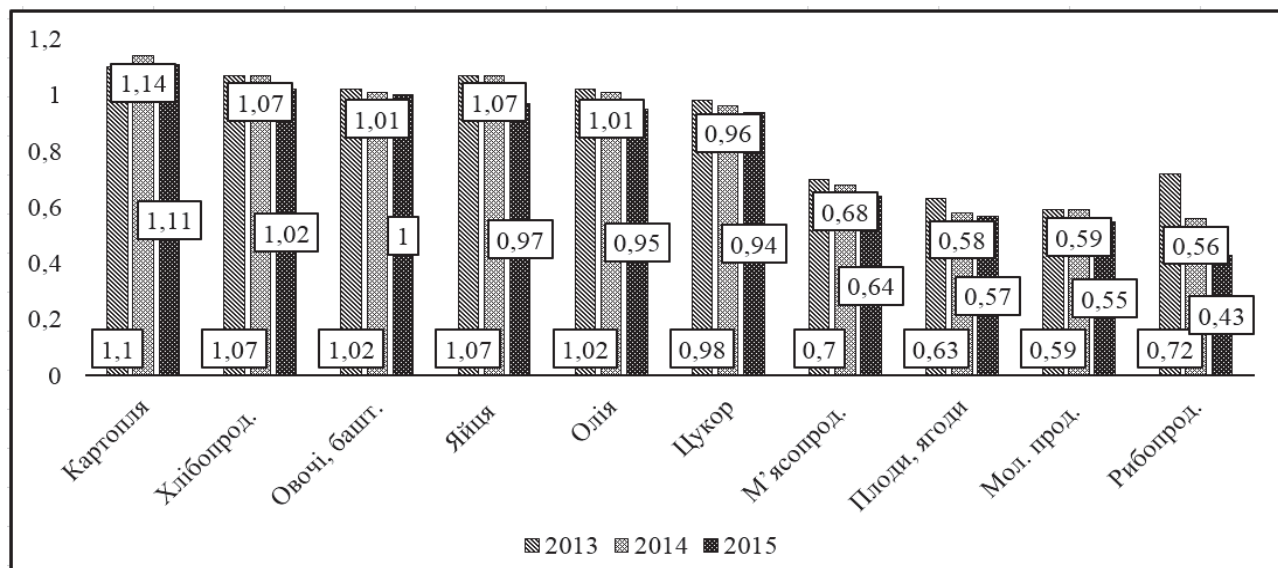

Рис. 3. Достатність споживання основних продуктів харчування в Україні у 2013–2015 рр. (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО)

Джерело: Державна служба статистики України.

Очевидними є тенденції до зниження достатності споживання за більшістю досліджуваних продуктів харчування. Так, при задовільному значенні показника достатності споживання хлібопродуктів, картоплі, овочів і баштанних культур, яєць, цукру й олії протягом досліджуваного періоду, у 2015 році відбулося різке його зниження у частині споживання м'ясних і молочних продуктів, плодів та ягід, а також рибопродуктів (до 0,64, 0,55, 0,57 і 0,43 відповідно).

Дослідження підтверджують про поступове й небезпечно для здоров'я наближення індикатора економічної доступності продуктів харчування до порогового значення, яким вважається його 60%-й рівень [7]. Викликає стурбованість те, що це відбувається при стрімкому зниженні реальних наявних доходів населення, які у 2014 році порівняно з 2013-м знизилися на 11,5%, а в 2015 році – ще на 22,3% (до попереднього року). Аналогічними є також нинішні тенденції, адже невпинно продовжують зростати тарифи, ціни

на енергоносії, послуги. Все це негативно впливає на збалансованість, повноцінність і доступність необхідних продуктів харчування для більшої частини населення України. Особливо небезпечними є ці тенденції для молодого покоління.

Крім того, суттєве падіння купівельної спроможності негативно впливає на рівень виробництва основних, життєво необхідних продуктів. Так, за оцінками Департаменту сільського господарства США, порівняно з 2015 роком, виробництво та споживання молока в Україні у 2016 році зменшилося майже на 2% – відповідно з 10,86 до 10,68 млн т і з 9,735 до 9,57 млн т. У 2017 році очікується їхнє подальше зниження (відповідно на 3,1 та 2,8%) [17].

Водночас порівняно з 2015 роком очікується, що при незначному збільшенні виробництва масла вершкового у 2016-2017 роках (на 1,9 і 2,9%) його споживання у наступні два роки не змінюватиметься (97 проти 96 тис. т). Що стосується сирів, то протягом наступних двох років (порівняно із 2015 р.) їхнє споживання збільшуватиметься – відповідно на 4,4 та 10,9%. Слід зауважити, що обсяги експорту масла вершкового й сирів протягом досліджуваного періоду не були меншими, ніж 11 і 5-6% (відносно обсягів їх виробництва) відповідно [17]. Тому відзначене незначне зростання виробництва вершкового масла та сирів не розв'яже в цілому проблему дефіциту молочних продуктів у раціоні харчування населення України.

Це стосується також споживання м'яса птиці. При деякому зростанні обсягів його виробництва у 2016 й 2017 роках (1,9 і 4,6% відповідно) відбувається зменшення його споживання (відповідно на 4,9 та 1,8%). Водночас, порівняно з 2015 роком обсяги експорту м'яса птиці у 2016–2017 роках відповідно зростатимуть на 49,4 й 58,2%.

Щодо яловичини, то у 2016-2017 роках при зменшенні її виробництва (на 6,3 та 8,7%) і споживання (на 8,3 й 13,5%) експорт зростатиме на 11,1 та 33,3% відповідно. Споживання свинини в Україні за досліджуваний період зростатиме (на 6,7 і 5,3%) при несуттєвому збільшенні її виробництва (1,1-2,4%). До цього слід додати, що в цілому, незважаючи на недостатність споживан-

ня м'яса в Україні, обсяги експорту яловичини та м'яса птиці зростають [17].

За оцінками Державної служби статистики України, виробництво яєць в Україні у 2016 році порівняно з 2015-м зменшилося на 1,7 млрд шт. (на 10,1%) – до 15,1 млрд шт. У 2015 році зниження виробництва яєць (до обсягів 2014 р.) становило 2,8 млрд шт. (14,3%). Аналогічна тенденція зберігається і в поточному році [4].

За оцінками Департаменту сільського господарства США, у 2017/2018 МР порівняно з 2015/2016 МР очікується зниження виробництва зерна пшениці на 2,27 млн т (на 8,3%). При цьому обсяги його споживання у 2016/17 – 2017/18 МР зменшаться – відповідно на 15,6 та 13,1%. При очікуваному зниженні виробництва зерна ячменю у 2017/18 МР на 15,4%, його споживання у 2016/17 – 2017/18 МР зменшиться на 6,4 і 12,8% [17].

Водночас при збільшенні виробництва зерна кукурудзи у 2016/17 – 2017/18 МР відповідно на 20 та 22,2%, обсяг його внутрішнього споживання збільшиться лише на 3,8-5% при тому, що зростання обсягів експорту становитиме 14,5 і 23,5%.

Виробництво цукру протягом 2016/17 – 2017/18 МР порівняно із 2015/16 МР зростатиме (на 22,1 і 45,6%), при цьому обсяги його експорту збільшаться у 2,7 та 4,3 рази. Обсяги внутрішнього споживання цукру за досліджуваний період не змінюватимуться й становитимуть 1,5 млн т [17].

Суттєво зростатимуть обсяги виробництва соняшникової олії протягом 2016/17 – 2017/18 МР – відповідно на 14,5 і 16,2%, а обсяги її експорту, порівняно із 2015/16 МР збільшаться на 13,3 та 15,6%. Внутрішнє споживання соняшникової олії в Україні зросте протягом 2016/17 – 2017/18 МР – відповідно на 3,4 й 10,3% [17].

За окремими оцінками [17], порівняно із 2016/17 у 2017/18 МР очікується суттєве зростання виробництва соєвої олії в Україні – на 28 тис. т (18%), а обсягів її експорту – на 10 тис. т (6,2%). Обсяги річного споживання соєвої олії у 2016/17 – 2017/18 МР не змінюватимуться та становитимуть 15 тис. т. Водночас при можливому значному збіль-

шенні виробництва ріпакової олії у 2017/18 МР обсяг її внутрішнього споживання зменшиться до 6 тис. т (проти 11 тис. т у 2016/17 МР).

За даними Державної служби статистики України, обсяг добування водних біоресурсів у країні у 2016 році становив 88443 т, що у 2,6 раза менше від аналогічного показника 2013 року [4]. За оцінками асоціації «Українських імпортерів риби й рибопродуктів», у 2015 та 2016 роках було імпортовано рибопродуктів 227,4 і 295,4 тис. т відповідно [1]. Отже, нині Україна опинилася у значній залежності від імпорту рибної продукції. Тому, зважаючи на викладене, відновлення фонду споживання риби та рибної продукції в обсягах хоча б на рівні 2010–2013 років потребуватиме значного часу.

Також варто зазначити, що наші дослідження були розділені за ознакою часу на два періоди, з яких протягом першого (2013–2015 рр.) були проаналізовані показники фактичного перебігу ситуації з продовольчою безпекою, другий період був присвячений вивченню відповідних очікувань, оцінок і прогнозів, що їх було здійснено експертним середовищем на період 2016–2017 років.

Результати проведених у 2013–2015 роках досліджень показують незадовільну ситуацію щодо зазначеного. Суттєве погіршення стану продовольчої безпеки стало особливо відчутним уже у 2015 році. Тут, передусім, треба звернути увагу на істотне протягом лише трьох років зменшення обсягів найбільш значущих для харчування людей фондів споживання: риби й рибних продуктів – в 1,7 раза; м'яса та м'ясопродуктів, яєць, плодів, ягід і винограду, олії – на 8–11%; хлібних продуктів, молока та молочних продуктів – на 5–6%. При цьому можна зробити висновок, що за низької енергетичної цінності раціону (2799 ккал у 2015 р.) щонайменше 30% населення України вже протягом тривалого часу стикаються із дефіцитом споживання енергії й незбалансованістю раціонів харчування, що створює серйозну загрозу для здоров'я громадян України та стає системною проблемою, яка вимагає невідкладного розв'язання. Також значно погіршувало ситуацію зростання

протягом останніх трьох років витрат домогосподарств на енергоносії й комунальні послуги, що суттєво обмежують можливості купувати продукти харчування в необхідній кількості, високої якості та достатнього асортименту.

Здійснені на основі одержаних у результаті аналізу статистичної інформації, а також очікувань і прогнозів щодо ситуації в частині продовольчої безпеки у 2016–2017 роках розрахунки уможливають зробити висновки щодо можливого зменшення (порівняно з 2015 р.) фондів споживання м'яса та м'ясопродуктів (на 9,8 і 10%), картоплі (на 0,4 й 1,1%), яєць (на 7,8 та 16,3%), плодів, ягід і винограду (на 17 та 15,6%), рибопродуктів (на 15%), олії (на 3,4 й 7,2%), цукру (на 2%). Очікується незначне зменшення у 2017 році фонду споживання хлібних продуктів (на 2%), овочів і баштанних (на 1%), яєць (на 0,5%).

Наведені на рисунку 4 показники індикатора достатності споживання основних для населення України продуктів харчування у 2016–2017 роках показують достатній чи майже достатній рівень забезпеченості населення України хлібопродуктами, яйцями, картоплею, овочами та баштанними. Певний дефіцит відзначається щодо цукру й олії. Разом із тим ці дані також переконують, що ситуація, яка складалася у 2013–2015 роках у частині забезпечення населення України м'ясними та молочними продуктами, а також плодами, ягодами, виноградом, рибою й рибопродуктами, продовжує суттєво погіршуватися, що є підтвердженням того, що населення України все більше потерпає від дефіциту білків, браку продуктів тваринного походження, а також рибної продукції, що є надзвичайно важливими для повноцінного харчування, а отже – для здоров'я нації.

Варто зазначити, що сталою для цього періоду є тенденція, яка триває також у 2017 році, щодо суттєвого зростання цін на продукти харчування першого попиту (рис. 5). При цьому найбільше зросли ціни на продукти молочної групи (на 17,1 – 25%), цукор (17,8), олію (11,5), хліб (9,9), м'ясо (7,3), макаронні вироби (на 7,2%). Незначне зниження цін (до 2%) відзначається щодо яєць (1,9), фруктів (1,8), овочів (6,4%).

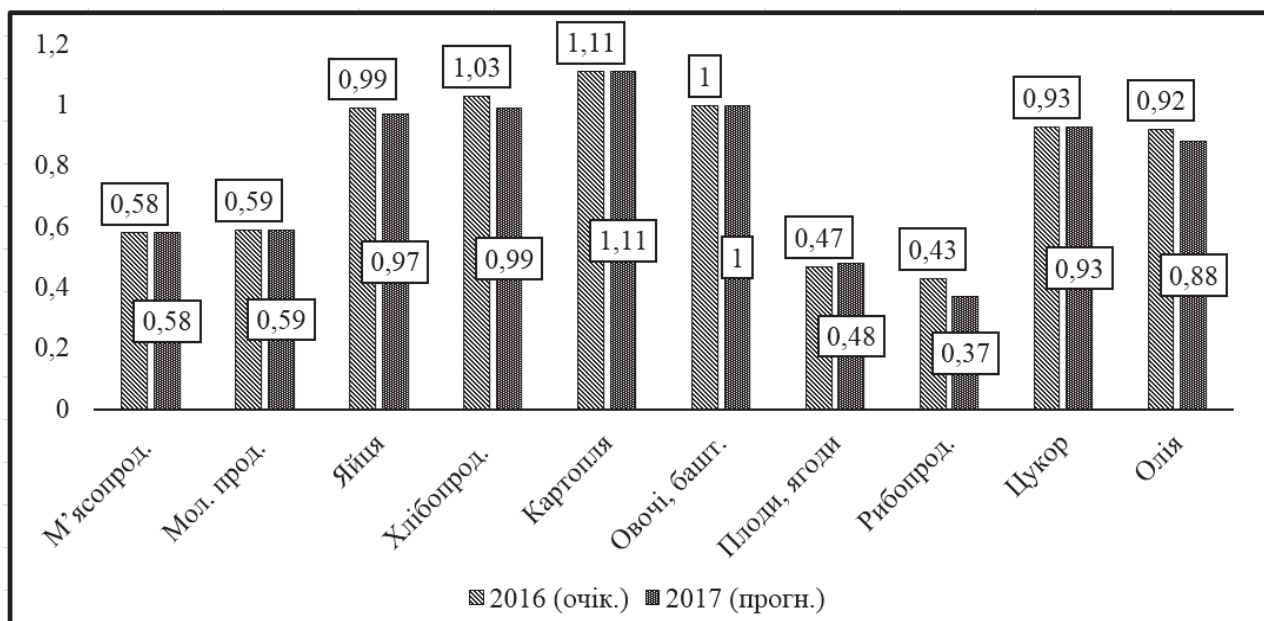

Рис. 4. Достатність споживання основних продуктів харчування в Україні у 2016 – 2017 рр.

Джерело: Державна служба статистики України.

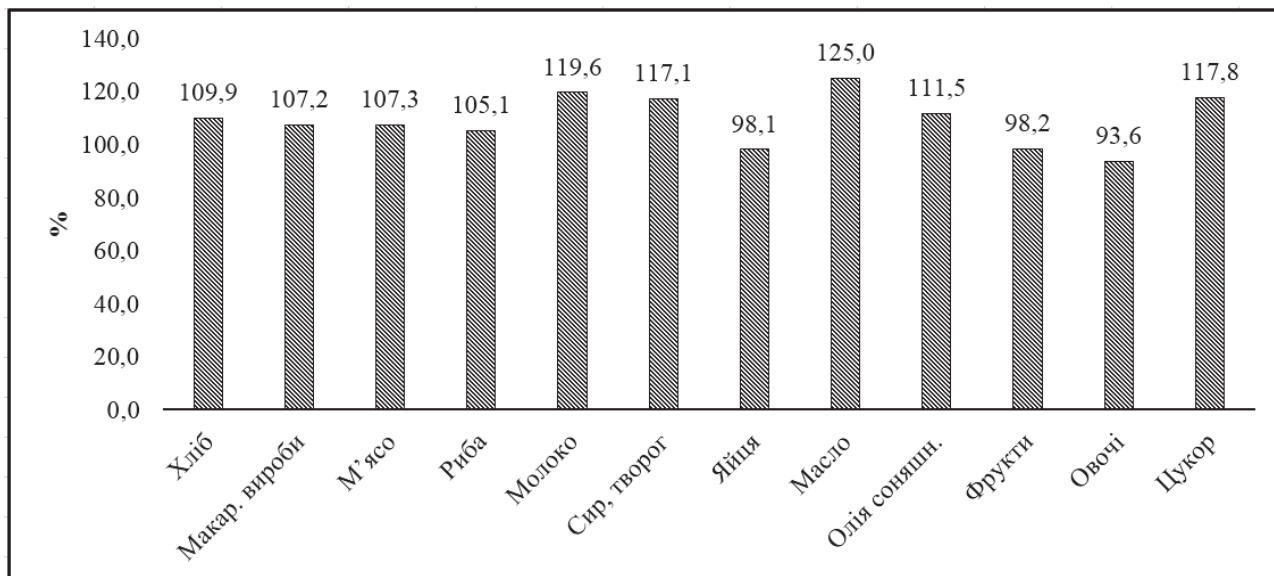

Рис. 5. Індеси споживчих цін на основні продукти харчування у 2016 р., % до 2015 р.

Джерело: Державна служба статистики України.

У частині цін на продукти першого попиту слід додати, що останні, зокрема борошно, хліб, макаронні вироби, крупи, цукор, яловичина, свинина, м'ясо птиці, ковбасні вироби варені, молоко, сир, сметана, масло вершкове, олія соняшникова, яйця, протягом тривалого часу підлягали державному регулюванню [10]. Відповідно, органами державної виконавчої влади здійснювалися заходи щодо недопущення їх надмірного або необґрунтованого підвищення. Звичайно, такі

заходи були вимушеними з огляду на значний спекулятивний потенціал цього сегмента ринку.

Разом із тим Урядом наприкінці вересня минулого року було прийнято рішення щодо запровадження пілотного проекту, який передбачав тимчасове скасування з 1 жовтня 2016 року адміністративного регулювання цін на вищезгадані харчові продукти [11], яке було остаточно затверджене у поточному році [9]. У зв'язку з цим із метою вияв-

лення загальних тенденцій щодо зміни цін на продукти харчування першого попиту нами здійснене порівняння показників цін на ці продукти станом на 30 вересня 2016-го та 20 червня 2017 року.

Одержані результати дають змогу зробити висновок щодо суттєвого (на третину) зростання цін на товари молочної групи (масло вершкове, сметана, молоко, сир м'який),

яловичину та свинину (рис. 6). Цукор подорожчав на 19,6%. Підвищення цін на хліб першого попиту й борошно становило 12,2 – 16,7%. Найменше зростання цін спостерігалося щодо макаронних виробів (4,7%) та олію соняшникову (2,5%). Зниження цін відзначено лише щодо яєць (-15,4%) і крупи гречаної (-5,6%).

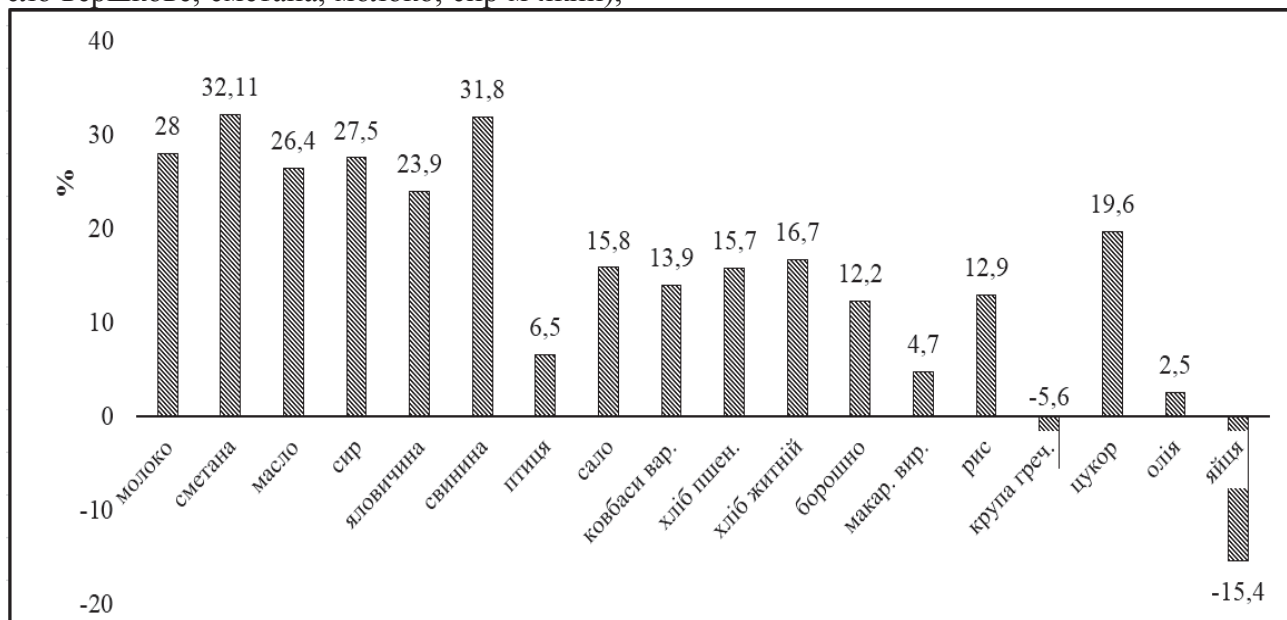

Рис. 6. Зміни цін на окремі продукти першого попиту на споживчому ринку України у жовтні 2016 – червні 2017 року

Джерело: Державна служба статистики України.

До цього слід додати, що аналіз динаміки цін на товари першого попиту показує наявність вагомого ресурсу їх підвищення. Але подальше зростання може призвести до чергового падіння споживання та зменшення обсягів виробництва, що вже чітко спостерігалося протягом 2015–2016 років на фоні суттєвого зниження доходів громадян.

У цілому необхідно підкреслити, що незважаючи на унікальність і достатність наявних в Україні ресурсів для забезпечення продовольством не лише свого населення, а й частини людства, спостерігаються відчутні перекоси в забезпеченні населення нашої держави навіть продуктами харчування першого попиту.

На думку авторів, такий стан справ, особливо впродовж останніх років, є наслідком некерованості процесами та значною мірою залежить від того, яка саме частка продукції не може бути спрямована на експорт і залишатиметься на внутрішньому ринку.

Як наслідок, в Україні нині продовжує домінувати переважно сировинна складова експорту аграрної (передусім рослинницької) продукції (зокрема зерна). На її виробництво витрачаються величезні ресурси (на обробіток ґрунту, сівбу, догляд, збирання, транспортування тощо), а висока додана вартість, високі прибутки, бюджет залишаються в імпортерів сировини. Такий підхід лише примножує бідність українців, звужує можливості, в т. ч. й для повноцінного харчування. Забезпечуючи потреби населення України у м'ясі та м'ясопродуктах на рівні до 60%, протягом 2014-2016 років вивозиться понад 11% виробленого м'яса, а в умовах дефіциту споживання молочних продуктів з України за цей же період експортується відповідно 8,4% вершкового масла, 6,9 – сирів, 20,7 – сухого незбираного молока й 60,6% сухого знежиреного молока, виробленого в Україні.

Вважаємо також недоцільним подальше нарощування виробництва зерна з метою експорту в розмірах, які в рази перевищують внутрішнє споживання. Треба зазначити, що в країнах Європейського Союзу (ЄС-28) у 2016 році обсяги експортованої сільськогосподарської сировини та іншої первинної сільськогосподарської продукції (у вартісному виразі) становили лише 36%, у т. ч. вартість експортованого зерна пшениці й інших зернових дорівнювала 6,5% від загальної вартості експортованої аграрної продукції [15]. В Україні у 2016 році обсяги експорту сільськогосподарської сировини й первинної сільськогосподарської продукції становили 82,7%, а готових харчових продуктів і напоїв – лише 16%.

Висновки. Результати проведених досліджень показують загострення ситуації щодо стану забезпечення продовольчої безпеки держави. Очевидно, що причини цього достатньо вагомі – це, передусім, військові дії, які відбуваються на сході України та вимагають додаткових ресурсів, у т. ч. фінансових. Слід також враховувати й те, що нині наша держава тимчасово не управляє такими стратегічно важливими для аграрної економіки ресурсами як АР Крим і Севастополь (більша частина продукції аквакультури, зокрема рибної продукції, що добувається в Україні, значні обсяги виробництва м'яса птиці, яєць тощо), а також частиною Луганської та Донецької областей, де розміщені достатньо значимі для економіки держави аграрні виробництва.

Разом із тим суттєво ускладнює ситуацію також те, що з різних причин питання продовольчої безпеки практично випало з поля зору уряду, що, на наш погляд, і стало найвагомішим чинником її неналежного стану.

Водночас продовольча безпека має стати головним пріоритетом державної політики при тому, що всі заходи, які здійснюють органи державного управління, повинні проходити оцінку на ефективність саме в частині їх безпосереднього впливу на стан її забезпечення. На глибоке переконання авторів, питання продовольчої безпеки держави потребує свого роду дорожньої карти у вигляді послідовних та системних заходів із

відповідним пакетом законодавства в частині її реалізації.

1. Насамперед доцільно поновити на державному рівні проведення моніторингу індикаторів продовольчої безпеки, підготовки аналітичних звітів про стан продовольчої безпеки країни, ведення балансів продовольства першого попиту. Врахування цих, а також інших інформаційних і аналітичних ресурсів при прийнятті рішень щодо державної політики, особливо в сфері розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва та переробної промисловості, уможливить забезпечити раціональне використання вітчизняного аграрного потенціалу й суттєво збільшити виробництво продовольства з високою доданою вартістю.

2. Питання адміністративно-територіальної реформи також не може обходити проблеми забезпечення продовольчої безпеки держави. При укрупненні майже у 5 разів адміністративних районів і перетворенні понад 11 тис. місцевих рад у 1300–1400 територіальних громад питання реалізації державної політики та координації розвитку аграрного сектора може залишитися без відповідної управлінської й бюджетної підтримки. Отже, запропонована модель укрупнення районів і формування територіальних громад має бути апробована в частині ефективності розвитку сільської поселенської мережі та достатньої інфраструктури аграрного бізнесу. В іншому разі будь-які деформації в цьому сегменті можуть завдати непоправної шкоди вітчизняному аграрному виробництву й, відповідно, продовольчій безпеці держави.

3. Питання адміністративно-територіальної реформи тісно пов'язане з питанням дотримання належного стану автомобільних доріг. Тут слід відзначити, що з майже 170 тис. км автомобільних доріг загального призначення під опікою центральної влади лише 30,7% (національні, міжнародні та регіональні дороги), а понад 117 тис. км – місцевих доріг, у т. ч. районних – 67,9 тис. км (58%). При цьому 90% дорожнього фонду держави понад 30 років не ремонтувалися, а майже 40% не відповідають вимогам міцності. Такий стан дорожнього фонду становить пряму загрозу для продовольчої безпеки

держави, адже найбільш критична ситуація з дорогами складається саме на територіях сільської поселенської мережі, в господарствах населення якої у 2016 році було вироблено 54,4% продукції тваринництва й 38,7% продукції рослинництва (у постійних цінах 2010 р.).

Варто зауважити, що саме господарства населення мають усі достатні умови для їх трансформації у сімейні фермерські господарства, орієнтовані на виробництво високоякісної молочної та м'ясної продукції. Слід додати, що особливості чинної в Україні поселенської мережі є надзвичайно сприятливими для створення кооперативних структур на базі сімейних фермерських господарств. На основі прогнозних розрахунків, у процесі трансформації особистих селянських господарств до 2030 року дохід трансформованих сімейних фермерських господарств зросте в 7,5 раза, відповідно частка доходу від ведення підприємницької діяльності останніх значно збільшиться порівняно із середньомісячним доходом типових сільських домогосподарств. Це має також позитивно вплинути на доступність необхідних продуктів харчування для населення України.

Повертаючись до питання адміністративно-територіальної реформи й дорожнього будівництва вважаємо за доцільне ще раз підкреслити важливість якнайбільшого узгодження цих заходів з питаннями реформування аграрного сектора.

4. Окремо слід підкреслити непересічне значення для продовольчої безпеки держави відновлення сучасної системи санітарного контролю, контролю якості сільськогосподарської сировини та продуктів харчування, а також ветеринарної служби, які б стали надійним гарантом якості аграрної продукції, що виробляється в Україні, на рівні вимог країн із розвинутою економікою й унеможливити виникнення в найближчому майбутньому харчових отруєнь, спалахів небезпечних інфекційних захворювань (зокрема таких, як африканська чума свиней), що почастішали.

Що стосується міжнародної торгівлі продовольством, то Україна опинилася у достатньо непростій ситуації, адже на світовому

аграрному ринку можуть посилитися відцентрові, по відношенню до світового загалу, дії з боку держав з розвиненими економіками, які використовуватимуть свої переваги для забезпечення внутрішніх продовольчих ринків їхніх країн, незважаючи на можливі загострення відносин зі своїми провідними партнерами (слід зауважити, що Україна на нинішній час ще тільки заявила про себе як повноправного учасника світового аграрного ринку, і то лише у сировинному сегменті).

При тому, що наша держава вже визначила свій європейський напрям, але навіть як експортер вона стикається із численними проблемами у світовій торгівлі продовольством. У цьому відношенні слід підкреслити певну дискримінацію з боку ЄС, яким, навіть в умовах формування всеохоплюючої зони вільної торгівлі з Україною, вибудована надійно захищена система квот на поставки вітчизняної продукції, які захищають внутрішній європейський ринок та реально перешкоджають розвитку вітчизняного експорту. З іншого боку, внутрішній ринок розвинутих країн є також суттєво захищеним системою дозвільних документів у частині якості й безпечності продукції, яка створювалася в рамках Світової організації торгівлі. Це також деяким чином пояснює ситуаційність експорту вітчизняної продукції, успішність якого нині знаходиться у повній залежності від результатів діяльності окремих, здебільшого іноземних, комерційних формувань (це особливо яскраво показує приклад експорту зерна). Разом із тим будь-яке суттєве збурення на світовому ринку, ініційоване конкурентами, може призвести до кризових явищ в окремих галузях агропромислового комплексу України.

Слід підкреслити, що нині Україна також ще не закріпила достатнім чином свій статус у різного роду міжнародних економічних і політичних формуваннях та союзах. Навіть її просування стосовно Угоди про асоціацію з ЄС виявилось занадто повільним і проблематичним з огляду на характер умов, якими обмежується партнерство України та ЄС. Проте ЄС залишається одним із пріоритетів зміцнення політичних та економічних зв'язків, принагідно відзначити вкрай важ-

ливе для зміцнення позицій України на світових ринках укладення нею окремих угод про вільну торгівлю з країнами світу. Слід також зауважити, що розширення економічних зв'язків у такий спосіб допоможе нашій державі структурувати свої міжнародні зв'язки й надасть можливість планувати експорт продовольства на середню та довгострокову перспективу, а також, по мірі розширення географії угод про вільну торгівлю,

постійно зміцнювати своє положення на світовому продовольчому ринку.

Підсумовуючи зазначене, слід підкреслити, що врегулювання більшості із вказаних проблем доцільно було б здійснювати прийняттям рамкового закону щодо продовольчої безпеки України, а також пакета актів законодавства, що визначатимуть головні напрями державної аграрної політики на довгострокову перспективу.

Список використаних джерел

1. Асоціація "Українських імпортерів риби та морепродуктів" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uifsa.ua/2017/01/fish2016/>.
2. Власов В.І. Глобальна продовольча проблема/ В.І. Власов. – К.: Інститут аграрної економіки, 2001. – 506 с.
3. Гойчук О.І. Продовольча безпека/ О.І. Гойчук. – Житомир: «Полісся», 2004. – 348 с.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2013 році/ Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=47901028-8f47-4308-ab68-effecacb4ed&title=ZvitProStanProdovolchoiBezpekiU2013-Rotsi>.
6. Лупенко Ю.О. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства: монографія / Ю.О. Лупенко, М.І. Пугачов та ін. ; за ред. Ю.О. Лупенка, М.І. Пугачова. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2015. – 320 с.
7. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки// Деякі питання продовольчої безпеки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 груд. 2007 р. № 1379 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1041 від 12.10.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-п>.
8. Пасхавер Б.Й. Сучасний стан продовольчої безпеки/ Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2014. – № 4. – С. 5–12.
9. Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 25 груд. 1996 р. № 1548 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова КМУ № 394 від 7 черв. 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/394-2017-п>.
10. Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів): Постанова КМУ № 1548 від 25 груд. 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1548-96-п>.
11. Про реалізацію пілотного проекту щодо тимчасового обмеження застосування постанови Кабінету Міністрів України від 25 груд. 1996 р. № 1548 та постанови Кабінету Міністрів України від 17 жовт. 2007 р. № 1222: Постанова КМУ № 656 від 22 верес. 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/656-2016-п>.
12. Саблук П.Т. Національна доктрина продовольчої безпеки України (проект)/ П.Т. Саблук, Г.М. Калетнік, С.М. Кваша, В.І. Власов, М.А. Лисак // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 3 – 11.
13. Achieving Zero Hunger: The Critical Role of Investments in Social Protection and Agriculture [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-i4951e.pdf>.
14. Official Statistics of Sweden [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/Amnesomraden/Statistik,%20fakta/Livsmedel/JO44SM1601/JO44SM1601_tabeller21.htm.
15. The Eurasian Wheat Belt and Food Security : Global and Regional Aspects / S. Gomez y Paloma et al. (eds.). – Springer International Publishing Switzerland, 2017. – 318 p.
16. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development //Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol= A/RES/70/1&Lang=E.
17. United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fas.usda.gov/>.

Стаття надійшла до редакції 26.07.2017 р.

Фахове рецензування: 01.08.2017 р.

*

*O. A. SHULGA, candidate of economic sciences,
associate professor (docent), competitor for doctor's degree
SHEE «Kiev national economic university named after
Vadym Hetman»*

Economic policy of the state on solving socio-economic contradictions of agrarian sector

Scientific problem. The importance of the agrarian sector in the national economy of any country is obvious. It is a system-forming element of the national economy, which ensures the development of technologically related branches of the national economy and forms the socio-economic basis for the development of rural areas, the principles of food security and, within certain limits, of economic, environmental and energy security. Regarding the agrarian sector of Ukraine, today the state and pace of its development through the accumulated years of its problems leave much to be desired. Some of these problems are caused by errors in management at the macro and micro levels, and some - the contradictions in the system of agrarian relations, or rather their untimely detection and resolution. Here are some of them. For example, the contradiction between centralization and economic independence, which is expressed in the contradictory interaction of administrative and economic methods of management in a market environment; Contradictions between forms of ownership and forms of management; Contradictions in the development of the social sphere (financing by the residual principle); The presence of intermediary structures in the sale of products (the contradiction between producers, intermediaries and consumers); The presence of price scissors between industrial and agricultural products, which aggravated with the liberalization of prices; Contradiction of the existing procurement system (low purchase prices and high selling prices); The commodity crisis of the agrarian economy (in the structure of commodity production the share of grain and sunflower in-

creased, and the production of feed and livestock production has decreased), etc. Due to the lack of consideration of the deep roots of today's problems in the agrarian sector of the economy, the Ukrainian government still could not. To build a successful agrarian policy, strategy and tactics on the implementation of objective patterns of development of agrarian relations.

Analysis of recent researches and publications. The following scientists, as well, made a significant contribution to the study of the peculiarities of state regulation of the development of the agricultural sector in Ukraine V. H. Andriychuk [1], P. I. Haydutsky [2], YU. YA. Luzan [7], O. YU. Luzan [7], O. M. Mohylnyy [9], V. V. Yurchyshyn [1] and others. However, today there is no clear solution and is a controversial issue, which is connected with the definition of principles, methods and tools of the state's economic policy for solving socio-economic contradictions in the system of agrarian relations.

The objective of the article. Therefore, the purpose of the article is to propose a system of state measures aimed at resolving socio-economic contradictions in the agrarian sector of the Ukrainian economy. Systemic and empirical approaches, methods of generalization, induction and deduction, analysis and synthesis, comparison, and the like were used to achieve the set goal.

Statement of the main results of the study. Economic policy is a certain system of actions of the state aimed at encouraging or changing economic processes. However, despite the fact that within each of the spheres of the economy, economic policy is specified, it is designed to solve the following tasks: to stimulate macroeconomic growth and stability, to create and

maintain the necessary industrial and social infrastructure necessary for the development of market relations, to adjust the equilibrium in the market in situations where the market Gives "crashes". Accordingly, agrarian policy is an integral part of the state's economic policy, which is a system of goals and measures aimed at solving a complex of problems related to the functioning of the agrarian sector of the economy, in order to increase the efficiency of its functioning and ensure sustainable development.

Currently, the main task of the state's economic policy is the formation of an efficient and competitive agrarian sector of the economy on the basis of its sustainable development. However, competitive development of agro-industrial production is impossible without constant and systematic improvement of the state agricultural policy (which is an integral part of the state's economic policy) and the introduction of effective regulators on the basis of the establishment of more perfect rules of conduct of subjects of agrarian relations. The basic components of such a policy are the relevant institutional mechanisms of direct influence of the state, which in harmonious interaction with market mechanisms of self-regulation create favorable conditions for the effective development of the agrarian sector, combining private and public interests.

If we consider economic and social contradictions in the system of agrarian relations, then it is not difficult to see that they are based on the contradictions of ownership relations with the land (so-called socio-economic contradictions). After all, ownership of the means of production (including land) is realized by its subjects not only in relations of direct production, but also in relations of distribution, exchange and consumption. As you know, the resolution of contradictions must be timely and complete. After all, the timely solution of contradictions accelerates development, and is untimely or incomplete - impedes it, thus creating new problems and leaving unresolved ones available.

Thus, it is important to ensure the formation of a mechanism for timely and complete resolution of the emerging contradictions. However, here you need to take into account two points. Firstly, it is unacceptable to interfere with the logical process of resolving contradictions

without creating the appropriate conditions for their solution. This is confirmed by the practice of pre-emptive socialization under socialism. Secondly, the spontaneous development of contradictions can not be tolerated, as it can lead to stagnant phenomena in the economy. That is, it is a question of knowing the essence of the contradiction and the peculiarities of its parties, to contribute to the logical process of its development by maintaining a positive, progressive side or trend. And for this purpose, it is first necessary to determine the negative side of the contradiction, determine its personifiers, their needs, interests and goals, and then to establish the most important component of this negative side and think about creating new forms of its movement, which will lead to neutralization of the negative side of conservation This contradiction. This can be realized, for example, through the adoption of relevant laws and regulations that will promote the development of property rights and the formation of legal conditions for the movement of property relations.

Today, the researchers state that one of the consequences of a market transformation of the agrarian sector in Ukraine is the concentration by shadow privatization of significant areas of land resources of the country in the hands of the oligarchs and agrarian latifundia, which in turn led to a reduction in the number of economic actors (today They do not have a third of the villages), a decrease in the number of employed, both in agricultural enterprises and households, an increase in unemployment, an increase in labor migration among rural inhabitants, epopulyatsiyi and znelyudnennya many Ukrainian villages and so on. In particular, according to the State Committee for Land Resources, during the moratorium in Ukraine, officially sold 14.2 thousand shares [2, p. 210]. And this is only official!

Those who operate on the shadow land market are already monopolizing the market for agricultural land lease, replacing part of agricultural enterprises and farms with it. With modern, powerful, high-performance equipment in place, they do not require a large number of employees. That is, outside of their attention lie the employment of the rural population, their well-being, the development of industrial and social infrastructure in the countryside, and so on. For

them, it seems that it is still profitable to extend the moratorium, since without capital withdrawal from production for the purchase of land, they can successfully exhaust the leased land with highly profitable monocultures, paying the peasants a legally established negligible rents (1.5-3% of the value of land comparatively With a rent of 10-15% of the value of the crop paid by landlords in the EU countries).

When the agricultural land market is introduced, they automatically acquire the status of owners, and then the further development of the events is possible in three scenarios: 1) the continuation of their agricultural activities under the new rules defined in the land legislation; 2) the lease of land to other agricultural producers; 3) or its further purchase and sale (and above all, foreigners, since they will be able to offer a higher price). Therefore, if the law on the circulation of agricultural land does not prohibit foreigners and agricultural holdings (including agricultural enterprises) to buy agricultural lands of national land, unless the size of the leased agroholdings of the land is legally restricted, unless the requirements for agroholdings are stipulated Of the amount of leased land in relation to the share of the local population, which they must provide for work in their farms, if the area of land that can be occupied is not limited Ata owned by one person after lifting the moratorium, those negative processes that are currently taking place in the countryside - only exacerbated.

All these are the consequences of unresolved contradictions in the system of property relations on the means of production, including on the ground. After all, the development of private ownership of land is conditioned by a certain system of contradictions and the need for their solution, the most important of which are: 1) the possibility of separating the property right, which is the gorale of non-business income, from the actual use of land, which leads to inefficient use Washing the land; 2) the contradiction between the interests of society regarding the use of land and the interests of the land owner; 3) the contradiction between the distribution of land, caused by the relations of ownership of it, and the needs of its new distribution and redistribution, caused by the development of productive forces; 4) the contradiction between the market and the nature-

production criteria of the use of land as an expression of contradictions between different methods of management, etc.

The above contradictions require the search for solutions. In developed countries, the resolution of conflicts of private ownership of land takes place through the establishment of control by society for the use of land and compliance with land purchase and sale conditions. That is, the introduction of a civilized agricultural land market (such that it requires strict control of the state over the turnover of land in this category and effective regulatory state policy) is a potential opportunity not only to resolve conflicts of private land ownership but also to correct mistakes made by our reformers in the process Market transformation of the agrarian sector. And this time, our policy does not have the right to make a mistake. The main issue that needs to be addressed is who and on what conditions we will sell the land. First of all, it is necessary to turn to the foreign experience of state regulation of the land market, taking into account which will allow us to avoid the appearance of many negative phenomena that may arise when a moratorium on the sale of agricultural land is lifted.

For example, in Hungary, legal entities can not acquire ownership of land. Customers can only be citizens of this country or the National Land Fund. As for citizens of other states, they can inherit land and rent them, but within the limits established by law. The exchange of land under Hungarian law is possible only within one settlement and should be equivalent. In addition, there are restrictions on the transfer of ownership in one hand. Thus, in the ownership of one person can not be more than 300 hectares, and in the ownership of a family - no more than 1000 hectares within one settlement [3]. In Poland, buyers of land can be not only individuals but also legal entities. The total area of agricultural land owned by the buyer can not exceed 500 hectares. The preemptive right to purchase agricultural land, other than the Agricultural Property Agency, has tenants, but only if they comply with the statutory conditions. A person who wishes to become a farmer must have a secondary or higher education, or work in agriculture personally, or have a farm work experience of at least 5 years [5]. That is, each country has its own specifics of functioning of

the land market, which usually takes into account the area of available land resources and their quality, traditions of agricultural production, the mentality of the population, the level of agrarian culture, etc.

However, the common features of state regulatory policy in the field of land relations in European countries are: the establishment of qualification requirements for land users, as well as restrictions on landowners (who may be the buyer of a land plot); Restriction of the upper and lower boundaries of land holdings; Preventing their grinding when inherited and used not for their intended purpose; Equivalence of lease and ownership of land as forms of land use; The binding of volumes of state support of commodity producers to their agrotechnologies and ecological management [10].

Currently, in Ukraine there are no institutional preconditions for the introduction of a free market for agricultural land. In particular, virtually no solvent buyers among farmers and farmers (those who held interests in land reform), institutional support is not perfect, is a low level of agricultural culture among business entities not formed a proper information base about state ownership and use of land, There is a shortage of effective banking institutions, exchanges, auctions, and not the last role in the solution of this issue belongs to the domestic bureaucracy with its propensity for corruption and profitability, etc. Under such conditions, lifting the moratorium will not lead to the formation of a competitive market for agricultural land and efficient land use. On the contrary, one can expect only aggravation of already existing problems.

Accordingly, the introduction of the market for agricultural land should take place provided new and modernization of existing institutions will be created, which will increase the efficiency of existing forms of management. That is, appropriate institutional and macroeconomic conditions must be created to lift the moratorium. However, the delay of resolving this issue is also impossible, because the shadow land market is already functioning and land buys, village and farmers impoverished, and the agricultural sector can not be on the track of sustainable development and not turn into a high-performance, competitive in domestic and foreign markets sector .

In order to minimize risks, we propose the introduction of an agricultural land market in two phases. The need for the first phase is the need to correct errors and eliminate omissions committed during the land reform and create the conditions for resolving the contradictions of private land ownership through the introduction of a civilized market of agricultural land. In the first stage the right to purchase such land grant state which of them best fertility provide competitively wanting out, and worse - piddavatyme conservation and removal from economic circulation. In parallel with this, it is necessary to introduce a pledge of lease rights and settle issues related to determining the monetary value of this right. This will improve the financial support of agricultural producers and will facilitate the transfer of lease rights to more efficient land users. Also, restrict the areas leased land within the same locality and the country set depending on the area of leased land compulsory share of the local population, land user must be involved in agricultural production. Legislate a higher minimum rent increase to a minimum lease term of 7-10 years, to strengthen the responsibility of landowners and tenants for inefficient farming, deterioration of the quality characteristics of the earth, in t. H. Provide for the immediate withdrawal of lands leased land users to refund them of damage The fertility of the land plot and the transfer of the right to lease it to other tenants. It is also necessary to legislatively provide for land users the payment of taxes at the place of agricultural activity, and not at the place of registration of the legal entity (this is especially true for agroholdings). The latter norm will allow the local budgets to attract additional funds for the development of social infrastructure in the countryside.

That is, the further transformation of land relations in Ukraine in the near future should be limited to the extension of lease and cooperation. This is due to the fact that although the factor of private property is the most powerful motivating lever for the owner-owner to rational and efficient management, however, as shown by foreign and domestic experience, it is not decisive. Thus, high motivation to rational use of land and preservation and increase of its fertility is determined not only by private ownership of land, but also by agrarian culture of the subject of economic activity, by the regular policy of the state

in the field of land relations, macroeconomic conditions (demand and prices for agricultural products, availability Funds for maintaining the fertility of the land), etc. And in terms of ensuring effective management, it can be achieved in any form of ownership of land. The main thing is that the one who directly cultivates the land, felt like a real master on earth. To do this, he only needs to provide autonomy in production and commercial activities, and to guarantee ownership of the product created.

The extension of the minimum lease term and the increase of responsibility for the deterioration of the fertility of the land will motivate, under favorable macroeconomic conditions, the land users to maintain and increase the soil fertility, and the higher level of rent and the possibility of land lease from tenants in the event of non-compliance with the terms of the lease will encourage landowners to conclude such contracts. In addition, the lease is beneficial to the landowner and in the long run, because he does not get rid of the property, which allows him to permanently assign a land rent. As for the land user, it is also advantageous to rent land, since it allows you to reach the optimal size of land use without having to advance the funds for the purchase of land, to ensure self-sufficiency, if it is a beginner farm, does not require a large start-up capital for the establishment of a farm, etc.

Restrictions on leased land areas within a single locality and country will stimulate business entities to cooperate with a view to exploiting the scale of the effect that will combine the benefits of large and small-scale production, use specialization, production concentration, vertical integration (the latter will contribute to the solution of the issue of material improvement - technical provision of peasant farms and farmers and the marketing of their products), will form a competitive market for agricultural land lease *ryznachennya* (which stops the displacement of the market and the disappearance of medium-sized farms and peasant farms), promote rural employment and rural development of industrial and social infrastructures. As a result, these measures will ensure sustainable land use, minimize the potential risks of lifting the moratorium on the sale of land, transferring the further transformation of land relations in a civilized way, which will ultimately contribute to the sus-

tainable development of the agrarian sector. That is, from such a scenario of the development of land relations, all subjects of agrarian relations and society as a whole will benefit.

In addition, with the formation of appropriate institutional and macroeconomic conditions, over time, an increase in the financial solvency of peasants and farmers can be expected. And only after a sufficient mass of effective landowners and land users will be formed in the village, in our opinion, it would be possible to lift the moratorium on the purchase and sale of agricultural land. At the same time, it is legally necessary to provide that only the state, in the person of the national agency of land resources and citizens of our country, will be able to buy land. Let us not forget the words of F. Dostoevsky, who once wrote that anyone in the country owns land, and they are the masters of this country in all respects. As for foreigners, they should be given the right to lease land only. In addition, they should have a requirement for mandatory implementation for the period of agricultural lease.

The deprivation of the right of foreigners to buy land from us is due to the fact that more than one third of the world's chernozem reserves, 80% of the names of minerals from existing ones on the ground are concentrated in Ukraine, the fact that our country has an advantageous geographical location for international transit traffic, etc. [14, p. 102]. Therefore, it is certain that foreigners are interested in Ukrainian lands. Already, foreign companies are buying up corporate rights of domestic agrarian structures, especially those with a lot of fertile land. Do not fall behind them and "home-grown *latifundists*" [2, p. 202]. Domestic lands attractive to them not only their fertility, but also cheapness compared to developed countries of the world. It is thought that they will not leave them indifferent and recreational attractiveness of rural areas.

One can not but worry and the fact that rich countries spend about \$ 20 billion to \$ 30 billion each year on the purchase of land in poor countries. According to the estimates of S. V. Rybalko and N. S. Tanklevskaya, a farmer from northwest Germany, where the cost of 1 hectare of land is up to 30 thousand euros, selling his 80 hectares of land, will be able to buy in

Ukraine for 2,4 million euros, to buy approximately Half of the agricultural area [13].

Accordingly, we fully share the opinion P. I. Haidutsky who writes on this subject that "foreign countries struggle for Ukrainian lands began ... So we need to think carefully not to miscalculate and do not miss your chance to" feed the world is not the ground, and Grain grown on it. Otherwise it may be a situation where the grain grown in Ukraine will be taken to other regions of the world, and Ukrainian, having the most fertile black soil, hunger, or it will purchase grain at adequately high price " [2, p. 209].

It is our deep conviction that, in the context of the European integration prospects and commitments made in this regard, a balanced and far-reaching approach to this issue needs to be addressed. On the one hand, the need to ensure compliance with commitments to the EU and to create a favorable investment climate for foreigners to invest their capital in the development and modernization of the domestic agricultural sector, and on the other - to prevent threats to economic and political sovereignty and territorial integrity, food security And the food independence of the Ukrainian people, the aggravation of the social situation in the countryside due to the probable employment of farms by foreigners of cheaper labor from other countries (The same Chinese, for example).

It should be noted that restrictions on the acquisition of agricultural land by foreigners in the property operate in many developed countries, including And in some countries of the European Union, and the United States. In most EU countries, citizens of each of the member countries have the right to buy land in other states under the same conditions as nationals of their country. In other countries, certain conditions or restrictions are imposed on foreigners (Denmark, Austria). Some EU member states imposed a moratorium on the sale of land to foreigners at one time, even for a certain period of time. Thus, Poland introduced him for 12 years, and Bulgaria - for 7 years. But in Israel and other landless countries, foreigners do not have the right to buy agricultural land at all.

In addition, for example, in the same Poland, foreigners can buy agricultural land only after seven years of their lease (in some voivode-

ships - after three years). However, during the period of the lease agreement they have to lease land for agricultural activity. But they can only buy them in the eastern and central voivodeships, since their right to purchase on the land of the western voivodeships does not apply. This is due to the fact that in the western voivodeships are more fertile lands compared with other voivodeships, much better agriculture was developed and the inflow of foreign investment was much larger [14, p. 108-109].

Also, when introducing a relatively free market for agricultural land, qualification restrictions should be established for landowners and land users; In order to prevent both excessive concentration and shredding of land, limit the upper and lower boundaries of land in the hands of one person and family; Legislative provision provides that the farm can be both legal and natural person, depending on the area of land in cultivation and the amount of net income, etc. The latter norm will contribute not only to the increase in budget revenues, but also to the growth of official employment and social security and protection of peasants.

Remember that only under conditions revival of rural production and social infrastructure can be expected employment growth and wage workers in the sector, return to the village youth and graduates of agricultural universities (by the way, the most enterprising people with "fresh" knowledge) that In turn, will promote the activation of entrepreneurship in rural areas and lead to the revival of the village and the emergence of an efficient, competitive agrarian sector of the economy.

Thus, we should adhere to the following principles of economic policy at reforms in the agricultural sector: ensuring comprehensiveness, consistency, consistency and phasing ongoing transformation, evolutionary nature of their conduct, sustainability of the agricultural sector, predictability of economic policy, taking into account the interests and values of agricultural producers, The connection of agriculture with demographic reproduction and the social sphere of the village, the organization of agricultural production On the principles of agricultural cooperation, etc.

Conclusions. The further transformation of land relations in Ukraine in the near future

should be limited to the spread of lease and co-operation. This is due to the fact that although the factor of private property is the most powerful motivating lever for the owner-owner to rational and efficient management, however, as shown by foreign and domestic experience, it is not decisive. In order to ensure effective management, it is necessary to create the appropriate institutional and macroeconomic conditions, and to enable the land user, who directly cultivates the land, to feel like a real master on earth.

We propose to introduce the market of agricultural land in two stages. At the first stage,

the right to purchase land of this category is to be granted to the state. Later, when a proper agrarian culture is formed from business entities and a sufficient mass of effective landowners and land users will emerge, a moratorium on the purchase and sale of agricultural land will be possible. At the same time, it is legally necessary to provide that only the national agency of land resources and citizens of our country will be able to buy land. As for foreigners, they should be given only the right to lease land.

References

1. Андрійчук В. Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В. Г. Андрійчук, М. В. Зубець, В. В. Юрчишин. – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.
2. Гайдуцький П. І. Аграрна реформа Л. Д. Кучми в Україні / П. І. Гайдуцький. – К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2015. – 448 с.
3. Зарубіжний досвід: ринок земель сільськогосподарського призначення в Угорщині і перспективи його застосування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zsu.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1046:2011-02-24-10-01-53&catid=55:2010-11-28-10-00-48&Itemid=82.
4. Кириленко І. Г. Структурні реформи на селі: світовий досвід, українські реалії // І. Г. Кириленко, В. Є. Івченко // Економіка АПК. – 2016. – № 2. – С. 5-11.
5. Коник О. Польський досвід регулювання земельних відносин / О. Коник, А. Мартин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zsu.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1981Ж2011-05-08-06-38-07&catid=62Ж2011-01-12-14-57-08&Itemid=87.
6. Концептуальні засади соціально-економічного розвитку сільських територій / [Бородіна О. М., Заяць Т. А., Купенко В. І. та ін.]; за наук. ред. Я. В. Остафійчука; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Нац-ї академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 48 с.
7. Лузан Ю. Я. Інституціоналізм – наукова платформа для удосконалення державної аграрної політики / Ю. Я. Лузан, О. Ю. Лузан // Економіка АПК. – 2016. – №2. – С. 29-36.
8. Лупенко Ю. О. Наукові засади запровадження ринкового обігу земель: наук. доп. / Ю. О. Лупенко, О. В. Ходаківська. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2016. – 40 с.
9. Могильний О. М. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки / О. М. Могильний. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 430 с.
10. Назаренко В. І. Зарубежный опыт функционирования земельного рынка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://liberal.in.ua/daydzhest/zarubezhnyy-opit-funktsionirovaniya-zemel'nogo-rinka.html>.
11. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи; за наук. ред. Л. Я. Новаковського. – К.: Аграр. наука, 2015. – 48 с.
12. Петриков А. В. Специфика сельского хозяйства и современная аграрная реформа в России / А. В. Петриков. – М.: Энциклопедия российских деревень, 1995. – 146 с.
13. Рибалко С. В. Купівля-продаж землі як фактор розвитку аграрного виробництва / С. В. Рибалко, Н. С. Танклевська // Економіка АПК. – 2009. – №12. – С. 34-36.
14. Розвиток сільських територій. Земельна реформа [Текст]: зб. наук. праць економістів-аграрників / В. В. Юрчишин, Р. І. Гринько, Ю. Е. Губені та ін.; за ред. голови Львівської аграрної палати, д.е.н., професора Музики П. М. – Львів: СПОЛОМ, 2012. – 288с.
15. Шебаніна О. В. Орендні земельні відносини: сучасний стан та основні напрями удосконалення / О. В. Шебаніна // Економіка АПК. – 2009. – №3. – С. 103-109.
16. Agrarian Policies and Agricultural Systems / Ed. by Bonnanno A. – Boulder: Westview Press, 1990. – 331 p.
17. Ashley C. Rethinking rural development / C. Ashley, S. Maxwell. In: Development policy review, 19 (4), 2001. – P. 365-425.
18. Gnacadja L. Benefits of sustainable land Management / Luc Gnacadja. –Access mode: http://www.uncd.int/Lists/SiteDocumentLibrary/Publications/CSD_Benefits_of_Sustainable_Land_Management%20.pdf.
19. Rural Development in the EU, Statistical and Economic Information, Report 2010. – 257 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/agriculture/agrista>.

The article has been received 26.07.2017

Revision: 02.08.2017

* * *

*В.Г. АНДРІЙЧУК, доктор економічних наук, професор,
академік НААН, професор кафедри
І.С. САС, кандидат економічних наук,
лаборант кафедри*

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Методичні підходи до визначення меж землекористування в умовах загрози монополізації ринку оренди землі

Постановка проблеми. В Україні після створення на базі КСП аграрних підприємств ринкового типу почала інтенсивно розвиватися економічна концентрація, виявом якої стало створення потужних агропромислових та аграрних компаній з надвеликими площами землекористування. Причому багато з них і надалі намагаються збільшувати свій земельний банк. Таке неконтрольоване нарощування великотоварними формуваннями земельного банку несе в собі велику загрозу повної монополізації ринку оренди землі. Можна з великою вірогідністю передбачити, що домінування таких структур призведе до витіснення з ринку дрібних, малих та навіть середніх товаровиробників, оскільки вони не спроможні виплачувати таку орендну плату, яку пропонують агро- й агропромислові холдинги завдяки одержанню ними ефекту масштабу.

Ринок оренди землі є важливою складовою ринку землі загалом. На нинішній час він є, по суті, єдиним каналом, яким відбувається рух земельних ділянок сільськогосподарського призначення від менш ефективних до більш ефективних орендарів – суб'єктів господарювання. Водночас набуває істотного поширення купівля-продаж права оренди землі, особливо в світлі останніх напрацювань уряду щодо актуалізації такого права і зростання його ролі як джере-

ла інвестиційного ресурсу. Отже, утверджується специфічний товар на ринку оренди землі, є і його покупці та продавці. Як і будь-який інший ринок, ринок оренди землі має бути захищеним від монополізації. Формою монопольного обмеження для даного ринку має виступати площа орендованих земель одним суб'єктом господарювання.

Тепер постає наступне важливої ваги питання: якою ж має бути гранична межа такого землекористування? Дане питання уже частково стало предметом обговорення в урядових колах і в науковій літературі. Проте немає підстав вважати, що вже знайдено його всебічне рішення. Скажімо, висловлювалася думка, що площа орендованих земель в одного господарюючого суб'єкта має становити не більше 100 тис. га, проте конкретних аргументів на користь такого рівня обмеження не наводилося.

Вважаємо, що визначення верхньої межі землекористування через механізм державного регулювання доцільно здійснювати щонайменше за двома напрямками:

1) у межах адміністративного району один суб'єкт господарювання може орендувати не більше ніж 30% сільськогосподарських земель. Адже зрозуміло, що в разі, коли певна структура орендуватиме більшу частку або всі землі району, то це означатиме, що конкуренція на ринку оренди землі буде вкрай обмеженою, або її не буде взагалі, що дуже негативно позначиться на економічному становищі орендодавців [11, 12, 13];

2) визначення та встановлення меж граничного землекористування для агропромислових формувань (АПФ), що мають у своєму складі великі переробні потужності, таким чином, щоб вони мали змогу розвивати власну сировинну базу на орендованих землях.

Дана розробка здійснена на прикладі агропромислової компанії, промислова сфера якої представлена молокопереробним підприємством, що репрезентує одну із найпроблемніших галузей АПК, яка має надзвичайно велике значення для забезпечення продовольчої безпеки країни. Проте стан розвитку даної галузі та її сировинної бази можна характеризувати як кризовий із тенденцією до поглиблення.

Найбільшою проблемою функціонування галузі є забезпечення її сировиною необхідної якості та потрібної кількості. Саме через дефіцит сировини й низький платоспроможний попит населення потужність молокопереробних заводів істотно недовикористовується, а вироблені молокопродукти мають високу собівартість через зростання частки постійних витрат. Тому є всі підстави стверджувати, що на тлі скорочення поголів'я худоби, у тому числі корів, а також низької якості молочної сировини від населення стає вкрай актуальною проблема розвитку агропромисловими формуваннями, що мають у своєму складі молокопереробні підприємства, власної сировинної бази.

Мета статті – обґрунтувати необхідність встановлення граничних меж землекористування для великотоварних агропромислових компаній і запропонувати спосіб такого встановлення, за якого забезпечується повне завантаження переробних потужностей зазначених компаній власною сировиною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі ще за радянських часів в умовах централізованої економіки неодноразово піднімалося питання про встановлення раціональних розмірів підприємств. Були розроблені й застосовані три методичні підходи до встановлення оптимальних (раціональних) розмірів підприємств: 1) групування господарств; 2) монографічний; 3) розрахунково-варіантний [1, с. 9]. Робилося застереження: рекомендації по-

винні показувати верхню та нижню межі оптимальності [2, с. 16]. На основі статистичних групувань колгоспів України різних за площею й рівнем виробництва були встановлені оптимальні розміри підприємств: на Поліссі – 2–4 тис. га сільськогосподарських угідь, у тому числі 1,5 – 2,5 тис. га ріллі [3, с. 40]; в Лісостепу – відповідно 3,5–6 і 3–5 тис. га [3, с. 46]; у Степу – відповідно 6–8 та 5–7 тис. га [3, с. 50]. Ці ж параметри як оптимальні розміри наведені в пізніших виданнях українських учених [4, с. 275–297].

Одним із перших, хто комплексно підійшов до проблеми оптимальності, а не тільки розмірів сільськогосподарських підприємств, був російський економіст О.В. Чаянов. У своїй праці “Оптимальные размеры сельскохозяйственных предприятий” (1923 р.) учений сформував теоретико-методичні засади переваг великого сільськогосподарського виробництва над дрібним і запропонував власні підходи до визначення оптимальних розмірів сільгосппідприємств. Відтак стверджувалося: “Ми, безсумнівно, повинні визнати, що за інших однакових умов, велике господарство завжди матиме значну перевагу над дрібним господарством: це один з основних законів економії, й було б безглуздо його заперечувати” [5, с. 6]. Порівнюючи промисловість і сільське господарство за темпами зростання ефективності виробництва за збільшення розмірів підприємств, відзначав, що “... у землеробстві кількісний вираз переваг великого господарства над дрібним господарством не дуже значний” [5, с. 7].

О.В. Чаяновим було також сформульовано проблему оптимальності розмірів сільськогосподарських підприємств як необхідність “... знаходження таких розмірів площі експлуатації, за яких, за інших однакових умов, собівартість одержуваних продуктів буде найменшою” [5, с. 18]. Таке твердження говорить про те, що головним показником розміру науковець вважав площу земельних угідь. У результаті дослідження було зроблено висновок, що оптимальними за розмірами земельної площі є такі господарства: за перелогової системи – 2000 га, за екстенсивного трипілля – 800, за інтенсивного трипілля – 500, за плодозміни – 200 га [5].

В економічній літературі поки що немає єдиного погляду щодо оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств та їх провідних галузей. Зокрема, академік П.Т. Саблук зазначає, що оптимальними є фермерські господарства з площею угідь 350-400 га. Проте законодавством для таких господарств передбачено мати лише 100 га земельних угідь, з яких 50 га – ріллі. Тому для досягнення зазначених оптимальних розмірів фермери можуть орендувати землю в держави із земель запасу й резервного фонду, а також у власників земельних ділянок (паїв) [6].

Окремі дослідники акцентують увагу лише на загальних чинниках, що впливають на розміри підприємств. Так, А.Є. Данкевич зазначає: "...розміри сільськогосподарських підприємств формуються під впливом багатьох чинників, цілей і задач, які ставить перед собою суб'єкт господарювання: природних умов, наближеності до транспортних шляхів та ринків збуту, спеціалізації, технології виробництва, технологічного оснащення, способів формування статутного капіталу, методів здійснення виробничо-господарської діяльності, форм організації виробництва" [7, с.30].

Академік В.Я. Месель-Веселяк вважає, що найбільш раціональними за своїми розмірами є аграрні підприємства з площею сільськогосподарських угідь 5-6 тис. га [8], для фермерських господарств – 400 га [9], а за використання потужної техніки – до 900–1000 га [10], покладаючи в основу методики фактор раціонального й ефективного використання необхідних технічних засобів. Науковець вважає, що збільшення розмірів сільськогосподарських підприємств дає змогу раціональніше використовувати техніку та інші основні виробничі засоби, транспорт, трудові ресурси, а відповідно й ефективніше господарювати. «Якщо невелике підприємство забезпечити системою сільськогосподарських машин, то рівень їх використання буде невисоким. Тому для сільськогосподарських підприємств надзвичайно важливе значення має визначення оптимальних площ землі в обробітку» [8, с.14]. Вважаємо, що запропонований вказаним автором підхід до визначення розмірів фер-

мерських господарств з урахуванням їх забезпечення технічними ресурсами є логічно обґрунтованим, заслуговує на увагу і може служити певним орієнтиром для власників та менеджменту суб'єктів господарювання щодо умов досягнення ефективнішого рівня господарювання.

На останньому положенні щодо "служити певним орієнтиром" є потреба зупинитися детальніше. Справа в тому, що за умов централізованої економіки вольовим рішенням органів влади можна було змінювати розміри підприємств за рахунок їхнього поділу чи об'єднання. Тобто була можливість «зверху» регулювати площу землекористування підприємств, забезпеченість їх трудовими й матеріальними ресурсами. За цих умов можна було вести мову за встановлення раціональних (оптимальних) розмірів підприємств.

Коли підприємства одержали економічну свободу, централізовано дане питання неможливо вирішувати ні нині, ні в майбутньому. Тому підхід до цього кардинально змінюється – суб'єкти господарювання, які нині функціонують (ФГ, ТОВ, САТ, ПСП, СВК та ін.), формують свої розміри залежно від можливостей залучення земель в оренду, які в даний час істотно звужуються через посилення конкуренції на ринку оренди землі й складнощі залучення фінансових ресурсів. У разі зняття мораторію на купівлю-продаж землі питання досягнення раціональних розмірів також не набуде колишньої актуальності, тому що купити у приватну власність землю певному суб'єкту господарювання в бажаних розмірах не завжди буде можна, по-перше, через законодавче обмеження приватного землекористування, по-друге, через фінансові обмеження, по-третє, через відсутність або значну обмеженість доступу до купівлі-продажу землі на даній місцевості.

Тому для окремих підприємств як самостійних суб'єктів господарювання питання встановлення їх оптимальних розмірів або намагання наблизитися до них у сучасних умовах господарювання не може стояти гостро через зазначені часто непереборні складнощі досягнення цієї мети. Більше того, світова і вітчизняна практика дає підстави

стверджувати, що досягти ефективного використання ресурсів та господарювання спроможні підприємства різного розміру. Для цього існують важливі об'єктивні передумови. Найперша з них – широкий вибір техніки різної потужності, що може бути раціонально використана в підприємствах із різним розміром земельної площі й тим самим створює для них можливості для механізації та автоматизації виробничих процесів, а отже, й для прибуткового господарювання. Інша річ, що вищої ефективності можуть досягати більші підприємства за рахунком ефекту масштабу.

Виклад основних результатів дослідження. Для визначення граничних меж землекористування обраного агропромислового формування пропонується така послідовність розрахунків, які в сукупності репрезентують методичний підхід до вирішення даного питання:

розрахунок необхідної кількості сировини для забезпечення повної потужності переробки;

розрахунок мінімально необхідної площі вирощування сільськогосподарських культур для забезпечення виробництва необхідної кількості сировини;

розрахунок оптимальних розмірів землекористування із використанням критерію оптимальності – мінімізація ріллі.

Для практичної реалізації пропонованого підходу нами обрано за об'єкт дослідження Ічнянський молокопереробний завод із потужністю переробки молока 200 т/добу. В складі формування є п'ять підприємств із площею землекористування 12 543 га, а саме: ТОВ АФ “Надія” (3280 га), ПОСП “Ічнянське” (2726), ПОСП “Хлібороб” (2693), СТОВ “Крупичпільське” (1508), ТОВ “Берегиня” (1946 га). Для визначення необхідної кількості поголів'я корів і ріллі здійснимо розрахунок за двома варіантами. Перший – орієнтований на досягнуті показники діяльності зазначених аграрних підприємств, другий – на високопродуктивні (еталонні).

За першого варіанта для розрахунку використано вихідну інформацію:

потреба поставки молока – 200 000 кг/добу;
середньодобовий надій від однієї корови – 15 кг/добу;

необхідна кількість корів для забезпечення переробних потужностей відповідно становитиме (200 000 кг/добу / 15 кг/добу) 13333 гол.;

середньорічний шлейф від основного стада – 15 240 гол. телиць та 9520 гол. бичків;

потребу в площі кормових і товарних культур, що використовуватимуться в раціонах, наведено в таблиці 1. Потребу розраховано на основі середньорічних раціонів.

1. Розрахунок мінімально необхідної площі землекористування для забезпечення сировиною молокопереробний завод потужністю 200 т/добу молока (13 333 корів, 15 240 телиць, 9520 бичків) (за досягнутих показників діяльності підприємства)

Культура	Планова урожайність, т/га	Для корів, т	Для телиць, т	Для бичків, т	Усього, т	Усього, га
Пшениця	4,5	0,0	1104,0	2009,1	3113,1	691,8
Кукурудза зернова	6,0	26554,1	1069,7	2170,3	29794,1	4965,7
Соя	1,8	8818,1	0,0	0,0	8818,1	4899,0
Кукурудза на силос (з/м)	50,0	-	-	-	22448,9	4190,5
Багаторічні трави (з/м)	35,0	-	-	-	39285,7	10476,2
Усього	х	х	х	х	х	25223,2

Джерело: Побудовано авторами на основі власних розрахунків.

Для забезпечення високоефективного функціонування агропромислового формування в складі молокопереробного заводу й аграрної сфери доцільно використати метод економіко-математичного моделювання. Для побудови такої моделі враховуємо ос-

новне джерело ризику для сільського господарства – погодні умови. Адже є абсолютно логічною та обставина, що підприємство навіть за найбільш суворих умов виконання технології може мати коливання врожайності через природний фактор. Дану проблему

було досліджено в праці [14]. У ній обґрунтовується вплив на ефективність виробництва п'яти погодних станів: $\theta=1$ – низьковрожайний рік; $\theta=2$ – рік урожайності нижчий середньої, але вищий від низької; $\theta=3$ – середньоврожайний рік, або ж плановий; $\theta=4$ – рік урожайності вищий від середньої, але нижчий високої; $\theta=5$ – високоврожайний рік. На основі статистичних і експериментальних даних визначено, що ймовірність відповідних станів дорівнює: $P(\theta=1)=0,081$; $P(\theta=2)=0,213$; $P(\theta=3)=0,386$; $P(\theta=4)=0,258$ і $P(\theta=5)=0,062$, що й було вписано в модель.

Відтак, побудуємо двокритеріальну лінійно-стохастичну економіко-математичну модель аграрного підприємства в умовах невизначеності (економічного ризику), в якій враховуватимемо такі додаткові умови:

дотримання сівозміни та площі окремих рослинницьких культур;

повне забезпечення великої рогатої худоби необхідними кормами за рахунок розвитку власної кормової бази.

Використання лінійних рівнянь є актуальним через їхню відносну простоту й відсутність критичної необхідності поглиблених знань із математики та моделювання. Тобто формування матриці моделі може бути освоєно рядовими економістами аграрного підприємства.

Нехай сільськогосподарське підприємство володіє відповідними ресурсами, якими можна керувати за умов наявності коштів. Воно може вирощувати I ($i=1, 2, \dots, I$) сільськогосподарських культур за Q ($q=1, 2, \dots, Q$) технологіями та за Θ ($\theta \in \Theta$) погодних умов. Множину всіх технологій для i -ї культури позначимо через Q_i . Планову площу посіву i -ї культури, яку будуть вирощувати за q -ю технологією й за θ -та погодних умов, позначимо через $X_{iq\theta}$.

Як критерії оптимальності використаємо: першим критерієм – мінімізацію земельної площі, що відображає поставлене завдання, другим – максимізацію прибутку. Запишемо ці критерії у формалізованому вигляді:

1) мінімізація математичного сподівання використання ріллі

$$Z_1 = \sum_{i \in I} \sum_{q \in Q} \sum_{\theta \in \Theta} P(\theta) X_{iq\theta}, \quad (1)$$

де $X_{iq\theta}$ – площа посіву i -ї культури, яку планують вирощувати за q -ю технологією і θ -та станом погодних умов; $P(\theta)$ – ймовірність θ -та погодного стану;

2) максимізація математичного сподівання прибутку

$$Z_2 = \sum_{i \in I} \sum_{q \in Q} \sum_{\theta \in \Theta} P(\theta) (C_{\mu iq\theta} - C_{\mu iq\theta}) a_{\mu iq\theta} X_{iq\theta}, \quad (2)$$

де $a_{\mu iq\theta}$ – вихід μ -ї продукції з 1 га посіву i -ї рослинницької культури, вирощеної за q -ю технологією й θ -та погодних умов; $C_{\mu iq\theta}$ – ціна одиниці μ -ї продукції, яка одержана від вирощеної i -ї рослинницької культури за q -ю технологією і θ -та погодних умов; $C_{\mu iq\theta}$ – собівартість одиниці μ -ї продукції від i -ї рослинницької культури, вирощеної за q -ю технологією й θ -та погодних умов;

за наступних обмежень:

1) виконання умов сівозміни (маневреність посівними площами сільськогосподарських культур)

$$\begin{aligned} \sum_{i \in I_1} \sum_{q \in Q} X_{iq\theta} &\leq \\ &\leq \sum_{i \in I_2} \sum_{q \in Q} X_{iq\theta} \leq \dots \\ &\dots \leq \sum_{i \in I_n} \sum_{q \in Q} X_{iq\theta}, \\ &(\theta \in \Theta) \end{aligned} \quad (3)$$

де I_{k+1} – множина сільськогосподарських культур, яка є попередником для відповідної множини культур I_k ; $Q_{I_{k+1}}$ – множина технологій, за якими вирощуються відповідні види сільськогосподарських культур;

2) площі посіву окремих рослинницьких культур (маневреність посівними площами)

$$\begin{aligned} \sum_{q \in Q_i} X_{iq\theta} &\leq B_{i\theta}, \\ (i \in D, \theta \in \Theta) \end{aligned} \quad (4)$$

де $B_{i\theta}$ – максимальна допустима площа посіву i -ї культури за θ -та погодних умов; D – множина сільськогосподарських культур, за якими встановлюються обмеження, наприклад, соняшник, ріпак тощо;

3) площі посіву окремих рослинницьких культур, що використовуються у раціоні годівлі худоби

$$\sum_{q \in Q_i} X_{iq\theta} \geq B_{i\theta}, \quad (\theta \in \Theta) \quad (5)$$

де $B_{i\theta}$ - мінімально допустима площа посіву i -ї культури за θ -та погодних умов;

4) площі посіву окремих кормових культур, що використовуються у раціоні годівлі худоби

$$\sum_{q \in Q_i} X_{iq\theta} = B_{i\theta}, \quad (\theta \in \Theta) \quad (6)$$

де $B_{i\theta}$ - фіксована площа посіву i -ї культури за θ -та погодних умов, що повинна забезпечити кормовою базою галузь тваринництва, наприклад, силос, сорго тощо;

5) урахування інерційності рослинницьких культур

$$\sum_{q \in Q_i} X_{iq\theta} = \sum_{q \in Q_i} X_{iq, \theta+1}, \quad (i \in I, \theta \in \Theta - 1) \quad (7)$$

6) невід'ємність змінних

$$X_{iq\theta} \geq 0, \quad (i \in I, q \in Q_i, \theta \in \Theta) \quad (8)$$

Наведені критерії оптимальності з обмеженнями адекватно описують техніко-економічні процеси та явища виробництва сільськогосподарської продукції. Відтак, нами сформовано двокритеріальну лінійно-стохастичну економіко-математичну модель аграрного підприємства, що дає змогу оптимізувати структуру виробництва сільськогосподарської продукції з одночасною мінімізацією площі землекористування. Водночас використання у моделі лінійно-стохастичної складової уможливорює врахувати унікальний фактор агровиробництва – погодний ризик.

Вхідні параметрами згідно із запропонованою методикою регулювання концентрації виробництва в аграрних підприємствах для розрахунку оптимізаційної моделі наведено у таблиці 2.

2. Вхідні технічні параметри для розв'язання оптимізаційної задачі мінімізації площі землекористування агропромисловим підприємством із потужністю переробки молока на рівні 200 т/добу (за досягнутих показників діяльності підприємства)

Культура	Урожайність культур, сформована погодними умовами, т/га					Необхідна мінімальна площа для забезпечен- ня ВРХ, га	Агротех. макс., %
	1	2	3	4	5		
Зернові	X	X	X	X	X	X	50
У тому числі:							
озима пшениця	3,2	3,9	4,5	5,0	5,5	691,8	30
кукурудза на зерно	4,0	5,0	6,0	6,5	7,0	4965,7	30
ячмінь ярий	1,5	2,0	2,5	2,9	3,2		20
гречка	0,4	0,7	1,0	1,3	1,5		20
Технічні:	X	X	X	X	X	X	
соя	0,8	1,3	1,8	2,2	2,5	4899,0	25
соняшник	1,1	1,6	2,0	2,5	3,0		12
ріпак озимий	1,2	1,9	2,5	3,3	4,0		20
Кормові:	X	X	X	X	X	X	
кукурудза на силос (з/м)	45,0	47,5	50,0	52,5	55,0	4190,5	X
багаторічні трави (з/м)	30,0	32,5	35,0	37,5	40,0	10476,2	X

Джерело: Побудовано авторами на основі власних розрахунків.

Таким чином, у розробленій економіко-математичній моделі нами прописано такі обов'язкові умови:

агротехнічні максимуми й умови сівозміни, що характеризують агроекологічні вимоги вирощування сільськогосподарських культур;

зафіксовано площу землекористування під кормові культури, яка розраховується під наявну або планову кількість поголів'я з відповідними раціонами;

зафіксовано мінімальні площі посівів товарних культур (пшениця, кукурудза зернова, соя на макуху), що використовуються у годівлі тварин, виходячи від потреби згідно з раціонами та плановою урожайністю;

встановлено різні рівні ймовірної врожайності культур як стохастична складова моделі на основі експертно-аналітичних даних;

на основі попередньо розрахованих даних визначено економічні параметри моделі, а саме: витрати на 1 га вирощування й ціну 1 т і-ї культури (табл. 3).

3. Вхідні економічні параметри для розв'язання оптимізаційної задачі мінімізації площі землекористування агропромисловим підприємством із потужністю переробки молока 200 т/добу (за досягнутих показників діяльності підприємства)

Товарні (або умовно товарні позиції)	Витрати, грн/га	Ціна, грн/т
Зернові:		
озима пшениця	13884,0	3333,3
кукурудза на зерно	12118,0	3000,0
ячмінь ярий	11306,0	3166,7
гречка	9055,0	10000,0
Технічні:		
соя	12077,0	8333,3
соняшник	13209,0	7916,7
ріпак озимий	17815,0	7500,0
Тваринництво:		
молоко (внутрішня реалізація), грн/кг	4,2	5,1
молодняк та дорощування, грн/кг	27,3	23,4

Джерело: Побудовано авторами на основі власних розрахунків.

Отже, сформувавши та розв'язавши двокритеріальну економіко-математичну ліній-

но-стохастичну модель, представимо її результати в таблиці 4.

4. Результати розрахунку двокритеріальної лінійно-стохастичної моделі оптимізації виробничої структури аграрного підприємства (за досягнутих показників діяльності підприємства)

Номенклатура	Розраховані X_i	Структура
Зернові У тому числі:	6570,6	21,85
озима пшениця	691,8	2,30
кукурудза на зерно	5878,7	19,55
ячмінь ярий	0,0	0,00
гречка	0,0	0,00
Технічні У тому числі:	8834,8	29,38
соя	4899,0	16,29
соняшник	2351,5	7,82
ріпак озимий	1584,3	5,27
Кормові У тому числі:	14666,7	48,77
кукурудза на силос (з/м)	4190,5	13,93
багаторічні трави (з/м)	10476,2	34,84
Оптимальна площа землекористування	30072,0	100,00

Джерело: Побудовано авторами на основі власних розрахунків.

На основі вищенаведених результатів розв'язку оптимізаційної моделі розраховано частину продукції, яку виробляють «надлишково», що зумовлено необхідністю врахування агроекологічних умов виробництва продукції. Зокрема, виробництво озимої пшениці становитиме 3113 т, яку повністю спрямовуватимуть на внутрішнє споживання. Значно більше підконтрольні підприємства вироблятимуть кукурудзи – 35 272 т, із них на внутрішнє споживання буде використано 29 794 т, а за межі формування реалізовуватимуть 5478 т («надлишкове» виробництво). Стосовно технічних культур, то виробництво сої повністю орієнтоване на внутрішнє споживання і становитиме 8818 т, а виробництво соняшнику й ріпаку, навпаки, весь обсяг продукції – відповідно 4703 і 3961 т реалізовуватимуть за межі формування.

За досягнутого рівня господарювання та визначення оптимальної площі посіву аграрні підприємства АПФ вироблятимуть для внутрішніх потреб зеленої маси кукурудзи й багаторічних трав – відповідно 209 524 і 366 667 т. Контрольовані АПФ підприємства вироблятимуть молоко лише для внутрішнього споживання обсягом 76 тис. т і реалізовуватимуть за межі АПФ 6057 т живої маси молодняку на дорощуванні й відгодівлі.

Результати розрахунків оптимізаційної задачі показали, що за досягнутого рівня господарювання для забезпечення молокопереробного заводу потужністю в 200 т/добу молока агропромислового формуванню необхідно буде орендувати 30 072 га землі. При цьому реалізація «надлишків» виробництва сільськогосподарської продукції, котрі будуть утворені на основі допоміжних площ ріллі, залучених для забезпечення ра-

ціональної сівозміни (кукурудза зернова – 5478,4 т, соняшник – 4703 т і т.д.), дасть змогу агропромислового формуванню одержати відповідний економічний ефект.

Так, від реалізації кукурудзи за грошової виручки 17 348 тис. грн та витрат 11 065 тис. грн аграрні підприємства АПФ спроможні одержати 457,9 тис. грн прибутку; від реалізації соняшнику – 6171,1 (37232,1-31060,9) і реалізації ріпаку – 3065,7 тис. грн прибутку (29706,3-26640,6). Завдяки продажу молока (внутрішня реалізація) підприємства одержуватимуть найбільшу масу прибутку – 43526,3 тис. грн. Водночас дорощування молодняку й відгодівля його молоком є для підприємств АПФ збитковим. Сума збитку становитиме 9489,9 тис. грн. Таким чином, алгебраїчна сума кінцевої прибутковості підконтрольних підприємств становитиме 43731,1 тис. грн прибутку (457,9+6171,1+3065,7+43526,3-9489,9), у тому числі від продукції рослинництва 9694,7 тис. грн, тваринництва – 34036,4 тис. грн.

За другого варіанта в умовах високопродуктивного агровиробництва розрахункові дані мають вигляд:

потреба поставки молока – 200 000 кг/добу;
середньодобовий надій від однієї корови – 21 кг/добу;

необхідна кількість корів для забезпечення переробних потужностей відповідно становитиме (200 000 кг/добу / 21 кг/добу) 9524 гол.;

середньорічний шлейф від основного стада – 10 884 гол. телиць і 6803 гол. бичків;

Розраховану виробничу структуру й обсяги продукції аграрного підприємства за високопродуктивного виробництва наведено у таблиці 5.

5. Сукупна виробнича структура та виробництво продукції для аграрних підприємств ТОВ «Берегиня», ПОСП «Ічнянське», ПОСП «Хлібороб», СТОВ «Крупичнянське», ТОВ АФ «Надія» та «Світанок»* за результатами оптимізаційної моделі (за високопродуктивного виробництва)

Номенклатура	Кількість, га (гол)	Виробництво, т	Внутрішнє споживання, т	Реалізація за межі підприємства, т
Усього по рослинництву	27078,8	x	x	x
Зернові	6283,0	x	x	x
Ув тому числі:				
озима пшениця	404,3	2223,7	2223,7	0,0
кукурудза на зерно	5878,7	37036,1	21281,5	15754,6
ячмінь ярий	0,0	0,0		0,0
гречка	0,0	0,0		0,0

Технічні У тому числі:	10319,6	х	х	х
соя	4048,9	8097,8	6298,7	1799,2
соняшник	2351,5	5878,7		5878,7
ріпак озимий	3919,2	11757,5		11757,5
Кормові У тому числі:	10476,2	х	х	х
кукурудза на силос (з/м)	2993,2	149659,9	149659,9	х
багаторічні трави (з/м)	7483,0	261904,8	261904,8	х
Усього по тваринництву	27211	х	х	х
основне стадо (молоко)	9524	73000,0	73000,0	0,0
молодняк на дорощуванні та відгодівлі	17687	4404,1		4326,7

*Умовне підприємство, яке агропромислового формуванню потрібно створити, щоб разом з діючими аграрними підприємствами можна було б повністю забезпечити молокозавод своєю сировиною.

Джерело: Побудовано авторами на основі власних розрахунків.

Таким чином, розрахована двокритеріальна лінійно-стохастична економіко-математична модель оптимізації структури виробництва за високопродуктивного господарювання показує, що для забезпечення заводу власною сировиною АПФ потрібно орендувати 27 079 га. Як бачимо, різниця в площі орендованих земель за високопродуктивного господарювання порівняно з досяг-

нутим його рівнем доволі істотна, що є надто важливим для економіки АПФ.

Крім того, оптимізація галузевої структури аграрної сфери підконтрольних аграрних підприємств за цього варіанта дасть змогу АПФ одержати такі фінансово-економічні результати завдяки реалізації «надлишкової» сільськогосподарської продукції (табл. 6).

6. Фінансово-економічний ефект від реалізації продукції, що виробляється як допоміжна з метою формування коректної структури виробництва (за високопродуктивного виробництва)

Номенклатура	Обсяг зовнішньої реалізації продукції, т	Витрати, тис. грн	Виручка, тис. грн	Прибуток (збиток), грн	Рівень рентабельності виробництва, %
Рослинництво	х	138129,8	199603,9	42346,3	30,66
Зернові У тому числі:	15754,6	30303,9	49889,7	457,9	1,51
озима пшениця	0,0	0,0	0,0	0,0	0,00
кукурудза на зерно	15754,6	30303,9	49889,7	457,9	1,51
ячмінь ярий	0,0	0,0	0,0	0,0	-24,38
гречка	0,0	0,0	0,0	0,0	10,44
Технічні У тому числі:	19435,4	107825,9	149714,3	41888,4	38,85
соя	1799,2	10864,2	14993,0	4128,8	38,00
соняшник	5878,7	31060,9	46540,1	15479,1	49,83
ріпак озимий	11757,5	65900,7	88181,2	22280,4	33,81
Тваринництво	х	437585,0	576806,5	139221,5	31,82
молоко (внутрішня реалізація)	73000,0	340666,7	486666,7	146000,0	42,86
молодняк на дорощуванні та відгодівлі	4326,7	96918,4	90139,8	-6778,5	-6,99
Усього		575714,8	776410,4	181567,7	31,54

Джерело: Побудовано автором на основі власних розрахунків.

Отже, в результаті реалізації “надлишкової” продукції та внутрішньогрупової реалізації молока (від сільськогосподарського

підприємства молокозаводу) агропромислове формування одержуватиме прибуток 181567,7 тис. грн, а саме від галузі рослин-

ництва воно додатково матиме 42346,3 тис. грн, тваринництва – 139221,5 тис. грн.

Як видно із представлених результатів розрахунку за першим і другим варіантом, різниця в потребі земельної площі для забезпечення молокопереробного заводу власною сировиною є істотною. Тому стає очевидним, що АПФ із метою мінімізації потреби в орендованих землях повинно орієнтуватися на високі рівні продуктивності сільськогосподарської сфери. Це зменшить потребу в земельній площі, технічних засобах та оборотному капіталі, а отже, забезпечить вищу прибутковість виробництва, що надзвичайно важливо для збереження й підвищення конкурентоспроможності як аграрного, так і молокопереробного виробництва. Як відомо, підприємство орендує 12,5 тис. га землі й у разі нарощування продуктивності аграрної сфери йому в перспективі для повного забезпечення власною сировиною потрібно буде орендувати ще 15 тис. га землі.

Нами також здійснено розв'язання економіко-математичної задачі з урахуванням зміни погодних умов. У разі, коли погодні умови будуть кращими порівняно з середніми, то АПФ спроможне одержувати більше прибутку на 65 %, а за гірших погодних умов, навпаки, прибуток зменшиться майже на 40%. Проте АПФ спроможне буде і за цих обставин безперебійно функціонувати з повним використанням потужності заводу та що важливо – бути платоспроможним.

Розроблена модель для великотоварних агропромислових формувань передбачає можливість високоефективного використання землі із тенденцією до підвищення її родючості, насамперед завдяки збільшенню вмісту гумусу. Цьому сприяє, по-перше, велика частка в структурі посівів багаторічних трав і, по-друге, значне виробництво гною.

Згідно з оптимізаційною моделлю передбачено повний оборот стада, тобто збереження шлейфу. За результатами оптимізації аграрні підприємства одержуватимуть збитки від утримання молодняку великої рогатої худоби на дорощуванні й відгодівлі. Проте, жертвуючи частиною доходу, вони забезпечуватимуть збільшення робочих місць і, що не менш важливо, одержувати-

муть значну додаткову кількість гною. Вважаємо, що агропромислові формування повинні нести соціальну відповідальність за розвиток сільських територій, яка (відповідальність) значною мірою визначається створенням додаткових робочих місць на селі.

Кількість органічного добрива (гною), яку одержуватиме формування за досягнутого рівня господарювання його дочірніх підприємств, становитиме 230 476 т, а за високопродуктивного виробництва – 164 626 т. Таке виробництво гною дасть змогу щорічно удобрювати за першим варіантом 5762 га, за другим – 4116 га землі при нормі внесення 40 т/га.

Нами здійснено вартісну оцінку виробленого гною за критерієм ціни 1 кг діючої речовини в мінеральних добривах. З'ясовано, зокрема, що вартість 1 кг діючої речовини азотних добрив за ціновою ситуацією 2016 року становить 15,6 грн, 1 кг діючої речовини фосфорних – 22,7 грн та 1 кг калійних добрив – 14,5 грн. Зважаючи, що вміст NPK у гної в середньому становить N – 0,5%, P_2O_5 – 0,5 і K – 0,6%, то в 1 т цих добрив міститься 5 кг азоту, 2 кг фосфору й 6 кг калію. Звідси вартість 1 т гною становитиме: $5 \cdot 15,6 + 2 \cdot 22,7 + 6 \cdot 14,5 = 210$ грн.

Як показує практика, собівартість 1 т гною коливається в межах 50-60 грн/т. Отже, фактично кожна тонна гною зберігає $210 - 55 = 155$ грн, які необхідні були б для закупівлі мінеральних добрив. Якщо за високопродуктивного господарювання кількість гною, одержаного від молодняку за рік (88435 т), помножити на суму зазначеної економії, то одержаний результат становитиме $88435 \cdot 155 = 13707$ тис. грн. Ця сума економії істотно перевищує суму збитку, яку одержуватимуть аграрні підприємства АПФ від утримання молодняку на дорощуванні та відгодівлі, а саме на 6928,5 тис. грн ($13707 - 6778,5$).

Даний ефект розрахований без урахування післядії внесених органічних добрив. Якщо брати до уваги й цей чинник, то сума ефекту значно зростає. Зважаючи, що приріст урожаю зернових завдяки післядії внесення органічних добрив за даними НААН становить 10 ц/га, а ринкова ціна 1 ц зерно-

вих у середньому – 315 грн/ц, то звідси грошова виручка від реалізації додатково одержаного врожаю становитиме: $(2211 \cdot 10 \text{ ц/га} \cdot 315) = 6954,7$ тис. грн; витрати на транспортування та доробку додатково одержаного врожаю дорівнюють 20 грн/ц. Звідси додатковий дохід від післядії гною, одержаного від молодняка, становитиме: $6954,7 - 2211 \cdot 10 \cdot 20 = 6512,5$ тис. грн, а загальний чистий дохід з урахуванням вартості гною: $6928,5 + 6512,5 = 13442$ тис. грн.

Отже, одержаний результат дає підстави стверджувати, що завдяки одержаному гною від молодняка на дорошуванні та відгодівлі АПФ спроможне покривати збитки від його утримання і водночас одержувати економічну вигоду (умовну) на суму 13,4 млн грн.

Другим важливим позитивним моментом розробленої моделі є та обставина, що нею передбачена в структурі посівів висока частка однорічних і багаторічних трав. Останні сприяють збільшенню гумусу в ґрунті й тим самим підвищують його родючість. Зокрема, частка цих культур згідно з результатами розв'язання моделі залежно від рівня господарювання – сучасного та за високопродуктивного виробництва – становить відповідно 34 і 37%. Оскільки однорічні та багаторічні трави є добрими попередниками для багатьох інших культур, то стає очевидною перевага визначеної структури посівних площ з огляду на створювані можливості підвищення продуктивності сівозміни загалом.

Висновки. Останнім часом у науковій літературі, різних наукових зібраннях, в урядових колах нерідко висловлюється думка, що великі аграрні й агропромислові компанії себе вже вичерпали. При цьому робиться акцент лише на вадах цих компаній і поза увагою, свідомо чи ні, залишають той факт, що вони стали невід'ємним складником організаційно-правової побудови вітчизняного сільського господарства, які відіграють важливу роль у розвитку галузі, нарощуванні експорту сільськогосподарської продукції й продовольства та в зростаючому забезпеченні валютних надходжень у країну. Переконані, й не раз на цьому наголошували, що ліквідація великотоварних агропромислових компаній, або економічно невиправдане об-

меження їх виробничої та комерційної діяльності, призвело б до значних втрат сільського господарства, повернення галузі до стану кінця 90-х років минулого століття – глибокої кризи.

Безумовно, цим компаніям притаманні й серйозні вади, але це не повинно стати причиною їх ліквідації. Доречно тут наголосити на тій обставині, що автори, які не бачать місця великим агропромисловим і аграрним структурам у вітчизняній моделі розвитку сільського господарства замовчують, яким же чином ці суб'єкти господарювання мають припинити своє існування. Шляхом націоналізації? Як кажуть, ми вже це проходили. Можна тільки уявити, наскільки таке припинення катастрофічно позначилося б на інвестиційному кліматі в державі, не кажучи вже за АПК хоча б тому, що нині більше 2,5 млн га українських сільськогосподарських земель контролюються іноземним капіталом.

Вбачаємо єдиний шлях розв'язання даної проблеми – здійснення державного регулювання розвитку великотоварних аграрних та агропромислових компаній з метою усунення вад у їх функціонуванні. У наших працях дана проблема вже розглядалася і нами зроблені з цього приводу відповідні пропозиції¹. Тут звертаємо уваги на одну із найсерйозніших загроз, що несуть в собі такі компанії – загроза монополізації ринку оренди землі.

Із метою недопущення такої монополізації запропоновано методичний підхід до визначення граничних меж землекористування агропромислових компаній. Ключовий аспект такого підходу полягає в тому, щоб АПФ мали право орендувати лише стільки землі, скільки їм необхідно для повного забезпечення переробних потужностей власною сировиною, й не більше. У такому разі відпадуть підстави для нарощування однією компанією земельного банку в сотні тисяч гектарів, як тепер. Зазначимо також, що даний методичний підхід може бути використаний для встановлення граничних меж землекористування і для агропромислових компаній іншої спеціалізації.

¹ Див, наприклад, [11; 12].

Список використаних джерел

1. Новиков Г.И. Методика расчета оптимальных размеров бригад и ферм / Г.И. Новиков. – М.: Колос, 1967. – 240 с.
2. Веденичев П.Ф. Теоретичні основи концентрації виробництва та визначення оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств / П.Ф. Веденичев // Оптимальні розміри колгоспів Української РСР ; за ред. чл.-кор. ВАСГНІЛ І.Н. Романенка та канд. екон. наук П.Ф. Веденичева. – К., 1964. – С. 5–17.
3. Веденичев П.Ф. Оптимальні розміри колгоспів Полісся, Лісостепу та Північного і Центрального Степу України / П.Ф. Веденичев, Н.Р. Образцова, І.І. Гурін // Оптимальні розміри колгоспів Української РСР ; за ред. чл.-кор. ВАСГНІЛ І.Н. Романенка та канд. екон. наук П.Ф. Веденичева. – К., 1964. – С. 29–51.
4. Образцова Н.Р. Рациональные размеры колхозов и их внутрихозяйственных подразделений Украинской ССР / Н.Р. Образцова // Оптимальные размеры колхозов ; под ред. докт. екон. наук Г.Г. Котова и И.А. Бородин. – М.: Колос, 1970. – С. 275–297.
5. Чаянов А.В. Оптимальные размеры сельскохозяйственных предприятий / А.В. Чаянов. – М.: Новая деревня, 1928. – 92 с.
6. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П.Т. Саблук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – С.254–255.
7. Данкевич А.Є. Оптимальні розміри сільськогосподарських землекористувачів промислового типу в Україні / А.Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 34.
8. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 21–22.
9. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного виробництва / В.Я. Месель-Веселяк. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – 272 с.
10. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. – Вип. 5 ; за ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – С.449–461.
11. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку : моногр. / В.Г. Андрійчук. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 214 с.
12. Андрійчук В.Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 5–21.
13. Розвиток аграрних холдингових формувань та заходи з посилення соціальної спрямованості їхньої діяльності ; [за ред. Лупенка Ю.О., Кропивка М.Ф., Малика М.Й. та ін.]. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – 38 с.
14. Наконечний С.І. Погодний ризик АПК: адаптивне моделювання, економічне зростання та прогнозування / С.І. Наконечний, С.С. Савіна // – К.: ДЕМІУР, 1998. – 162 с.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2017 р.

Фахове рецензування: 24.07.2017 р.

*

УДК 338.24:65.011

Б.В. ВИШНІВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Оцінка залежності конкурентоспроможності підприємства від інноваційної діяльності

Постановка проблеми. Інноваційний процес можна розглядати як комплекс послідовних дій, у результаті яких новація розвивається від ідеї до конкретного продукту й поширюється під час практичного використання. Перебіг інноваційного процесу, як і будь-якого іншого, визначається складною взаємодією багатьох чинників. Успіх на цьому шляху залежить від управлінського механізму, який об'єднує в єдиний потік витоки наукової ідеї, її розроблення, впровад-

ження результату у виробництво, реалізацію, поширення та споживання. Ефективність інноваційного процесу визначається лише після впровадження інновації, коли з'ясовується, якою мірою вона задовольняє потреби ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення конкурентоспроможності продукції, а також впливу на неї інноваційної діяльності знаходиться у центрі уваги наукових та практичних працівників, йому присвячена значна кількість наукових досліджень і робіт вітчизняних та за-

© Б.В. Вишнівська, 2017

Список використаних джерел

1. Новиков Г.И. Методика расчета оптимальных размеров бригад и ферм / Г.И. Новиков. – М.: Колос, 1967. – 240 с.
2. Веденичев П.Ф. Теоретичні основи концентрації виробництва та визначення оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств / П.Ф. Веденичев // Оптимальні розміри колгоспів Української РСР ; за ред. чл.-кор. ВАСГНІЛ І.Н. Романенка та канд. екон. наук П.Ф. Веденичева. – К., 1964. – С. 5–17.
3. Веденичев П.Ф. Оптимальні розміри колгоспів Полісся, Лісостепу та Північного і Центрального Степу України / П.Ф. Веденичев, Н.Р. Образцова, І.І. Гурін // Оптимальні розміри колгоспів Української РСР ; за ред. чл.-кор. ВАСГНІЛ І.Н. Романенка та канд. екон. наук П.Ф. Веденичева. – К., 1964. – С. 29–51.
4. Образцова Н.Р. Рациональные размеры колхозов и их внутрихозяйственных подразделений Украинской ССР / Н.Р. Образцова // Оптимальные размеры колхозов ; под ред. докт. екон. наук Г.Г. Котова и И.А. Бородина. – М.: Колос, 1970. – С. 275–297.
5. Чаянов А.В. Оптимальные размеры сельскохозяйственных предприятий / А.В. Чаянов. – М.: Новая деревня, 1928. – 92 с.
6. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П.Т. Саблук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – С.254–255.
7. Данкевич А.Є. Оптимальні розміри сільськогосподарських землекористувачів промислового типу в Україні / А.Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 34.
8. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2005. – №6. – С. 21–22.
9. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного виробництва / В.Я. Месель-Веселяк. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – 272 с.
10. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. – Вип. 5 ; за ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – С.449–461.
11. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку : моногр. / В.Г. Андрійчук. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 214 с.
12. Андрійчук В.Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 5–21.
13. Розвиток аграрних холдингових формувань та заходи з посилення соціальної спрямованості їхньої діяльності ; [за ред. Лупенка Ю.О., Кропивка М.Ф., Малика М.Й. та ін.]. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – 38 с.
14. Наконечний С.І. Погодний ризик АПК: адаптивне моделювання, економічне зростання та прогнозування / С.І. Наконечний, С.С. Савіна // – К.: ДЕМІУР, 1998. – 162 с.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2017 р.

Фахове рецензування: 24.07.2017 р.

*

УДК 338.24:65.011

Б.В. ВИШНІВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Оцінка залежності конкурентоспроможності підприємства від інноваційної діяльності

Постановка проблеми. Інноваційний процес можна розглядати як комплекс послідовних дій, у результаті яких новація розвивається від ідеї до конкретного продукту й поширюється під час практичного використання. Перебіг інноваційного процесу, як і будь-якого іншого, визначається складною взаємодією багатьох чинників. Успіх на цьому шляху залежить від управлінського механізму, який об'єднує в єдиний потік витоки наукової ідеї, її розроблення, впровад-

ження результату у виробництво, реалізацію, поширення та споживання. Ефективність інноваційного процесу визначається лише після впровадження інновації, коли з'ясовується, якою мірою вона задовольняє потреби ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення конкурентоспроможності продукції, а також впливу на неї інноваційної діяльності знаходиться у центрі уваги наукових та практичних працівників, йому присвячена значна кількість наукових досліджень і робіт вітчизняних та за-

© Б.В. Вишнівська, 2017

рубіжних учених, таких як І.Ю. Гришова [2], О.І. Даций [3], С.М. Ілляшенко [4], М.Портер [13], Ю.І. Продиус [6] й ін. Однак на нинішній час вплив інноваційної діяльності на підвищення конкурентоспроможності підприємств потребує повнішого дослідження.

Мета статті – обґрунтування науково-методичних і практичних рекомендацій щодо забезпечення конкурентоспроможності та інноваційної діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання.

Виклад основних результатів дослідження. Ефективність інноваційного процесу визначається лише після запровадження інновації, коли з'ясовується, якою мірою вона задовольняє потреби ринку. Важливе значення при цьому має інструмент моделювання. Модель інноваційного процесу дає змогу виділити в інноваційній діяльності окремі складові, надаючи тим самим можливість наскрізного планування інновації за стадіями з урахуванням кон'юнктурних змін [4, 1].

На відміну від науково-технічного прогресу інноваційний процес не завершується тільки впровадженням новації (техніки, технології, продукту) у виробництво, а має неперервний характер, оскільки «з поширен-

ням (дифузією) інновація вдосконалюється, стає ефективнішою, набуває нових споживчих якостей. Це відкриває для неї нові можливості застосування, нові ринки, а відповідно, і нових споживачів, котрі сприймають даний продукт, технологію або послугу як нові саме для себе» [2, 3, 5].

Таким чином, інноваційний процес можна вважати засобом задоволення суспільних потреб на основі впровадження досягнень науки й технології. Для оцінки рівня інноваційної діяльності ТДВ «Коростенський комбінат хлібопродуктів» Житомирської області визначено різні показники: коефіцієнт інноваційної діяльності; коефіцієнт оновлення послуг; питома вага конкурентоспроможних послуг, коефіцієнт використання власних розробок, коефіцієнт використання результатів придбаних розробок та ін.

Оцінювати технічний рівень забезпеченості інноваційної діяльності можна також, використовуючи коефіцієнт оновлення технології, який розраховують як співвідношення кількості впроваджених нових технологічних процесів до загальної кількості технологічних процесів [2, с. 17; 7].

Динаміка показників інноваційної діяльності підприємства представлена на рисунку 1.

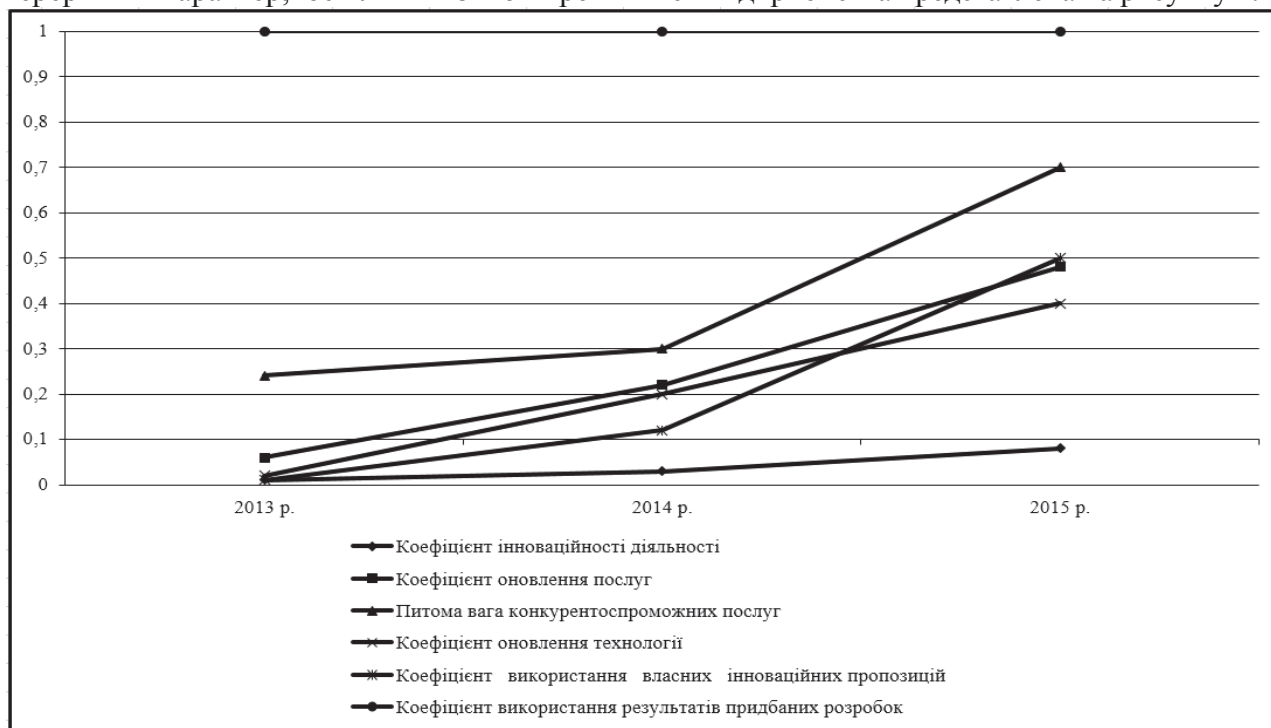

**Рис. 1. Динаміка показників інноваційної діяльності
ТДВ «Коростенський комбінат хлібопродуктів» Житомирської області**

Джерело: Розраховано автором за даними річної звітності підприємства.

Аналізуючи динаміку показників інноваційної діяльності досліджуваного нами підприємства, можна зробити висновки про те, що витрати на інноваційну діяльність мали позитивну тенденцію (наприклад, у 2015 році цей показник становив 8% від загальних витрат), що все ж у конкурентних умовах доводить про існування проблем інноваційного розвитку. Значення питомої ваги конкурентоспроможних послуг може бути в межах від 0 до 100%, а рівень її зростає в міру наближення до 100%. Розрахунки показали, що у 2015 році послуги організації були конкурентоспроможні (близько 70%) на відміну від попередніх років. Використання власних інноваційних пропозицій, оновлення технологій також мали тенденцію до збільшення – 50 і 40% відповідно.

Істотним чинником, що стримує інноваційну діяльність на рівні організації, залишається проблема відсутності чітко налагодженої системи управління нововведеннями. В ринкових умовах виживає організація, яка не просто запроваджує інновації, а робить це ефективно. Аналіз управління у ТДВ «Коростенський комбінат хлібопродуктів» показує, що для реалізації інноваційних за-

вдань необхідно мати інноваційний підрозділ, який би постійно займався зазначеними проблемами. Це є доцільним, оскільки робить інноваційну діяльність більш контрольованою, системною та посилює відповідальність за результати.

Серед значних проблем інноваційного розвитку слід відзначити відсутність системи стимулювання інноваційної активності у ТДВ «Коростенський комбінат хлібопродуктів», що зумовлено частково фінансовими труднощами й проблемами управлінського характеру. По-перше, це авторитарний стиль управління вищого керівництва, по-друге, відсутність продуманої моделі управління інноваційними ідеями та пропозиціями в організації.

Основні зусилля щодо активізації інноваційних процесів нині слід спрямувати на їхній організаційно-управлінський розвиток, насамперед, на створення ефективних організаційних структур, які здатні забезпечити комплексне використання інноваційних можливостей організації.

Оцінка конкурентоспроможності підприємства наведена на рисунку 2.

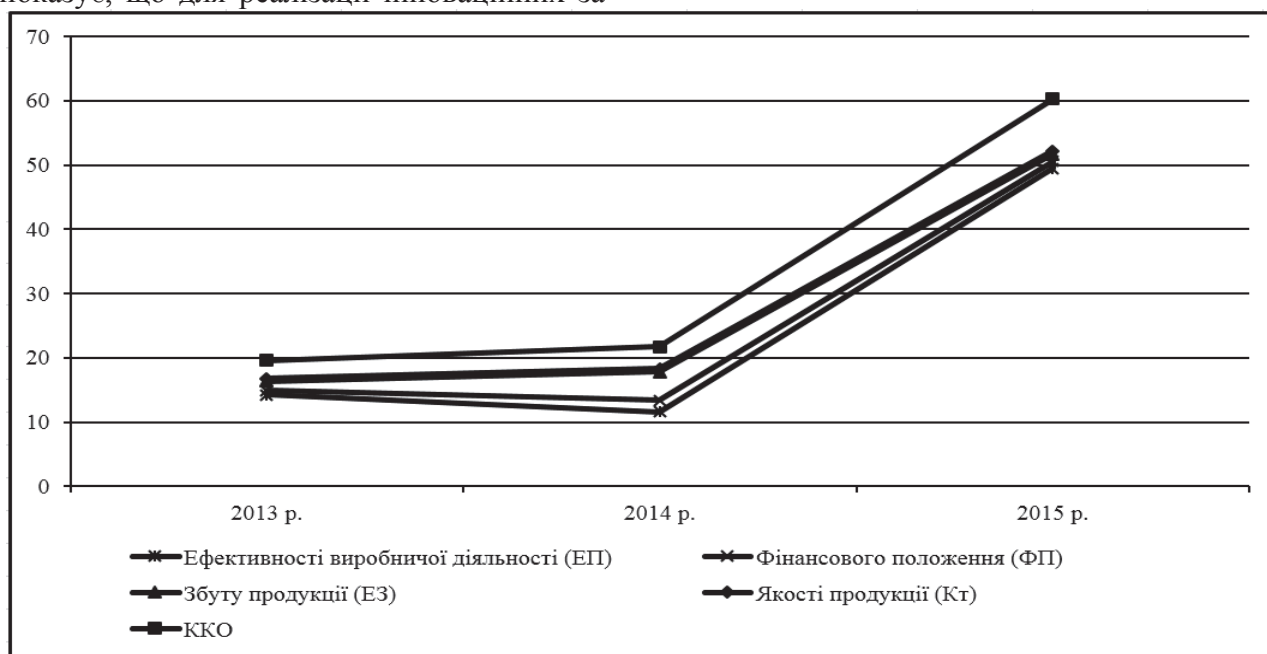

Рис. 2. Зведені оцінки конкурентоспроможності ТДВ «Коростенський комбінат хлібопродуктів» Житомирської області за 2013-2015 рр., %

Джерело: Розраховано автором за попередніми даними.

Такий розрахунок рівня конкурентоспроможності акумулює в собі найважливіші оцінки господарської діяльності підприєм-

ства, виключає дублювання окремих показників, дає змогу швидко й ефективно одержати дані про стан підприємства на галузе-

вому ринку. Розглянутий метод має явні переваги. Він є зручним для використання при дослідженні конкурентоспроможності виробничого підприємства, охоплює основні напрями його діяльності. Разом із тим в основу методу закладено експертну оцінку показ-

ників вагомості кожного коефіцієнта, а така оцінка не може вважатися абсолютно достовірною.

Проаналізуємо залежність конкурентоспроможності від інноваційної діяльності підприємства (рис. 3).

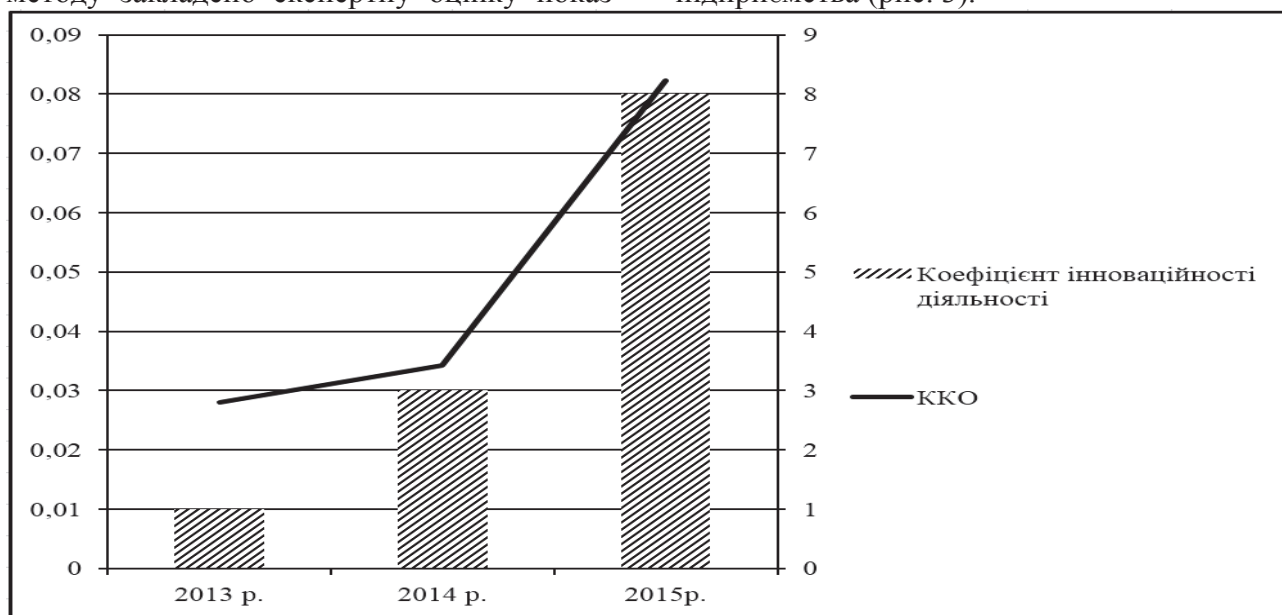

Рис. 3. Залежність конкурентоспроможності від інноваційної діяльності ТДВ «Коростенський комбінат хлібопродуктів» Житомирської області

Джерело: Розраховано автором за попередніми даними.

Як видно з рисунка 3, при збільшенні інноваційної діяльності підприємства зростає його конкурентоспроможність. За даними показниками можемо зробити висновок, що інноваційна діяльність для цього підприємства є невід'ємною складовою не тільки конкурентоспроможності, а також життєдіяльності підприємства у цілому.

Для визначення стратегії поведінки підприємства на ринку та цілей планування необхідно проаналізувати його зовнішнє і внутрішнє середовище. Аналіз зовнішнього середовища передбачає глибоке вивчення постачальників ресурсів, покупців продукції, наявності ринків збуту, існуючих технологій, конкурентів, законодавства, можливостей фінансування й інших складових середовища. Аналіз внутрішнього середовища передбачає корпоративний аналіз самого підприємства, тобто його забезпечення ресурсами, конкурентоспроможності продукції, технологій, що застосовуються для виробництва продукції, забезпечення кваліфікованим персоналом, місця підприємства в галузі, можливостей розширення його дія-

льності, управлінської та виробничої структур. Цей прийом планування особливо придатний для сільськогосподарського виробництва, оскільки в ньому, на відміну від інших галузей економіки, переплітаються найрізноманітніші, часто непрогнозовані чинники впливу на виробничу діяльність.

Висновки. Проведені комплексні розрахунки конкурентоспроможності ТДВ «Коростенський комбінат хлібопродуктів» показали, що досліджуване підприємство на етапі відновлення. Керівництву підприємства потрібно приділити особливу увагу тим підрозділам, які неефективно використовують надані їм ресурси порівняно з іншими аналогічними підприємствами.

Заходи, направлені на зміцнення сильних сторін організації, такі:

- оцінка сильних сторін підприємства й розробка стратегічного плану;

- удосконалення технологічного ланцюжка по переробці та збереженню зерна.

Заходи, спрямовані на уникнення можливих загроз, їх пом'якшення й мінімізацію:

обмеження видів та обсягу послуг, що надаються до врегулювання оподаткування діяльності підприємства (з метою запобігання подвійному оподаткуванню);

координація діяльності членів організації з метою беззбиткової його діяльності та ін.

Список використаних джерел

1. Башнянин Г.І. Основні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємства на зовнішньому ринку [Текст] / Г.І. Башнянин, О.В. Паранчук // Науковий вісник НЛТУ України: Зб. науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.1. – С. 125-128.
2. Гришова І.Ю. Підходи до формування інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості / І.Ю. Гришова, Т.М. Гнатєва // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 15-18.
3. Дацій О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / О.І. Дацій. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
4. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: [навч. посіб.] / С.М. Ілляшенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К., Суми: Університетська книга, Княгиня Ольга, 2005. – 324 с.
5. Міщенко І.М. Інноваційна діяльність у сільському господарстві: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.02 / І.М. Міщенко / Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки" УААН. – К., 2005. – 20 с.
6. Продіус Ю.І. Інноваційність як чинник забезпечення конкурентоспроможності підприємства // Матер. між нар. науково-практичної Інтернет-конференції "Управління інноваційним розвитком на макро-, мезо- та мікрорівнях" / Ю.І. Продіус, А.І. Журавель. – Одеса, 2015. – С. 101-103.
7. Федулова Л.І. Інноваційна економіка: [підруч.] / Л.І. Федулова. – К.: Либідь, 2006. – 480 с.
8. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів: [моногр.] / П.С. Харів. – Тернопіль: «Економічна думка», 2003. – 326 с.
9. Amabile, T. (2006) 'How to kill creativity', in Henry, J. Creative Management and Development, 3rd Edition, London, Sage.
10. Chesbrough, H. 'The era of open innovation', Sloan Management Review, 2003. – vol. 44, no. 3 (Spring), pp. 35–41.
11. Mayle, D. 'Innovation in practice', in Henry, J. and Mayle, D. (eds) Creativity, Innovation and Change Media Book, Milton Keynes, Open University, 2006. – Pp. 33–38.
12. Mannan, M.A. Essentials of Total Quality Management / M.A. Mannan, F. Ferdousi // University Grants Commission of Bangladesh, Dhaka, 2007. – 197 p.
13. Porter, Michael E. Competitive advantage: creating and sustaining superior performance: with a new introduction. / Michael E. Porter. – New York: Free Press. – 1998. – 558 pages.
14. Strategic Research Agenda – Assuring the future of manufacturing in Europe: Report of the high Level Group, September 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.manufuture.org>.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2017 р.

Фахове рецензування: 10.08.2017 р.

* * *

Новини АПК

В Україні ранні зернові зібрано на площі 7,4 млн га

Станом на 1 серпня 2017 року зібрано 26,9 млн т зерна ранніх зернових та зернобобових культур з 7,4 млн га, що становить 76% від прогнозних до збирання 9,7 млн га, при середній врожайності 36,4 ц/га.

По культурах уже зібрано:

пшениця – 19,1 млн т з 4,9 млн га (77% від 6,4 млн га) при середній урожайності 39,0 ц/га;

ячмінь – 6,7 млн т з 2,0 млн га (81% від 2,5 млн га) при середній урожайності 32,5 ц/га;

жито – 113 тис. т з 42 тис. га (24% від 172 тис. га) при урожайності 27,0 ц/га;

овес – 62 тис. т з 24 тис. га (13% від 194 тис. га) при урожайності 25,4 ц/га;

горох – 986 тис. т з 379 тис. га (93% від 408 тис. га) при середній урожайності 26,0 ц/га.

Крім того, намолочено 1,9 млн т ріпаку з 706 тис. га (90% від 785 тис. га) при врожайності 26,8 ц/га.

Найвища урожайність ранніх зернових та зернобобових культур в господарствах Хмельницької – (54,7 ц/га), Івано-Франківської – (52,0 ц/га), Львівської – (50,3 ц/га), Чернівецької – (48,8 ц/га) та Тернопільської – (47,6 ц/га) областей.

Прес-служба Мінагрополітики України

*Л.В. МАМЧУР, молодший науковий співробітник
Національний науковий центр
"Інститут аграрної економіки"*

Формування організаційно-економічного механізму збалансованого розвитку ринку м'яса та м'ясопродуктів

Постановка проблеми. Розвиток ринку м'яса та продуктів його переробки як складової цілісного продовольчого сегмента структурованого і консолідованого аграрного ринку на нинішній час є чи не одним із важливих напрямів аграрної політики країни. Його збалансований розвиток та функціонування із розвиненим конкурентним середовищем дає змогу досягти ефективного розвитку суміжних галузей та необхідного рівня забезпечення населення якісними продуктами харчування, а в кінцевому результаті – відповідного рівня продовольчої безпеки.

Реалізація економічного, соціально-демографічного й екологічного потенціалу розвитку досліджуваного ринку забезпечується за рахунок конкурентоспроможності галузі тваринництва й м'ясопереробних підприємств як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках.

В умовах децентралізації та розвитку інтеграційних процесів відбувається зближення всіх рівнів ринку (місцевого, регіонального, національного й ін.) під безпосереднім регулювальним впливом на поведінку ринкових суб'єктів та ринкову кон'юнктуру інституційних ринкових та неринкових інститутів та інституцій. Саме це вимагає формування напрямів збалансованого розвитку вітчизняного ринку м'яса й продуктів його переробки, безпосередньо пов'язаного з розвитком інтеграційних процесів із обов'язковим урахуванням

конкурентоспроможності його суб'єктів, при оптимальному використанні можливостей зовнішнього інституціонального середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрацювання в означеному напрямі безперечно існують, зокрема, суттєвий внесок у розв'язання наведених проблем розвитку ринку, виробництва м'яса та м'ясопродуктів зробили П. Саблук, В.Месель-Веселяк [1], О.Мазуренко [1, 2, 3], П. Пуцентейло [4], І. Демчак, Д. Микитюк, В. Завалевська [5], Р. Мудрак [6], М. Місюк [7], І. Яців [8], Ю. Прудніков [9], Н. Копи-тець [10, 11], В. Орел [12], П. Березівський [13] й ін.

Розглядаючи ринок м'яса і м'ясопродуктів як товарно-сегментований напрям цілісного аграрного ринку, слід виділити також напрацювання в контексті становлення останнього, що здійснюються багатьма вченими, серед яких варто виділити П. Саблука [14], О. Шпи-чака [15], О. Шпикуляка [16], Н. Герасимчук [17], М. Ібатулліна [18], І. Охріменка, [19], В. Мамчура [20] та ін.

Проте, враховуючи, що в практичному плані ринок м'яса та продуктів його переробки – динамічний, це вимагає розширення поля дослідницьких напрацювань, зокрема, визначення подальших шляхів становлення через оцінку збалансовані його розвитку з подальшим формуванням відповідного організаційно-економічного механізму його забезпечення.

Мета статті – аналіз сучасного стану ринку м'яса, оцінка його збалансованості та фо-

рмування відповідного організаційно-економічного механізму його розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. Підкреслюючи значущість інституційного середовища функціонування ринку м'яса та продуктів його переробки (сукупності основоположних політичних, економічних, соціальних і юридичних правил як його базису) формування системної моделі розвитку даного ринку як продовольчого сегменту аграрного ринку та середовища взаємодії господарюючих суб'єктів, є чи не одним із важливих напрямів в питанні формування організаційно-економічного механізму його збалансованого розвитку.

Ринок являє собою фундаментальне поняття, визначають яке з різних поглядів із використанням природних, технічних і суспільних наук, де кожному виду діяльності відводиться своя категорія ринку (фізичний, географічний, правовий, продовольчий, аграрний, соціальний, інституційний тощо).

Інтеграційні процеси, які відбуваються в сучасному економічному (ринковому) середовищі, сприяють трансформації існуючих

економічних систем, що приводить до інституційних змін. У результаті інтеграції суб'єктів господарювання відбуваються відповідні ринкові трансформації, оскільки саме ринок є одним із етапів відтворювального процесу, сполучною ланкою між товаровиробником і споживачем.

Збалансованість розвитку ринку м'яса та продуктів його переробки визначається принципами й особливостями, серед яких слід відмітити: ефективне і конкурентоспроможне виробництво, яке забезпечує економічну й фізичну доступність якісних і безпечних продуктів харчування населенню; забезпечення продовольчої безпеки та стійкого розвитку сільської місцевості тощо.

Проблема підвищення ефективності галузі тваринництва і розвиток відповідного товарного сегмента вітчизняного ринку м'яса та продуктів його переробки з роками не втрачає своєї актуальності. Слід зазначити, що на відміну від інших ринків його функціонування знаходиться в складному становищі, що пов'язано перш за все із скороченням поголів'я худоби та птиці (рис. 1).

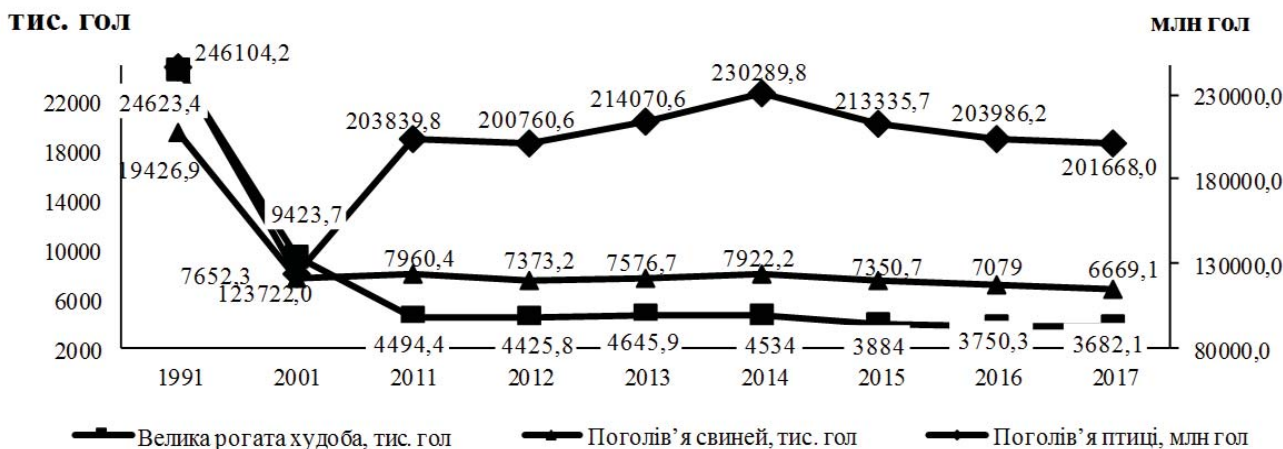

Рис. 1. Динаміка забезпечення м'ясною сировиною відповідного товарного сегмента аграрного ринку

Джерело: Сформовано автором за даними Державної служби статистики України [21].

Так, у 2016 році в усіх категоріях господарств поголів'я ВРХ становило 3682,1 тис. гол., свиней – 6669,1 тис. гол., птиці – 204 млн гол. Порівнюючи показники попереднього року слід відмітити, що чисельність ВРХ зменшилася майже на 2 %, або у кількісному виразі – на 62,8 тис. гол., свиней – 5,8 %, або на 409,9 тис. гол., птиці – 1,2 %, або на 2318 млн гол.

Зменшення чисельності поголів'я худоби та птиці, а відповідно й зниження пропозиції сировини на ринку, спричиняє, на нашу думку, зростання цін (рис. 2), які не забезпечуються відповідним рівнем доходів громадян – споживачів м'яса та продуктів його переробки, зумовлюючи значне недоспоживання цього виду продовольства.

грн/тонну

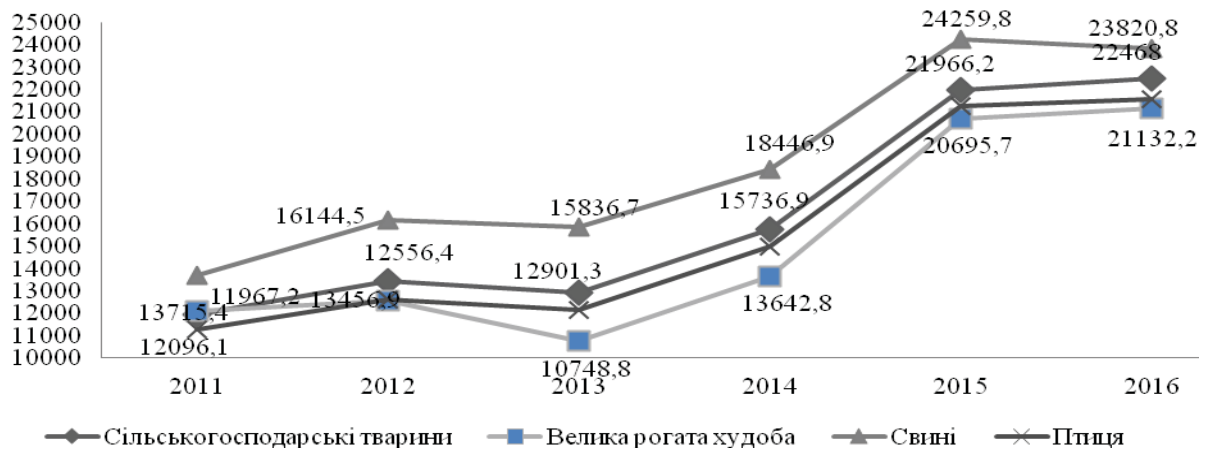

Рис. 2. Середні ціни реалізації м'ясної сировини сільськогосподарськими підприємствами

Джерело: Сформовано автором за даними Державної служби статистики України [21].

Щодо рівня споживання, слід констатувати що він не відповідає раціональним нормам, рекомендованим на рівні 81 кг на одну особу на рік. Отже, у 2016 році недоспожито м'яса особою майже 30 кг (рис. 3). Це саме стосується також попередніх років.

Неефективність збалансування розвитку ринку м'яса можна спостерігати і з власного забезпечення теперішнього рівня споживання (табл. 1).

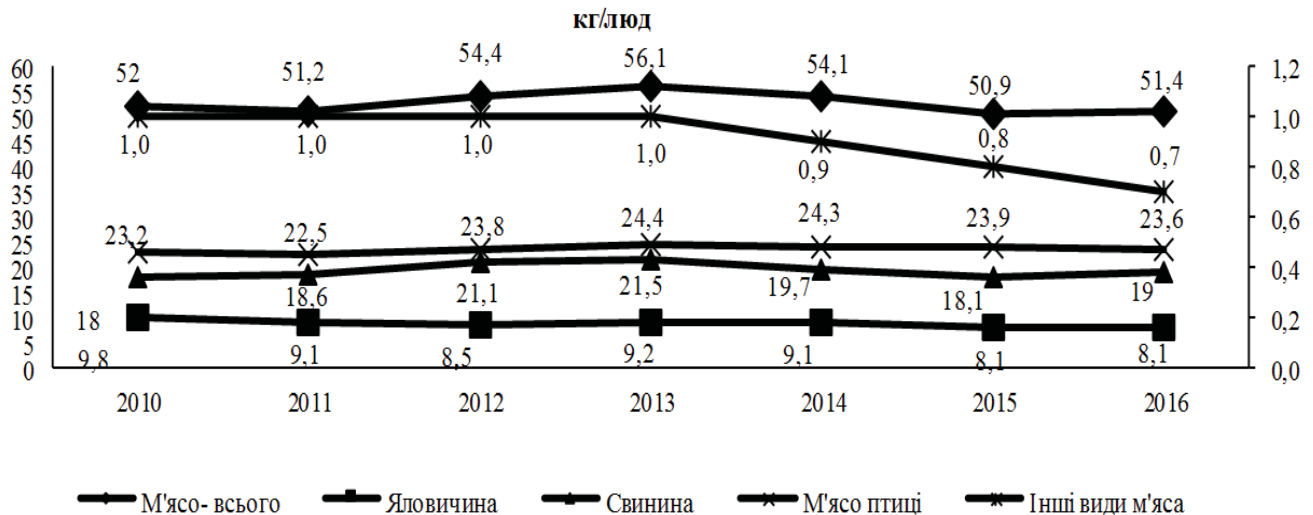

Рис. 3. Рівень споживання основних видів м'яса в Україні

Джерело: Сформовано автором за даними Державної служби статистики України [21].

1. Виробництво м'яса в Україні у розрахунку на одну особу, кг / рік

Рік	М'ясо – всього	Яловичина	Свинина	М'ясо птиці	Інші види м'яса
2010	44,9	9,3	13,8	20,8	1,0
2011	46,9	8,7	15,4	21,8	1,0
2012	48,5	8,5	15,4	23,6	1,0
2013	52,5	9,4	16,4	25,7	1,0
2014	54,9	9,6	17,3	27,1	0,9
2015	54,2	9,0	17,7	26,7	0,8
2016	54,5	8,8	17,5	27,3	0,8
+/- 2016/2010	9,6	-0,5	3,8	6,6	-0,2
2016/2010, %	121,4	94,4	127,4	131,5	77,1

Джерело: Сформовано та розраховано автором за даними Державної служби статистики України [21].

Рівень власного виробництва (пропозиції) м'яса забезпечує раціон харчування в енергетичній оцінці з розрахунку 3200 ккал у середньому на одну особу на добу, що відповідає оптимістичному рівню продовольчої безпеки, проте це пояснюється більшим споживанням м'яса птиці.

Необхідно сказати про існування загроз та переваг, найважливіші з яких: конкурентні переваги – на одну особу в забійній масі виробляється 54,5 кг м'яса, рівень споживання становить 51,4 кг, потенціал експорту при досягнутому рівні виробництва 2506 тис. т становить 303 тис. т; потенційні загрози – рівень доходів домогосподарств не уможли-

лює досягти раціональної норми споживання м'яса та продуктів його переробки, яка становить 81 кг, крім того обмеженою є пропозиція м'яса кролятини, індичатини та баранини.

В якості дослідження організаційно-економічного механізму збалансованого розвитку вітчизняного ринку м'яса та м'ясопродуктів вбачаємо в розробці прогнозів збалансованості останнього, враховуючи попит та пропозицію, перспективну ємність внутрішнього споживчого ринку, експортний потенціал і можливі прогнозні сценарії його розвитку (табл. 2, 3).

2. Збалансованість ринку м'яса і м'ясопродуктів

Показник	Рік								
	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (оцінка)		2020 (прогноз)	
						1-й сценарій	2-й сценарій	1-й сценарій	2-й сценарій
Попит - усього, тис. т	2610	2741	2551	2432	2508	2558,0	2563,6	2586,4	2592,0
у тому числі внутрішній ринок	2485	2559	2333	2187	2205	2174,0	2137,2	1989,9	1953,1
Експорт, тис. т	125	182	218	245	303	383,9	426,4	596,4	638,9
Пропозиція - всього, тис. т	2633	2721	2561	2481	2506	2589,8	2601,2	2647,1	2658,5
у тому числі виробництво	2210	2389	2360	2323	2324	2491,1	2537,6	2723,8	2770,3
Імпорт, тис. т	423	332	201	158	182	98,6	63,6	76,7	111,8
Виробництво на душу населення, кг / рік	48,5	52,5	54,9	54,2	54,5	59,8	61,6	68,7	70,5
Споживання на душу населення, кг / рік	54,4	56,1	54,1	50,9	51,4	52,4	52,3	61,9	69,8
Рівень самозабезпечення,%	89,2	93,6	101,5	106,5	106,0	114,2	117,8	132,4	136,0

Джерело: Сформовано та розраховано автором за даними Державної служби статистики України [21].

За 1-м сценарієм – рівень споживання м'яса на одну особу в рік у 2020 році має досягти 61,9 кг (*враховуючи потенційні можливості*). Ємність внутрішнього ринку забезпечуватиметься за рахунок власного виробництва в обсягах 2723,8 тис. т, ємність за видами м'яса становитиме: яловичини – 338,8 тис. т; свинини – 917,0; м'яса птиці – 1498,9; експорт – 90,2; 48,1 та 498,1 тис. т відповідно.

За 2-м сценарієм – рівень споживання м'яса на одну особу в рік у 2020 році має досягти 69,8 кг (*враховуючи потенційні можливості*). Ємність внутрішнього ринку забезпечуватиметься за рахунок власного ви-

робництва в обсягах 2770,3 тис. т, ємність за видами м'яса: яловичини – 3330,0 тис. т; свинини – 935,0; м'яса птиці – 1535,6; експорт – 96,0, 51,0 та 531,9 тис. т відповідно.

Проведений розрахунок прогнозної збалансованості розвитку вітчизняного ринку м'яса та м'ясопродуктів показує, що хоч і простежується певна динаміка, проте із загального можна побачити, що ринок знаходиться у депресивному стані й потребує постійної уваги держави і особисто суб'єктів господарювання, постійного пошуку заходів його стимулювання.

3. Збалансованість ринку м'яса відповідно до груп і запропонованих сценаріїв до 2020 року

Показник	Рік									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (оцінка)	2020 (прогноз)	
									I сце- нарій	II сце- нарій
Збалансованість ринку яловичини										
Попит - усього, тис т	461	427	404	448	418	388	393	381,6	314,6	305,0
у тому числі внутрішній ринок	448	414	387	421	391	348	347	332,1	224,4	209,0
Експорт, тис т	13	13	17	27	27	40	46	49,4	90,2	96,0
Пропозиція - всього, тис т	453	422	405	447	420	400	392	389,6	336,6	329,0
у тому числі виробництво	428	399	389	428	413	384	376	379,3	338,8	333,0
Імпорт, тис т	25	23	16	19	7	16	16	10,3	8,2	4,0
Виробництво на душу насе- лення, кг/рік	9,3	8,7	8,5	9,4	9,6	9,0	8,8	9,1	9,0	9,0
Споживання на душу насе- лення, кг/рік	9,8	9,1	8,5	9,2	9,1	8,1	8,1	7,9	6,3	6,1
Рівень самозабезпечення,%	95,2	95,9	100,4	102,3	105,5	110,6	108,8	114,4	143,8	149,3
Збалансованість ринку м'яса свинини										
Попит - усього, тис т	828	866	988	985	864	817	828	850,6	795,1	787,1
у тому числі внутрішній ринок	827	852	963	977	849	776	815	822,4	746,9	736,1
Експорт, тис т	1	14	25	8	15	41	13	28,1	48,1	51,0
Пропозиція - всього, тис т	824	858	990	982	868	835	828	861,3	822,3	816,7
у тому числі виробництво	631	705	701	748	743	760	748	791,3	917,0	935,0
Імпорт, тис т	193	153	289	234	125	75	80	70,0	94,8	118,3
Виробництво на душу насе- лення, кг/рік	13,8	15,4	15,4	16,4	17,3	17,7	17,5	18,8	23,2	23,9
Споживання на душу насе- лення, кг/рік	18	18,6	21,1	21,5	19,7	18,1	19	19,5	19,7	19,7
Рівень самозабезпечення,%	76,4	82,9	72,9	76,5	87,7	98,0	92,3	96,2	118,1	121,3
Збалансованість ринку м'яса птиці										
Попит - усього, тис т	1103	1082	1171	1258	1227	1190	1253	1286,6	1467,1	1492,9
у тому числі внутрішній ринок	1070	1032	1089	1112	1051	1027	1012	1024,4	968,9	961,0
Експорт, тис т	33	50	82	146	176	163	241	262,1	498,1	531,9
Пропозиція - всього, тис т	1111	1060	1191	1242	1230	1208	1252	1293,1	1482,6	1509,7
у тому числі виробництво	954	995	1075	1168	1165	1144	1167	1242,1	1498,9	1535,6
Імпорт, тис т	157	65	116	74	65	64	85	51,0	36,3	25,9
Виробництво на душу насе- лення, кг/рік	20,8	21,8	23,6	25,7	27,1	26,7	27,3	29,4	37,7	38,9
Споживання на душу насе- лення, кг/рік	23,2	22,5	23,8	24,4	24,3	23,9	23,6	24,3	25,4	25,6
Рівень самозабезпечення,%	89,6	96,8	99,1	105,2	111,5	111,7	115,9	121,0	148,1	151,8

Джерело: Сформовано та розраховано автором за даними Державної служби статистики України [21].

Зазначимо, що забезпечення збалансованості специфічне для кожного товарного сегмента аграрного ринку, не є виключенням також ринок м'яса та м'ясопродуктів.

Перспективи розвитку тваринництва як основної складової ринку м'яса й м'ясопродуктів, підвищення ефективності виробництва безпосередньо пов'язані зі збільшенням державної підтримки галузі. Пріоритетними напрямками є розробка науково обґрунтованих програм розвитку галузі та відповідного ринку, що дасть змогу забезпечити підвищення її ефективності; запровадження на постійній основі механізму компенсації за вирощування й утримання молодняку худоби, компенсація вартості будівель-

них витрат, стимулювання розвитку сімейного фермерського господарства; вдосконалення системи збуту, моніторингу тощо.

Важливим напрямом, який, на нашу думку, уможливило б ефективніше функціонування ринку, є формування відповідного організаційно-економічного механізму збалансованості його розвитку. Проте спочатку доцільно сформулювати модель ринку м'яса й м'ясопродуктів.

Одним із методів, що дає змогу досліджувати системну динаміку розвитку та функціонування такого ринку як на рівні держави так і регіону, є метод моделювання. У макромоделі розвитку ринків об'єктом моделювання є механізми ринку в цілому, його ок-

ремі структури, в мікромоделі – господарська діяльність і потенційні можливості розвитку ринкових суб'єктів.

З огляду на вищезазначене пропонуємо модель розвитку ринку м'яса та м'ясопродуктів, яка, на наш погляд умовно відображає сучасну ринкову ситуацію і уможливорює пов'язати функції ринку і принципи його функціонування з визначенням перспективних форм на основі етапу, джерела та шляхів його розвитку (рис. 4).

Виходячи із запропонованої моделі розвитку можна говорити про існування функціональних особливостей, які ґрунтуються

на тому, що досліджуваний ринок виступає посередником між споживачами і товаровиробниками, надає інформацію, за допомогою якої останні формують відповідну пропозицію продукції, а також інформацію господарюючим суб'єктам про необхідність зміни асортименту пропонованої до реалізації м'ясної продукції, за допомогою ринкової рівноважної ціни забезпечує взаємодію попиту й пропозиції, і в кінцевому результаті спонукає товаровиробників шукати нові шляхи підвищення ефективності та збільшення обсягів виробництва тощо.

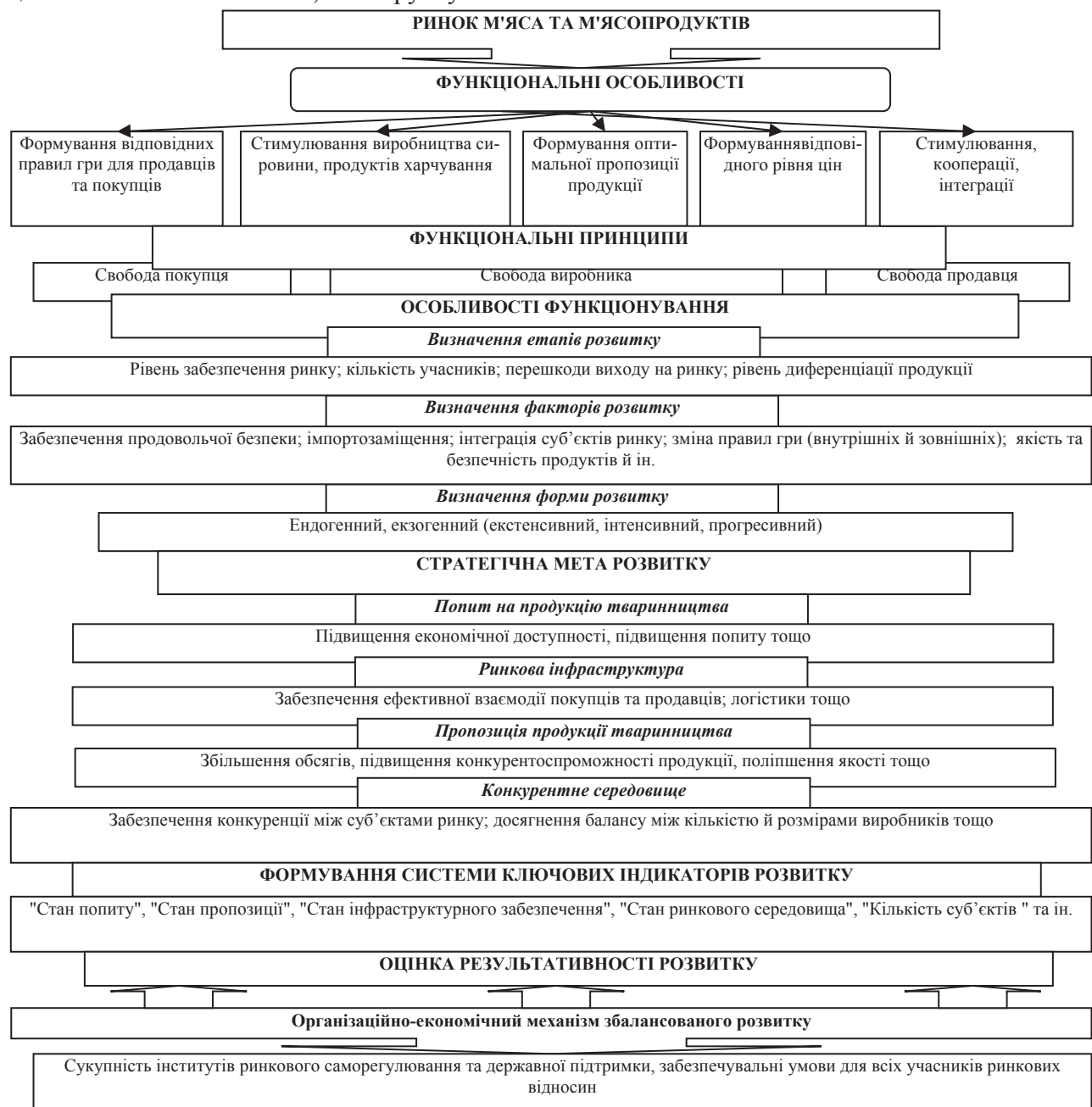

Рис. 4. Схема-модель розвитку ринку м'яса та м'ясопродуктів

Джерело: Сформовано автором на основі проведеного дослідження.

Отже, можна говорити про те, що ринок м'ясної продукції в загальній системі продовольчого ринку є складною інституціональною системою, інтереси учасників якої є розрізненими, що вимагає системного підходу до обґрунтування її розвитку й особливос-

тей функціонування. Спираючись на запропоновану модель, наведемо схему його функціонування із факторами попиту та пропозиції як важливих ринкових інститутів, що характеризують його збалансований розвиток (рис. 5).

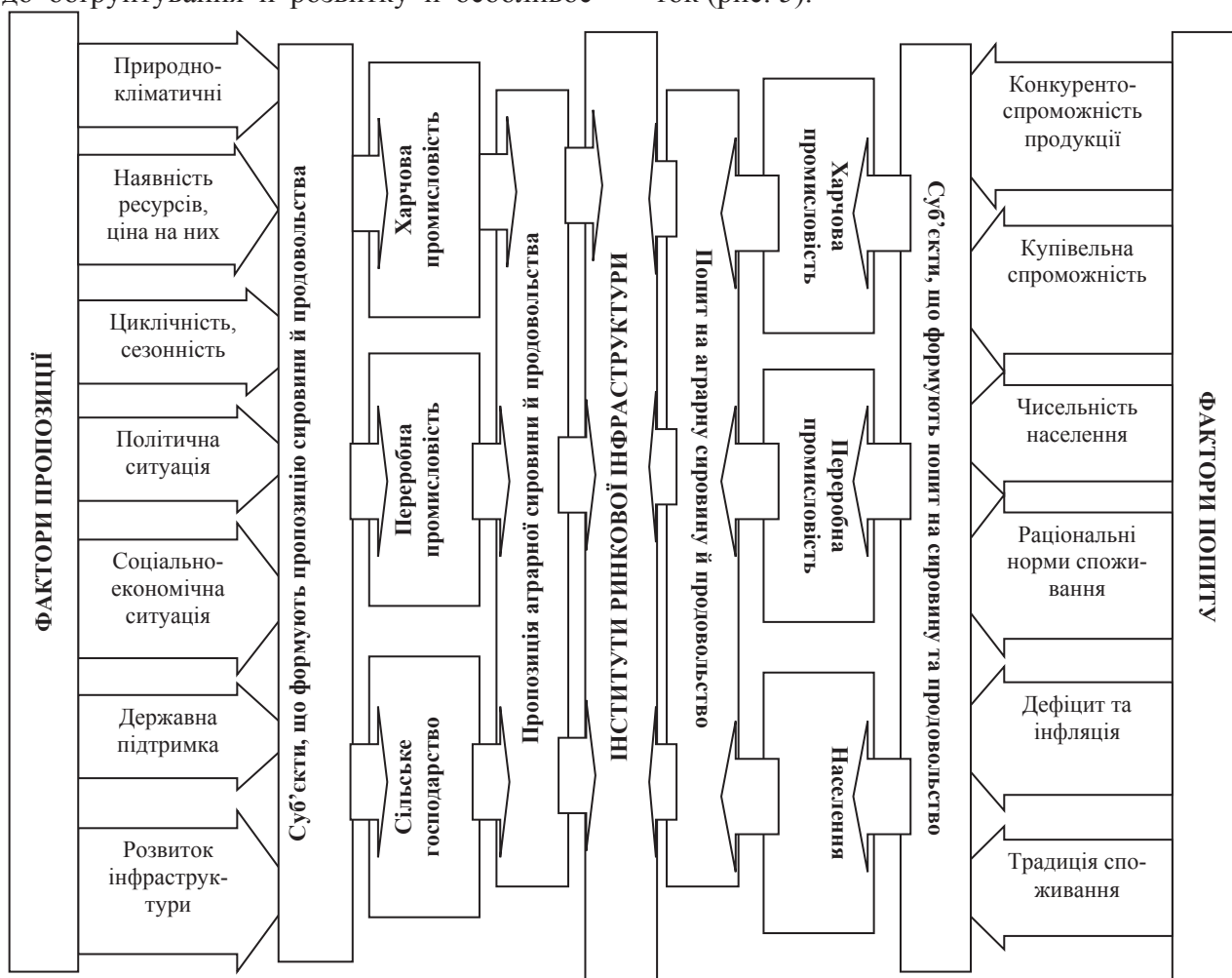

Рис. 5. Функціонування ринку м'яса та м'ясопродуктів

Джерело: Сформовано автором на основі проведеного дослідження.

Наведений рисунок, на наш погляд, дає змогу виокремити характерні особливості ринку м'яса й м'ясопродуктів по відношенню до інших видів ринків продовольчого спрямування, серед яких слід відзначити: попит, обмежений термін зберігання, невідповідність попиту пропозиції тощо. Крім того, слід зазначити, що ринок м'яса й м'ясопродуктів є одним із важливих продовольчих сегментів, який формує захищеність населення.

Отже, ринок м'яса та м'ясопродуктів, з одного боку, є інституціоналізованим середовищем, що забезпечує взаємодію між сільськогосподарськими товаровиробника-

ми, які вирощують худобу та птицю та м'ясопереробними підприємствами, а також між споживачами й виробниками продовольства, та іншими споживачами.

Вищесказане дає змогу сформувати організаційно-економічний механізм взаємодії суб'єктів ринку м'яса й м'ясопродуктів, як сукупність ринкових інститутів саморегулювання і державних інструментів та механізмів підтримки, спрямованих на створення сприятливих умов для всіх учасників ринкових відносин і досягнення гармонійної відповідності між попитом та пропозицією (рис. 6).

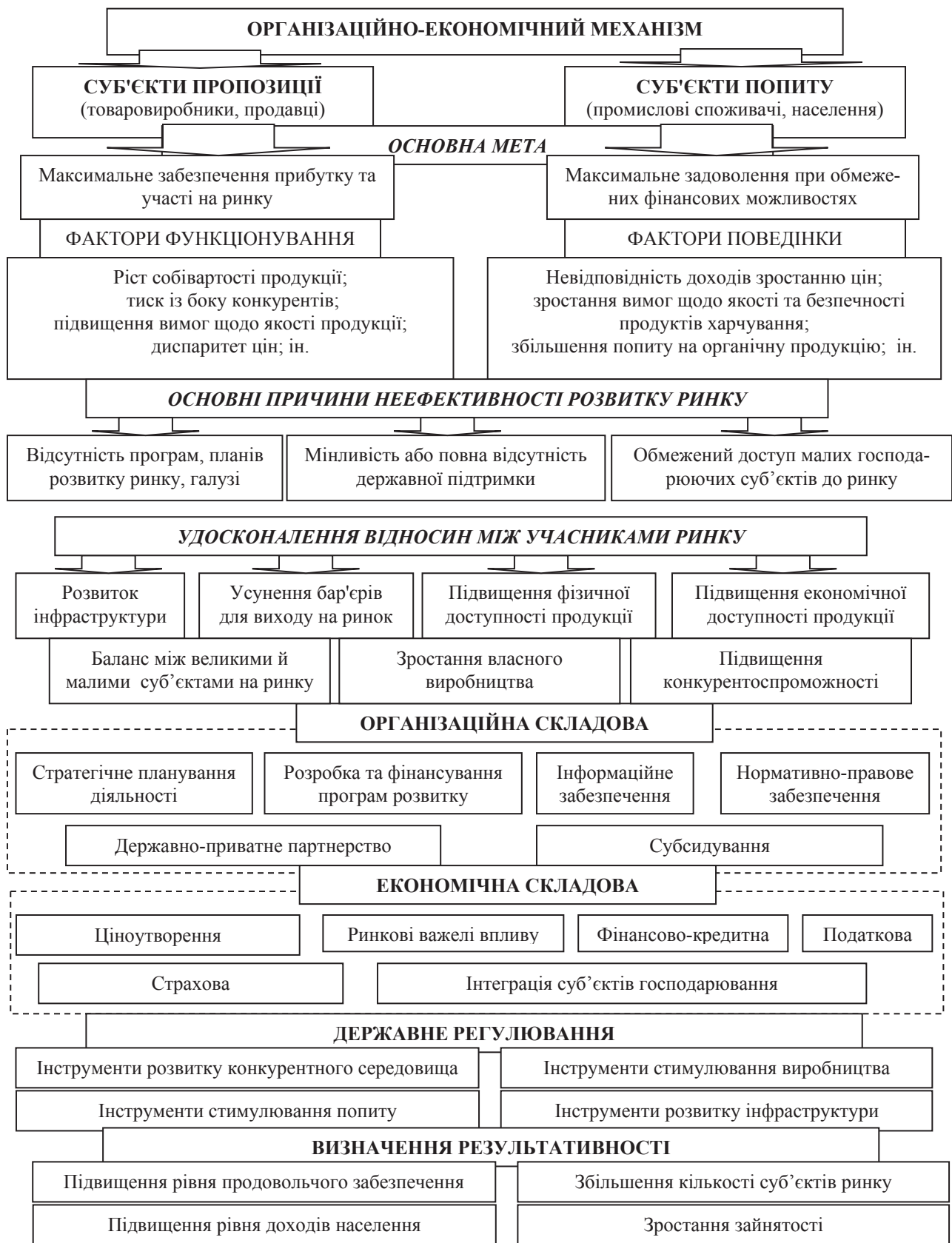

Рис. 6. Організаційно-економічний механізм забезпечення збалансованості ринку м'яса та м'ясопродуктів

Джерело: Сформовано автором на основі дослідження.

Говорячи про ринок як інституціоналізовану саморегулюючу систему, в якій між

виробниками і покупцями формуються відповідні відносини, завдяки яким в умовах

ринкової конкуренції попит і пропозиція повинні врівноважувати один одного при встановленні ціни, прийнятної для обох із сторін. Слід зазначити, що рівноваги досягають не завжди, основні елементи ринку можуть відрізнятися один від одного кількісно, якісно й структурно. Диспропорції між ними посилюються нині під впливом зміни умов зовнішнього середовища, зокрема: через різкі валютні коливання; здорожчання енергоносіїв; зростання ринкових цін; падіння купівельної спроможності населення тощо. За таких умов ринок як саморегульована система не здатна підтримувати свій рівноважний стан без державного втручання.

На наш погляд, держава має надавати суб'єктам ринку м'яса та м'ясопродуктів право самостійного господарювання, створюючи при цьому необхідні умови, які направлять їхню діяльність у русло суспільних інтересів.

Висновки. Проведене дослідження уможливило зробити висновок про те, що, в Україні збалансованість ринку м'яса та м'ясопродуктів як сегментованої товарної складової розвитку аграрного ринку знаходиться в незадовільному стані, що характеризується показниками валового виробництва м'ясної продукції, рівнем пропозиції її на ринку, що в кінцевому результаті відображається на рівні споживання, тобто її попиті.

Встановлена відсутність комплексного підходу, збалансованого розвитку ринку м'яса й м'ясопродуктів та оцінки результативності його функціонування, що дало змогу відповідно до цього сформулювати схему-модель розвитку ринку м'яса й м'ясопродуктів та організаційно-економічного механізму забезпечення збалансованості розвитку досліджуваного ринку.

Організаційно-економічний механізм забезпечення збалансованості ринку м'яса та м'ясопродуктів є сукупністю інститутів ринкового саморегулювання й державної підтримки, однакових умов для всіх учасників ринкових відносин, а також способів їхньої взаємодії, включаючи інтеграцію і дезінтеграцію, в ході та під впливом яких гармонізуються економічні відносини суб'єктів ринку, забезпечуючи цілеспрямований і збалансований розвиток.

Питання функціонування та збалансованого розвитку ринку м'яса й м'ясопродуктів є актуальними в умовах постійного недопоживання продовольства, особливо це стосується м'ясної групи, що потребує системного підходу до подальшого його розвитку. Задані аспекти наукового пошуку є доречними для подальшого наукового пошуку.

Список використаних джерел

1. *Месель-Веселяк В.Я.* Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України / В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Мазуренко; За наук. ред. акад. УААН П.Т. Саблука. – К. : ННЦ ІЕА, 2004. – 198 с.
2. *Мазуренко О.В.* Управління інноваційною діяльністю в підприємствах м'ясопродуктового підкомплексу / О.В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2012. – №5. – С. 144-147.
3. *Мазуренко О.В.* Шляхи підвищення ефективності виробництва тваринницької продукції / О.В. Мазуренко, Г.В. Ковальова // Економіка АПК. – 2011. – №5. – С. 41-46.
4. *Пуцентайло П.Р.* Конкурентоспроможність м'ясного скотарства України: теорія і практика : моногр. / П.Р. Пуцентайло. – Тернопіль : ВПЦ “Економічна думка ТНЕУ”, 2011. – 420 с.
5. Тенденції розвитку галузі тваринництва та ринків м'ясо-молочної продукції України: науково-аналітичне видання / І.М. Демчак, Д.М. Микитюк, В.О. Завалевська та ін. – К. : НДІ “Укراгропромпродуктивність”, 2014. – 98 с.
6. *Мудрак Р.* Чинники цінової динаміки на ринку м'яса та м'ясопродуктів / Р. Мудрак // Економіка України. – 2009. – № 9. – С. 67-78.
7. *Місюк М.В.* Формування та розвиток регіонального ринку продукції скотарства : моногр. / М.В. Місюк. – Херсон : Грін Д.С., 2013. – 344 с.
8. *Яців І.Б.* Регіональний ринок м'яса: ефективність функціонування і перспективи розвитку: моногр. / І. Б. Яців, С. Ф. Яців. – Львів, 2008. – 186 с.
9. *Прудніков Ю.В.* Локальні ринки сільськогосподарської продукції / Ю.В. Прудніков // Інноваційна економіка. – 2014. – № 6. – С. 255-261.
10. *Копитець Н.* Український ринок м'яса птиці / Н. Копитець // Мясной бизнес. – 2010. – № 3. – С. 89-91.
11. *Копитець Н.* Цінова ситуація на ринку м'яса птиці / Н. Копитець // Аграрний тиждень України. – 2010. – № 43. – С. 12.
12. *Орел В.М.* Оцінка сучасного стану та перспективи розвитку регіонального ринку м'яса та м'ясної продукції [Текст] / В. М. Орел // Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопільський нац. екон. ун-т; редкол.: В. А. Дерій (гол. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського нац. екон. ун-ту “Економічна думка”, 2014. – Т. 18. – № 3. – С. 70-74. – ISSN 1993-0259.

13. *Березівський П.С.* Стратегічні пріоритети розвитку м'ясного скотарства / П.С. Березівський // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 6. – С. 165-169.
14. *Саблук П.Т.* Основи організації сільськогосподарського ринку / П.Т. Саблук, Д.Я. Карич, Ю.С. Коваленко. – К.: ІАЕ УААН, 1997. – 140 с.
15. *Шпичак О.М.* Економічні механізми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та їх проблеми / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 150-155.
16. *Шпикуляк О.Г.* Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: моногр. / О.Г. Шпикуляк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 396 с.
17. *Герасимчук Н.А.* Інституційні засади розвитку агропродовольчих ринків / Н.А. Герасимчук // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. – 2012. – Вип. 177, ч. 1. – С. 250-254.
18. *Ібатуллін М.І.* Інституційне середовище продовольчого ринку: зарубіжний досвід і вітчизняне сьогодення / М. І. Ібатуллін // Вісн. аграр. науки. – 2015. – № 10. – С. 64-68.
19. *Охріменко І.В.* Наукові основи макроекономічного аналізу аграрного ринку / І.В. Охріменко, І. М. Паска // Агросвіт. – 2015. – № 17. – С. 3-7.
20. *Мамчур В.А.* Інститути аграрного ринку: теоретичні аспекти / В.А. Мамчур // Економіка АПК. – 2010. – №10. С. 151 – 156.
21. Статистичний збірник “Тваринництво України” за 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :www.ukrstat.gov.ua.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2017 р.

Фахове рецензування: 24.07.2017 р.

* * *

Новини АПК

Україна та Білорусь розширюють співпрацю в аграрній сфері

Українська делегація на чолі з заступником Міністра аграрної політики та продовольства України з питань євроінтеграції Ольгою Трофімцевою взяла участь у черговому засіданні українсько-білоруської робочої групи зі збільшення взаємної присутності на ринках Білорусі та України сільськогосподарської, харчової та іншої продукції. Також українська група відвідала декілька білоруських аграрних підприємств.

«Білорусь є важливим торговельним партнером в регіоні для України. Більше того, ми приділяємо велику увагу не лише розвитку торгівлі між нашими країнами, але й співпраці в інших сферах, які є цікавими як для України, так і для Білорусі», – зазначила заступник Міністра та додала, що за результатами засідання робочої групи був підписаний протокол, в якому зафіксовані пріоритетні напрямки співпраці двох країн.

«Традиційно Україна та Білорусь активно співпрацюють у сфері фітосанітарії та ветеринарії. Цей активний діалог Держпродспоживслужби України та відповідних органів Білорусі дає нам можливість досить швидко опрацьовувати всі критичні питання в робочому порядку. Вже 18 українських компаній мають сьогодні змогу експортувати продукцію тваринництва до Білорусі. Ми будемо й далі працювати над збільшенням нашої присутності на цьому ринку», – зауважила Ольга Трофімцева та додала, що українська сторона також готова працювати з білоруськими колегами щодо питань розширення асортименту їх експорту до України.

«Окрім того, ми запропонували білоруській стороні розглянути можливість спільного виробництва готової харчової продукції в Україні. Головною метою є експорт цієї продукції до третіх країн та регіонів, з якими в Україні вже існують угоди про вільну торгівлю», – підкреслила заступник Міністра.

За словами Ольги Трофімцевої, перспективними напрямками співпраці з Білоруссю в аграрній сфері розглядаються аграрне машинобудування, насінництво та садівництво, селекція та генетика у тваринництві, а також науково-технічне співробітництво.

Довідково:

За 2016 рік товарообіг між Україною та Республікою Білорусь становив 435,9 млн дол. США.

Експорт досяг 402,7 млн дол.США. Ключові товари експорту: залишки та відходи харчової промисловості –129,5 млн дол., м'ясо та субпродукти – 45,1 млн дол., насіння олійних культур – 34,3 млн дол., зернові вироби – 34,1 млн дол., вершкове масло – 31,9 млн дол., овочі рослинні – 16,5 млн дол.

Імпорт – 33,2 млн дол. Ключові товари імпорту: продукція борошномельно-круп'яної промисловості, готові та консервовані продукти з риби, овочі та інші.

За 4 місяці першого півріччя 2017 року товарообіг між країнами становив 160,1 млн дол. та зріс на 42,3 млн дол. порівняно з аналогічним періодом 2016 року. Експорт становив 150,3 млн дол., а імпорт – 9,8 млн дол.

Прес-служба Мінагрополітики України

*O.Yu. YERMAKOV, doctor of economic sciences, professor,
head of department of labor economics and social development
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
I.M. NOVAK, candidate of economic sciences, associate professor (docent),
associate professor (docent) of the department of management
Uman National University of Horticulture*

Methodological principles of formation of alternative investing mechanisms in the agrarian sector of the Ukrainian economy

Scientific problem. The country's food security problem is actualizing the study on the issue of providing agricultural producers with investment in capital resources as the poor state of material and technical provision of economic entities affects volumes of the agrarian production, profits, wages of employees and decline of the social infrastructure of a village, etc. The receipt of investment capital will stimulate the use of innovative technologies which will further enhance the competitiveness of domestic crop and livestock production.

Investing branches of the national economy is one of the driving forces in the development of the domestic economy and the Ukrainian society as a whole due to improved management of economic entities.

Analysis of recent researches and publications. Domestic scholars-economists, such as I. Bilsky [1], I. Blank [2], B. Gubsky [6], M. Denysenko [7], O. Yermakov [9], M. Kisil [20], O. Krasovska [21], O. Mertens [26], A. Peresada [32], Udovychenko [35], V. Fedorenko [36], O. Yastremska [37] and others, substantiated theoretical and methodological principles of development and implementation of investment projects, formation of a mechanism for regulation of investment activity at the level of the country, branches and enterprises; made the attempt to determine risks of the investment process and sug-

gested ways to avoid them. However, taking into account the results of investing in the Ukrainian economy, especially the agrarian sector, we note that the constraining factor of their development is insufficient volume of financial resources which in turn requires search and formation of alternative investment mechanisms. Ukrainian scholars, as well as foreign ones (O. Blanchard [3], D. Halbright [5], G. Markowitz [23], F. Mahlup [22], L. Metzler [25], B. Olin [30], G. Henzler [33]) are unanimous that the profit is the main motive for investing. Therefore, the higher the rate of return is expected from investing, the more attractive the capital investment. This serves as a methodological basis for the study of this problem. O.M. Yastremska notices that investment is a socio-economic institution because it corresponds to the main institutional features: availability of norms, stable structure and certain types of behavior of its components. Studying features of investment in a complex, that is, in the economic and social terms at the same time will allow us to increase the activity of this process, reveal peculiarities of the behavior of its subjects, reconcile interests of investors, owners, managers, hired workers, territorial communities and society as a whole [37].

Thus, the attraction of various financial resources for investing in the agricultural sector of Ukraine should take place in the context of harmonizing components of the sustainable development (economic, environmental and social).

The objective of the article is to study the investment process of the agrarian sector of the Ukrainian economy and formation of alternative mechanisms of attraction of financial resources.

Statement of the main results of the study.

As it is known, the economic nature of investing is due to regularities of the process of the expanded reproduction which occurs at the macro level by using an additional part of the social product (national income) to increase quantity and quality of elements of productive forces of the society. At the micro level, this process (investing) is an integral part of the financial and economic activity of enterprises which aims to increase capital through appropriate investments.

Today, agriculture and the agro-industrial sector as a whole form the largest share of budget revenues. However, domestic agricultural enterprises are not able to increase their production capacity to world indicators, due to

the shortage of funding sources, since they use outdated techniques and technologies.

According to scientists, the feature of capital investments in the agrarian sector “lies in the fact that the effect of them is not immediate, in contrast to current investments; a farmer can change a ration for cattle without much loss but if the new building is not functional, time and money are needed to solve this problem. After all, the conversion of capital costs is a fairly cost process” [9, 24].

Exploring in general investment of the country's economy, it is carried out at the expense of its own financial resources of the investor (depreciation, profit, cash accumulation, savings of citizens, legal entities, etc.), borrowed funds (banking, budget and bond loans, as well as funds received from the sale of shares, bonds, share and other deposits of citizens and legal entities), budgetary investment allocations and borrowed financial resources (credits, loans) (Table).

Capital investment by financing sources in Ukraine, [8, 19]*

Sources	2010		2014		2015		2016	
	billion UAH	% to the total volume	billion UAH	% to the total volume	billion UAH	% to the total volume	billion UAH	% to the total volume
Total including at the expense of	189.0	100	204.0	100	251.1	100	326.1	100
state budget funds	10.9	5.8	1.5	0.7	6.1	2.4	7.4	2.3
funds of local budgets	6.3	3.4	5.2	2.6	12.4	5.0	23.2	7.1
own funds of enterprises and organizations	114.9	60.8	145.8	71.5	169.2	67.4	226.3	69.4
bank loans and other loans	23.3	12.3	17.9	8.8	18.3	7.3	23.2	7.1
funds of foreign investors	4.1	2.1	5.5	2.7	7.8	3.1	9.4	2.9
funds of the population for individual housing construction	20.8	11.0	21.3	10.5	30.2	12.0	29.1	8.9
other sources of funding	8.5	4.5	6.4	3.2	6.9	2.8	7.2	2.3

* Data in 2014-2016 are given without taking into account the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol.

The analysis of financing sources of capital investments for the studied period indicates that there has been a sharp reduction of public financing from 10.9 billion UAH to 7.4 billion UAH with the lowest level of state capital investment in 2014 of 1.5 billion UAH. The share of granted loans of banks and other loans declined from 12.3% to 7.1%, respectively.

All this led to the fact that the main investing burden in assets was carried out by own funds of enterprises and organizations (if their share in 2010 amounted to 60.8%, in 2016 it

grew by UAH 11.4 billion and amounted to 69.4%). The volume of foreign investment increased more than twice from 4.1 billion UAH in 2010 to 9.4 billion UAH in 2016.

The growth of investment in fixed assets in 2010-2015 was achieved in almost all regions of the country, except Donetsk, Lugansk and Zaporizhzhia regions. During the studied period the regional structure of the assimilated investment in fixed assets was almost unchanged. The main recipients were Donetsk (except 2015), Kharkiv, Dnipropetrovsk, Lviv, Kyiv

regions and Kyiv city. Unfavorable business conditions influenced the reorientation of investment directions from Donetsk region.

During the studied period in 2000-2015, the value of fixed assets increased by more than 9

times (from UAH 828.8 billion to UAH 7641.3 billion). At the same time, the degree of deterioration increased by 20% (to 60.1%) (Figure 1).

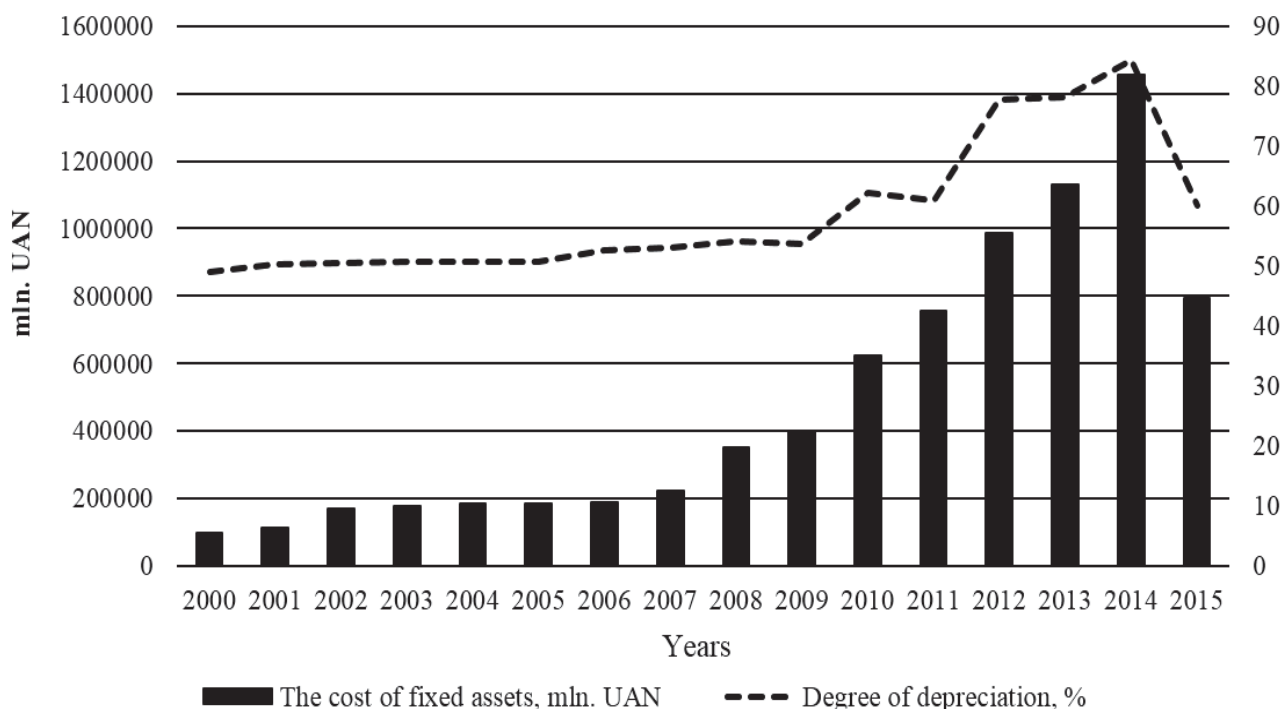

Figure 1. Dynamics of the state of fixed assets in Ukraine, 2009-2015, %, [4]*

* Data in 2014-2015 are given without taking into account the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol.

Analyzing the period of 2009-2014, the degree of depreciation of fixed assets in the country on average amounted to 83.5%. In 2015, in terms of key industries, it was at the level of 60.3% in the industry and 38.8% in the agriculture. This affected volumes, quality of domestic products and its value both on the domestic and foreign markets. Thus, nowadays in all branches of the national economy only under the condition of renewal of fixed assets the competitive products can be ensured. All this requires search and attraction of new sources of investment in the national economy.

The peculiarity of the current financial and economic support of the agrarian sector is that it is carried out mainly through a set of programs aimed at increasing the efficiency of production and profitability of a commodity producer. At the same time, due to lack of funds from the State Budget of Ukraine, this support was carried out at the expense of favorable tax policy which is an indirect form of subsidization of the branch. So, in 2014, agri-

cultural enterprises received funds from budget subsidies in the amount of UAH 176.5 million and at the expense of the special regime of VAT payment of UAH 8340.3 million which in percentage terms makes 2% to 98% [7].

This regime was regulated by the Coalition Agreement and the Action Plan for the implementation of the Program of Action of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Strategy for Sustainable Development "Ukraine 2020" in 2015 approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine as of March 4, 2015, No. 213 and provided preservation of these tax conditions by January 1, 2018 [34]. So, everything complies with rules and requirements of the World Trade Organization and is in line with provisions of Council Directive 2006/112/EC as of 28.11.2006 on a common system of value added tax [8, 27].

It should be noted that today the support of agricultural producers in Europe is about 450 euros per hectare, while in Ukraine it is about 800 UAH per hectare (in 2014).

In spite of the farmers' protests in December 2015, the Supreme Council of Ukraine adopted amendments to the Tax Code, then since 2016, the use of the indexation index of the normative monetary valuation of land has been abolished to determine the tax base for payers of the single tax of group 4 [8].

There is no doubt that these changes can destroy the domestic agrarian sector. Loss of a powerful source of financing of working capital

of enterprises will negatively affect the material and technical provision, production costs, economic performance, employment and welfare of the rural population. Indeed, as the analysis of the structure of capital investment in the agrarian sector shows, the main part is the own funds of enterprises. The study of sources of financial support for farmers confirms this conclusion (Figure 2).

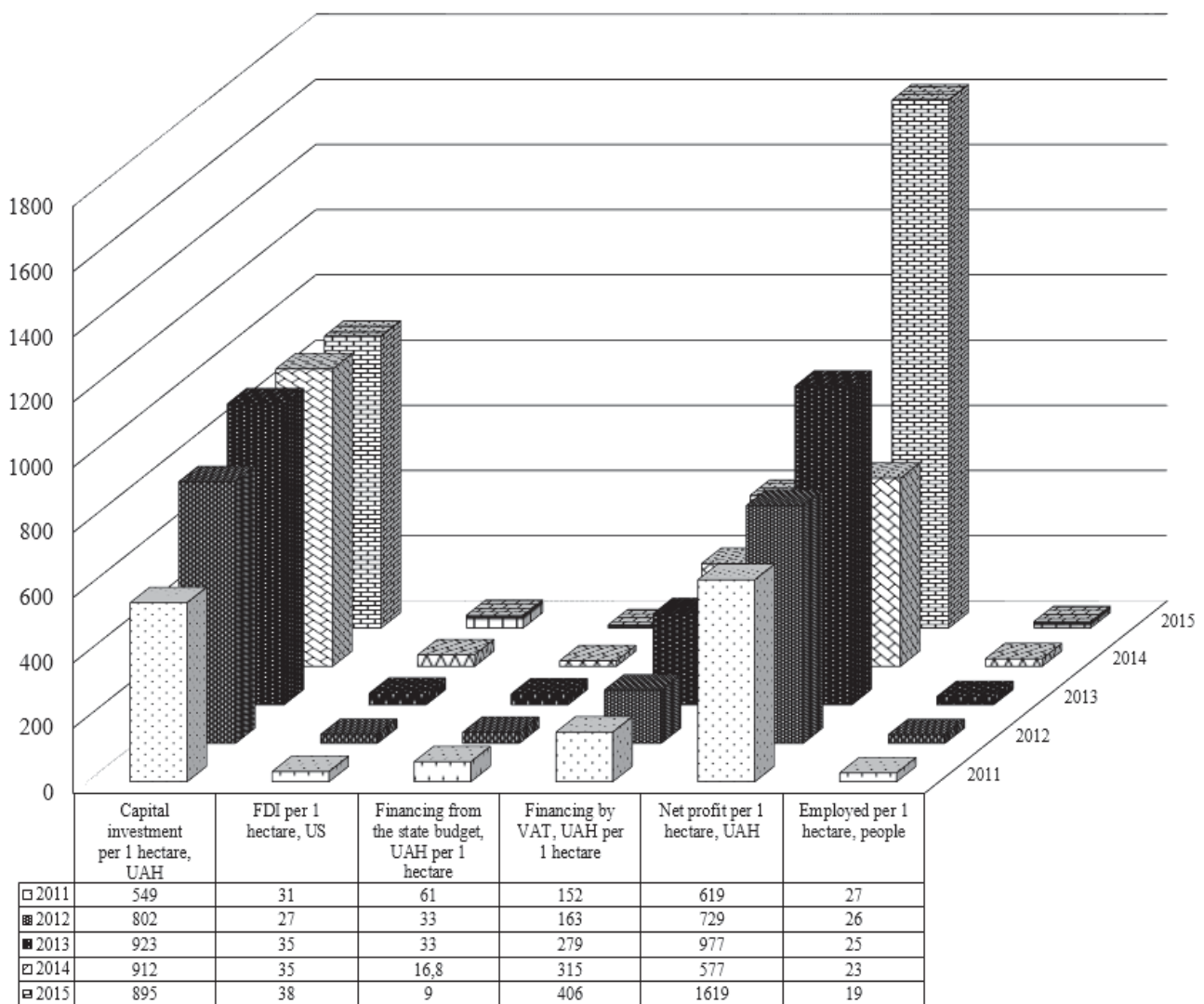

Figure 2. Dynamics of financial provision of agricultural enterprises in Ukraine, 2011-2015 [10-17] *

* Data in 2014-2015 are given without taking into account the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol.

The effectiveness of the financial provision of agriculture in 2011-2015 was analyzed in terms of 1 hectare. So during the studied period, there were the following changes: 1) capital investment increased by 1.6 times or by UAH 364 per 1 hectare; 2) FDI increased by

1.2 times or 7 dollars per 1 hectare; 3) financing from the state budget has decreased by 6.7 times or by UAH 52 per hectare; 4) financing by VAT increased by 206 times or by UAH 254 per hectare; 5) the number of employed in agriculture decreased by 1.5 times or by

8 workers per 1 hectare; 6) net profit increased by 2.5 times or UAH 1000 per 1 hectare.

It should be noted that the reduction of public funding was partly covered by the growth of capital investment, the main part of which is funds of agricultural enterprises.

The limited sources of investment in the agrarian sector are due to the following reasons:

- Low indicators of the efficiency of the production process, a large proportion of loss-making operating activities. Unearned profits affect the reduction of fixed assets financing, depreciation of fixed assets, destruction of social infrastructure, and, accordingly, the migration of rural population to cities. The above has negative consequences for agrarian producers, and worsens their ability to use credit funds.

- The size of agricultural enterprises. At present, the advantage of investing in economic activity in large agricultural holdings, respectively, economic opportunities for development in agricultural enterprises are different.

- The limited state and local finances that do not provide the level of proper support to producers, as in the case of developed world countries where agricultural enterprises receive various grants from the state;

- Imperfectly developed financial market infrastructure. Agrarian enterprises are not familiar with and have limited use of opportunities in financing investment activities. As a result, the main source of investment for the agrarian sector is financial resources of private investors [1].

Under these conditions, producers are faced with the problem of finding additional sources of funding including in the form of investment capital. Therefore, the review is required by the system of formation of the mechanism of attracting additional capital.

After analyzing the views of domestic scientists and foreign experience of raising capital in the agrarian sector, it can be noted that there are now three main trends in the formation of financial resources of the investment process. The first trend is the own funds of producers (depreciation and net profit), as well as borrowed funds in the form of long-term bank loans. The second trend is the use of opportunities of the financial market, that is, the stock market and the mortgage market. The third di-

rection involves an integrated approach when all available means should be used as sources of financing investments [2].

It should be noted that in accordance with the Law of Ukraine "On Investment Activity" non-state pension funds, joint investment institutions, insurers and financial institutions can carry out investment activities in accordance with the legislation defining features of their activities [28, 29]. However, despite the fact that these legal entities of public law are potentially included in the institutional architecture of the investment environment, now they can only invest in large agricultural enterprises (agricultural holdings, joint-stock companies, etc.) that have undergone the listing procedure.

Taking into account the unresolved issue of the land market in Ukraine, there is no mechanism of investment relations between non-bank financial institutions with small and medium-sized enterprises. Therefore, to attract ICI capital to the investment process it is possible to use foreign experience and the mechanism developed by domestic scientists to raise funds for agricultural receipts.

This practice is used both in Europe and the USA. Depending on the type of institution, investment conditions change. For example, in the United States, collective investment institutions are divided into three main types: Face Amount Companies, Unit Investment Trust Companies, Management Companies [22, 23]. The first type of companies issues certificates that serve as a contract between the investor and the enterprise. Its value is equivalent to the amount of the investor's funds. The certificate specifies the terms of validity and terms for their managing. The average maturity under this contract (certificate) is eight years and the face value cost is \$ 3.000. Objects of company investing of cash value certificates are real estate, construction and securities.

Often in practice, investing through integrated investment trusts based on a trust agreement for managing an investment portfolio on behalf of the owner and management companies is used. The principles of organization of the latter include the formation of them as independent legal entities (corporations, limited liability companies, etc.) with the participation of a sponsor or trustee who guarantees the company

capital. The management of the company is carried out by external managers.

In Ukraine, venture funds are engaged in investing capital in innovative enterprises (projects) the most often among ICI. The main purpose of venture investment is the provision of working capital for small profitable enterprises. The purpose is to get high investment income, despite the risks. ICI advantage is the exemption from payment of income tax and VAT until the moment of termination of work and dividend payment [31]. This determines the popularity of venture funds and their growth in recent years. As of December 30, 2015, the share of the latter in total assets of domestic ICI exceeded 90%. The most attractive spheres of venture investment in Ukraine are construction, agrarian production, food industry and trade, as opposed to the countries of the European Union and the USA in which innovations are invested [21].

Consequently, the results of the conducted studies suggest that when forming a consolidat-

ed source of investment in the agrarian sector it is expedient to use own funds of agrarian producers, state investments, capital of the banking sector, direct foreign investments, funds of joint investment institutions, etc. Taking into account the growing dynamics of ICI assets, it is possible to predict a powerful potential for cooperation of the latter with agrarian enterprises in the future. However, this requires the development of an effective financial mechanism for attracting investment from these subjects of investment.

In our opinion, the mechanism of investing in the agrarian sector of the economy can be realized in three directions now (Figure 3):

- Attraction of capital of venture funds through shares of agrarian enterprises;
- Investing capital of individual investors (business angels);
- Attraction of capital under the bail of documents of agrarian producers.

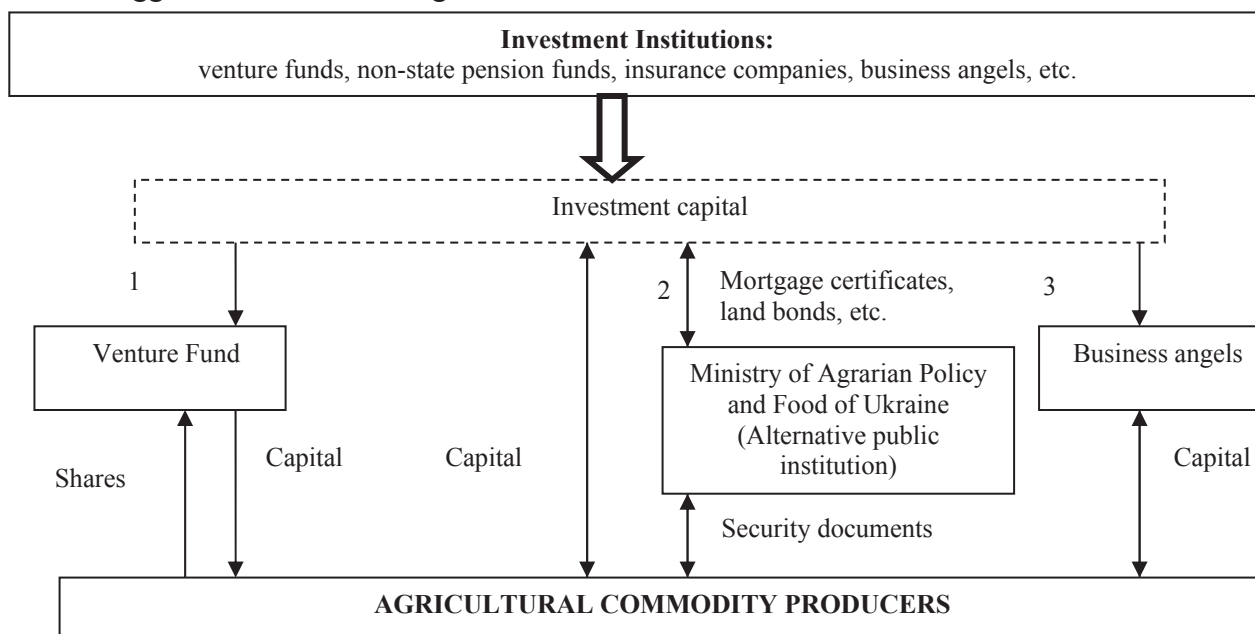

Figure 3. Mechanisms for attracting funds of investment institutions

The first two directions of investment are used but they are not popular due to the lack of sufficient number of counteragents, agricultural enterprises in the form of joint stock companies and business angels.

The third direction involves attracting investment capital to agriculture in the presence of mortgage documents. In our opinion, it can be mortgage certificates, land bonds and other securities that will allow you to invest for a

long term. At the same time ensuring the reliability of these transactions need to be carried out by a state institution. These functions could be performed by State Land Bank PJSC but after disclosure of its liquidation on September 10, 2014, these functions should be delegated to the Ministry of Agrarian Policy and Food.

In order to activate venture financing of domestic agrarian business, an appropriate legal framework is also needed that would legalize

this way of investing funds and encourage its use and receipt.

Taking into account the investment potential of institutional investors, that is, the capital that can be attracted to the agrarian sector through the mechanism of venture investment, we propose to introduce a set of appropriate measures in the field of law, tax, financial and credit policy, namely:

- Simplifying conditions for venture capital investment by pension funds and insurance companies;

- State support for the examination of innovative projects and development of advisory assistance for small and medium-sized agrarian enterprises, that is, the priority venture capital recipients;

- Provision of preferential tax treatment of income;

- Formation of the security market infrastructure in order to ensure liquidity of investment in venture capital;

- Provision of state guarantees for loans and investments for small and medium-sized agricultural producers;

- Providing consultations for entrepreneurs on issues of development of innovative projects, innovation management, marketing of innovations, protection of intellectual property rights, etc.

It is advisable to carry out the proposed measures in two stages. The first of them creates legal and economic conditions for the development of the system of venture capital in-

vestment and venture infrastructure. The second stage should be aimed at increasing volumes of venture capital investment in the agrarian sector of the economy.

Conclusions. Studying investment of the agrarian sector of Ukraine's economy has revealed problems that hamper its development. The main of them is the lack of investment capital which is associated with a destructive investment policy in the country. At the same time, the continuous development and effective operation of financial institutions in the non-bank financial market are becoming important factors of economic growth of the country and ensuring its national security. In perspective the effective use of the capital of insurance companies, non-state pension funds, joint investment institutions and other participants in the non-banking financial service market by agrarian commodity producers will minimize risks of business entities, overcome the shortage of financial resources and expand the possibilities of the innovative growth. The attraction of the capital from alternative investment sources will contribute to the progressive development of the agrarian and financial sectors of Ukraine.

In the future, we believe that further studies should be directed towards the development of an effective strategy for investing in the agrarian sector of the Ukrainian economy, including the mechanism proposed in the article on the investment relationship between commodity producers and alternative investors.

References

1. Більський І.Д. Особливості процесу розроблення інвестиційної стратегії аграрного виробництва / І.Д. Більський, Р.П. Дудяк // Наук. вісн. Нац. лісотехнічного ун-ту України : зб. наук. праць. – Львів. НЛТУУ. – 2008. – Вип. 18.(3). – С. 192–197.
2. Бланк І.О. Інвестиційний менеджмент : підруч. / І.О. Бланк, Н.М. Гуляєва. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. – 398 с.
3. Blanchard O., Fischer S. (1989). Lectures on Macroeconomics. The MIT Press, Cambridge.
4. Вартість основних засобів у 2000–2015 рр. // Державна служба статистики, 2016 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Galbraith J.K. The New Industrial State. – Houghton Mifflin Company, Boston, 1967. – Pp. xiv, 427.
6. Губський Б.В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Б.В. Губський. – К.: Наук. думка, 1998. – 390 с.
7. Денисенко М.П. Організаційно-економічний механізм інвестування: моногр. / М.П. Денисенко. – К.: Науковий світ, 2001. – 414 с., с. 13.
8. Директива Ради 2006/112/ЄС про спільну систему податку на додану вартість. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_928.
9. Єрмаков О.Ю. Ефективність інвестицій в садівництво : моногр. / О.Ю. Єрмаков, М.І. Кісіль, В.І. Чорнодон. – Тернопіль: Крок, 2011. – 234 с.
10. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році» // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2017. – № 4. – Ст. 42.

11. Закон України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2012. – № 34–35. – Ст. 414.
12. Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2013. – № 5–6. – Ст. 60.
13. Закон України «Про державний бюджет України на 2014 р.» № 719-VII від 16.01.2014 р. // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2014. – № 9. – Ст. 93. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/719-18>.
14. Закон України «Про державний бюджет України на 2015 р.» № 80-VIII від 28.12.2014 // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2015. – № 5. – Ст. 37. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.
15. Закон України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2016. – № 5. – Ст. 54.
16. Зовнішньоекономічна діяльність України 2015 р. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
17. Закон України «Про державний бюджет України на 2011 р.» № 2857-VI від 23.12.2010 р. // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2011. – № 7–8. – Ст. 52 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>.
18. «Капітальні інвестиції в Україні у 2010–2015 рр.» // Державна служба статистики України, 2016 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
19. «Капітальні інвестиції в Україні за 2016 р.» // Державна служба статистики України, 2017 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
20. Кісіль М.І. Пріоритети інвестування розвитку аграрного сектору економіки України в умовах військових подій / І.М. Кісіль // Економіка та управління АПК. – 2015. – № 1 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://economy.net.ua/sites/default/files/visnyky/economika/kisil.pdf>.
21. Красовская О. Венчурный капитал: ошибки в трактовании и состоянии дел в Украине / О. Красовская, В. Грига // Економіст. – 2007. – № 9. – С. 75–77.
22. Machlup F. (1965). International Trade and the National Income Multiplier. Philadelphia: Blakiston; reprinted 1965 by Kelley, New York.
23. Markowitz H.M. (1952). Portfolio Selection // Journal of Finance, 7. – P. 77–91.
24. Michael J. H., Dillard J., Williams R. The Debt Finance Landscape for US. Farming and Farm Businesses, USDA, ERS, 2009. – 12 p. – С. 7.
25. Metzler L.A. (1973). Collected papers. Cambridge, Mass., Harvard University Press.
26. Мертенс А.В. Инвестиции / А.В. Мертенс. – К.: Киевское инвестиционное агентство, 1997. – 416 с.
27. Мінагрополітики не підтримує ініціативи Мінфіну щодо скасування спецрежиму оподаткування ПДВ для аграріїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/17624384>.
28. Новак І.М. ТНК як сучасний регулятор міжнародного руху капіталу у вітчизняний аграрний сектор / І.М. Новак // Наук. вісн. Одеського нац. ун-ту. – 2016. – Т. 21. Вип. 7(49). – С.27–31.
29. Новак І.М. Інноваційна спрямованість інвестиційного капіталу як напрям забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції на світовому ринку / І.М. Новак // Інноваційна економіка. – 2016. – №1–2 (61). – С. 38–43.
30. Ohlin B. (1933). Interregional and International Trade. – Cambridge Mass.: Harvard University Press.
31. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2014 рік. Стат. бюл. Державна служба статистики України. – К., 2015. – С. 84 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
32. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом / А.А. Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
33. Henszler H. Shaping an International Investment Strategy. – The McKinsey Quarterly, Spring 1981.
34. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» у 2015 році». № 213-р від 4 березня 2015 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213-2015-p>.
35. Удовиченко В.П. Зарубіжний досвід венчурного інвестування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку аграрної економіки / В.П. Удовиченко // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Т. 1. – № 2. – С. 115–123.
36. Федоренко В.Г. Інвестиційний менеджмент: навч. посіб. / В.Г. Федоренко. – К.: МАУП, 1999. – 184 с.
37. Ястремська О.М. Інститут інвестування: економічна і соціальна природа функціонування / О.М. Ястремська // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2010. – Вип. 38–1. – С. 423–435.

The article has been received 25.07.2017

Revision: 27.07.2017

*

Оцінка потенціалу розвитку страхування сільськогосподарської продукції в Україні

Постановка проблеми. Функціонування ринку аграрного страхування потребує визначення потенційних можливостей його розвитку як важливої передумови посилення страхового захисту аграріїв. Оцінювання страхового потенціалу в аграрній сфері є необхідним для координації тактичних і стратегічних цілей, орієнтованих на стимулювання ділової та інвестиційної активності суб'єктів страхового процесу. Ключовою передумовою використання наявного страхового потенціалу для страхування сільськогосподарської продукції є забезпечення еквівалентності майнових інтересів страховиків і страхувальників у процесі розподілу (перерозподілу) потенційних ризиків через механізм страхування.

Характерною ознакою остатнього десятиліття для багатьох країн світу є розвиток аграрного страхування як незамінного фінансово-економічного інструменту протидії ризикам, пов'язаним із процесом сільськогосподарського виробництва. Зокрема, за 2005-2015 роки сумарна сума страхових премій у світі зросла майже в 4 рази – з 8,0 до 31,4 млрд дол. [10, с. 4]. Збільшення обсягів акумульованих страхових платежів сприяло розширенню страхового покриття. Наприклад, за 2015 рік у США співвідношення між посівними та застрахованими площами становило 88%, Канаді – 72, Іспанії – 80, Китаї – 45, Греції – 100% [11], а в Україні за 2016 андерайтинговий рік даний показник становив лише 2,5% [9], що, звісно, не відображає реальних потреб аграріїв у страховому захисті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теорії й методології аграрного страхування зробили

такі відомі зарубіжні вчені: J. Glauber [10], J. Graber [11], O. Mahul і C. Stutley [12], N. Zarkovic [14] та вітчизняні – Ю. Алескерова [1], О. Залетов [2], С. Навроцький [3], О. Остапенко [6] та ін. Наукове обґрунтування сутності поняття потенціалу з позиції економічної теорії відображено у працях І. Бистрякова, Е. Лібанової, М. Хвесика [7], І. Чічкало-Кондрацької [8] й ін. Проте питання оцінювання потенціалу розвитку страхування сільськогосподарської продукції залишалося поза увагою в науковій літературі, що й зумовило потребу в даному дослідженні.

Мета статті – оцінювання потенційних можливостей страхування сільськогосподарської продукції в Україні у територіальному, галузевому й інституціональному вимірах і формулювання пропозицій щодо їх реалізації.

Виклад основних результатів дослідження. Наукова інтерпретація сутності поняття “потенціал” розглядається як спроможність підприємства забезпечити своє довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей за наявних кількості, якості й структури ресурсів, тобто потенціал підприємства розглядається як ресурси і як можливості щодо їх ефективного використання в процесі досягнення цілей [8, с. 18]. У національній доповіді державної установи “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України” щодо соціально-економічного потенціалу сталого розвитку країни та її регіонів зазначається, що потенціал орієнтований на розвиток (майбутнє), тобто поєднує певні значення як “можливості” та “перспективи”, так і “здатність” та “спроможність” одночасно із наявною в межах певної держави сукупністю різних ресурсів [7, с. 14].

Зважаючи на наявний потенціал земельних ресурсів в Україні, постає необхідність у створенні сприятливих і, головне, безпечних умов господарювання в сільській місцевості. Для багатьох національних економік світу аграрне страхування розглядається як незамінний інструмент стабілізації доходів фермерів, особливо з огляду на ймовірність прояву природно-кліматичних, антропогенних, екологічних та фінансово-економічних ризиків [12, 14, 15]. Логіка наукового дослідження доводить про доцільність оцінювання потенціалу розвитку страхування сільськогосподарської продукції на територіальному, галузевому й інституціональному рівнях.

Територіальний потенціал формується у межах площ зібраного врожаю, галузевий – залежить від загальної посівної площі сільськогосподарських культур, які залучаються до процесу аграрного страхування. Наявність інституціональної спроможності щодо забезпечення взаємовигідного розподілу ризиків і відповідальності між страховиками та страхувальниками створює необхідні передумови реалізації територіального й галузевого потенціалів розвитку ринку аграрного страхування. Пріоритетні цілі та завдання оцінювання територіального, галузевого й інституціонального потенціалів розвитку аграрного страхування відображено на рисунку.

Взаємозв'язок територіального, галузевого та інституціонального потенціалів розвитку ринку аграрного страхування

Джерело: Розроблено автором.

При оцінюванні потенціалу розвитку ринку аграрного страхування по областях України використовували такі показники: посівна та застрахована площі, страхова сума й страхова премія. Визначальною умовою розподілу ризиків між суб'єктами аграрного страхування є механізм формування страхових сум, тобто визначення ліміту фінансово-економічної відповідальності, в межах якого страховик зобов'язується відшкодовувати

збитки страхувальнику в разі настання страхових подій, передбачених договором страхування. У теорії та практиці сільськогосподарського страхування, як правило, страхова сума не перевищує 80 % вартості об'єкта страхування, що зумовлює необхідність встановлення певних параметрів при формуванні страхових відносин в аграрній сфері.

Застосовуючи метод гіпотетичного передбачення було проведено ранжування ліміту відповідальності страховика у межах: 10%; 15; 25; 40; 50%. Наявність широкого діапазону страхового покриття надає можливості аграріям щодо вибору оптимального рівня страхового захисту, виходячи з їхніх фінансово-економічних можливостей. Згідно з логікою страхового процесу зі зростанням обсягів застрахованих площ збільшується ліміт відповідальності страховиків і суми страхових премій.

Як методичну основу для розрахунку потенційного розміру страхової премії використовували фактичну посівну площу сільськогосподарських культур, рівень використання потенціалу та розмір страхової премії на 1 га застрахованої площі. Обсяг ліміту відповідальності залежить від розміру страхового тарифу й суми страхового платежу. Згідно з формулами (1) та (2) оцінюється існуючий потенціал капіталізації страхових премій (P) і страхових сум (I) у територіальному вимірі:

$$P_i = S_i \cdot \frac{R_p}{100} \cdot K_i, \quad (1)$$

де P_i – потенційний розмір страхової премії в i -й адміністративній області, *млн грн*; S_i – фактична посівна площа сільськогосподарських культур в i -й адміністративній області, *тис. га*; R_p – рівень використання потенціалу, %; K_i – розмір страхової премії з розрахунку на 1 га, *грн*.

$$I_i = \frac{P_i \times 100}{T_i}, \quad (2)$$

де I_i – потенційний розмір ліміту відповідальності страховиків в i -й адміністративній області, *млн грн*; T_i – страховий тариф в i -й адміністративній області, %.

Відповідно до формул (3) та (4) оцінюються аналогічні показники в галузевому вимірі:

$$P_j = S_j \times \frac{R_p}{100} \cdot K_j, \quad (3)$$

де P_j – потенційний розмір страхової премії в розрізі страхування j -ї сільськогосподарської культури, *млн грн*; S_j – посівна площа j -ї сільськогосподарської культури, *тис. га*; K_j – розмір премії з розрахунку на 1 га при страхуванні j -ї сільськогосподарської культури, *грн*.

$$I_j = \frac{P_j \times 100}{T_j}, \quad (4)$$

де I_j – потенційний розмір ліміту відповідальності в розрізі j -ї сільськогосподарської культури, *млн грн*; T_j – страховий тариф у розрізі j -ї сільськогосподарської культури, %.

Порівняння фактичних даних із потенційно можливими показниками розвитку аграрного страхування показує досить низький рівень використання інструментів страхового захисту в протидії існуючим ризикам (табл. 1). Проведені розрахунки дають підстави констатувати про рівномірний розподіл потенціалу між областями України. Водночас найбільший потенціал розвитку страхування сконцентрований у Вінницькій (821,10 тис. га), Дніпропетровській (960,10 тис. га), Запорізькій (815,10 тис. га), Кіровоградській (846,30 тис. га), Миколаївській (766,70 тис. га), Одеській (923,10 тис. га), Полтавській (859,80 тис. га), Харківській (880,20 тис. га) та Херсонській (675,70 тис. га) областях. Найнижчий потенціал розвитку зафіксовано в Закарпатській (95,10 тис. га), Івано-Франківській (185,70 тис. га) і Чернівецькій (152,90 тис. га) областях.

За умов страхового покриття 50 % від загальної посівної площі у 2016 році сукупний територіальний потенціал застрахованих площ становив би 13513,00 тис. га. Розмір ліміту страхової відповідальності за умови покриття 50 % страхового поля визначено в сумі 106835,80 млн грн, а розмір страхової премії – 2757,30 млн грн відповідно. Середній показник використання територіального потенціалу аграрного страхування за посівними площами становив у 2016 році лише 2,50%.

1. Оцінка територіального потенціалу розвитку аграрного страхування по областях України за 2016 р.*

Область	Оцінка потенціалу розвитку за умов 50% покриття страхуванням посівних площ, страхових сум та страхових премій						Відношення застрахованих до посівних площ, %
	Застрахована площа, тис. га		Страхова сума, млн грн		Страхова премія, млн грн		
	факти-чні дані	розрахун-кові показники страхового покриття	факти-чні дані	розрахун-кові показники страхової відповідаль-ності	факти-чні дані	розрахункові вартості страхування	
Вінницька	35,6	821,10	370,36	8395,70	8,37	193,10	2,17
Волинська	1,4	276,10	14,76	2954,50	0,49	97,50	0,25
Дніпропетровсь-ка	39,8	960,10	383,51	9379,30	11,28	272,00	2,07
Донецька	4,6	494,80	14,96	1595,00	0,59	63,80	0,46
Житомирська	19,3	440,80	137,96	3141,20	4,68	106,80	2,19
Закарпатська	0,1	95,10	1,58	1488,60	0,05	52,10	0,05
Запорізька	17,3	815,10	112,23	5270,00	1,12	52,70	1,06
Івано-Франківська	8,1	185,70	101,62	2319,20	2,63	60,30	2,18
Київська	13,6	582,00	102,99	4342,90	2,13	91,20	1,17
Кіровоградська	20,6	846,30	45,54	1866,70	2,18	89,60	1,22
Луганська	15,0	393,10	129,44	3387,80	5,30	138,90	1,89
Львівська	16,0	331,00	108,17	2257,60	3,60	74,50	2,42
Миколаївська	39,0	766,70	250,15	4940,90	11,06	217,40	2,54
Одеська	34,2	923,10	557,88	16200,00	3,60	97,20	1,85
Полтавська	70,6	859,80	466,23	5670,80	11,17	136,10	4,11
Рівненська	3,8	273,90	31,74	3541,70	1,18	85,00	0,69
Сумська	41,5	561,20	180,63	2436,80	6,85	92,60	3,70
Тернопільська	28,6	406,10	271,14	3800,00	6,42	91,20	3,52
Харківська	25,3	880,20	81,53	2829,70	3,01	104,70	1,44
Херсонська	55,7	675,70	314,88	3795,80	15,02	182,20	4,12
Хмельницька	115,2	576,60	1453,79	7215,40	37,48	187,60	9,99
Черкаська	14,2	597,50	67,13	2841,90	2,09	88,10	1,19
Чернівецька	16,1	152,90	374,48	3572,00	9,41	89,30	5,27
Чернігівська	40,0	598,10	236,15	3592,30	6,25	93,40	3,34
Усього	675,6	13513,00	5808,85	106835,80	156,00	2757,30	-

*Примітка: Статистичні дані щодо Автономної Республіки Крим не враховані у зв'язку з їхньою відсутністю.

Джерело: Розраховано автором за даними [6, 9].

Реалізація територіального потенціалу розвитку аграрного страхування знаходиться у тісному взаємозв'язку з галузевими можливостями розширення страхового захисту аграріїв. Проведений аналіз фактичних показників застрахованих площ, сформованих лімітів відповідальності страховика (страхо-

вих сум) та сплачених страхових премій у 2016 році по сільськогосподарських культурах доводить про низький рівень використання існуючого потенціалу аграрного страхування щодо розподілу ризиків і відповідальності між учасниками страхового процесу (табл. 2).

2. Оцінка галузевого потенціалу розвитку страхування сільськогосподарських культур*

Сільсько-господарська культура	Рівень використання потенціалу						Відношення застрахованих до посівних площ, %
	Фактичні дані			Розрахункові дані за умов 50% покриття страхуванням посівних площ			
	Умовні позначення						
Q	S	P	Q	S	P		
Пшениця: озима	481,1	2796,6	100,7	3006,5	16153,8	630,0	8,00
яра	4,8	90,8	2,1	94,0	1588,5	41,3	2,55
Ячмінь: озимий	7,8	30,3	0,9	503,0	1705,9	58,0	0,78
ярий	2,3	31,9	0,5	930,5	9287,0	213,6	0,13
Жито озиме	1,7	8,4	0,3	72,0	315,8	12,0	1,19
Кукурудза	34,5	525,0	4,2	2143,0	13085,0	261,7	0,80
Соя	16,0	446,5	10,2	934,5	21414,3	599,6	0,86
Соняшник	72,1	1098,0	19,3	3036,5	35317,4	812,3	1,19
Ріпак	27,5	187,9	5,6	434,5	2600,0	88,4	3,16
Цукровий буряк	14,1	357,4	5,8	146,0	2634,8	60,6	4,83
Гречка	2,1	32,2	1,2	77,0	1117,9	43,6	1,36
Горох	0,9	20,7	0,5	120,0	242,6	65,5	0,28
Квасоля	1,0	24,1	0,6	18,0	403,7	10,9	2,78
Льон	2,8	38,7	1,0	34,0	429,6	11,6	4,12
Овочі	6,8	120,4	3,0	237,5	9012,3	199,4	1,52
Разом	675,6	5808,9	156,0	11787,5	115308,6	3108,5	-

*Примітка: Q – застрахована площа, тис. га; S – страхова сума, млн грн; P – страхова премія, млн грн.

Джерело: Розраховано автором на основі даних [6, 9, 13].

Оцінювання потенціалу розвитку страхування в рослинництві показує, що загальна застрахована площа у 2016 році становила 675,6 тис. га, або лише 2,5% від посівних площ сільськогосподарських культур, залучених до процесу аграрного страхування. Фактичні показники застрахованих площ від посівних становили: озимої пшениці – 8,00 %; ярої пшениці – 2,55; ріпаку – 3,16; цукрового буряку – 4,83; льону – 4,12; квасолі – 2,78%, решта сільськогосподарських культур застраховані менше 2% від наявного потенціалу. При використанні існуючого потенціалу розвитку аграрного страхування на рівні 10 % розмір застрахованих площ становитиме 2357,40 тис. га, за умов 15% – 3536,10 тис. га, 25 % – 5893,50; 40% – 9429,60; 50% – 11787,00 тис. га відповідно. Забезпечення 50 % страхового покриття посівних площ зумовлює необхідність збільшення ліміту відповідальності страховиків та страхових премій майже у 20 разів (з 5808,9 до 115308,60 млн грн і з 156,0 до 3108,50 млн грн).

Нарощування обсягів аграрного страхування потребує підвищення інституціональної спроможності страхових компаній. Саме завдяки їхньому функціонуванню відбуваються процеси розподілу ризиків і відповідальності, страхувальники за відповідну плату одержують страховий захист. Досліджуючи професійну діяльність страхових компаній в Україні, необхідно констатувати, що на фоні скорочення їх загальної кількості протягом 2012-2016 років на 23% спостерігається збільшення акумульованих сум страхових премій на 164,55% та страхових виплат – 166,13%. Це, безумовно, доводить про зростання ділової й інвестиційної активності учасників страхового процесу. Водночас сегмент аграрного страхування в структурі майнових видів страхування має поки що незначні позиції. Частка страхових премій і виплат з аграрного страхування в загальній структурі майнових видів страхування за досліджуваний період становила менше 1% (табл. 3).

Наведені дані показують, що потенціал багатьох страхових компаній щодо надання відповідних послуг аграріям невикористаний. Це пов'язано, насамперед, із важкою прогнозованістю сільськогосподарських ри-

зиків та високою ймовірністю їх реалізації, необхідністю концентрації значних страхових резервів для забезпечення платоспроможності й ліквідності страховика.

3. Відображення тенденцій розвитку аграрного страхування у сегменті майнових видів страхування

Рік	Майнові види страхування			Аграрне страхування			Частка аграрного страхування у структурі майнових видів страхування, %		
	страхові компанії, од.	страхові премії, млн грн	страхові виплати, млн грн	страхові компанії, од.	страхові премії, млн грн	страхові виплати, млн грн	страхові компанії	страхові премії	страхові виплати
2012	352	19698,7	5068,8	14	130,5	53,5	3,98	0,66	1,06
2013	345	26185,1	4502,6	8	135,4	13,1	2,32	0,52	0,29
2014	325	24607,5	4826,2	10	72,8	5,5	3,08	0,31	0,11
2015	312	27549,4	7608,9	12	77,7	10,0	3,85	0,28	0,13
2016	271	32414,2	8421,2	11	156,0	10,0	4,06	0,48	0,12

Джерело: Розраховано автором на основі даних [4, 9].

Методичною базою для розрахунку потенціалу розвитку страхування сільськогосподарських культур були фактичні показники: застрахованих площ; акумульованих платежів; страхових сум і сформованого капіталу по страхових компаніях, які надавали послуги аграріям у 2016 році. За допомогою формул 5-8 оцінено можливий потенціал страхування земель сільськогосподарського призначення, страхових премій, ліміту відповідальності страховиків, а також величини капіталу, необхідного для покриття страхуванням аграрних ризиків.

$$S_k = \frac{S_k^f}{n} \times \left(\sum_{j=1}^m S_j \times \frac{R_p}{100} \right), \quad (5)$$

де S_k – потенційний обсяг застрахованих площ k -ю страховою компанією, тис га; S_k^f – фактично застрахована площа k -ю страховою компанією, тис. га; n – кількість страхових компаній, од.; m – кількість застрахованих культур, од.

$$K_k = \frac{K_k^f}{n} \times \left(\sum_{j=1}^m S_j \times \frac{R_p}{100} \times K_j \right), \quad (6)$$

де K_k – потенційна сума акумульованих страхових премій у k -ї страхової компанії,

млн грн; K_k^f – фактична сума страхової премії у k -ї страхової компанії, млн грн.

$$I_k = \frac{I_k^f}{\sum_{k=1}^n I_k^f} \times \left(\sum_{j=1}^m S_j \times \frac{R_p}{100} \times K_j \right), \quad (7)$$

де I_k – потенційний розмір ліміту відповідальності у k -ї страхової компанії, млн грн; I_k^f – фактичний ліміт відповідальності у k -ї страхової компанії, млн грн.

$$C_k = \frac{C_k^f}{\sum_{k=1}^n C_k^f} \times \frac{I}{C} \times \left(\sum_{j=1}^n S_j \times \frac{R_p}{100} \times K_j \times t_j \right), \quad (8)$$

де C_k – потенційний розмір капіталу k -х страхових компаній, які брали участь у страхуванні сільськогосподарської продукції, млн грн; C_k^f – фактичний капітал k -ї страхової компанії, млн грн; I – фактичний ліміт відповідальності страховиків, млн грн; C – фактична загальна сума капіталу страховиків, млн грн.

Підвищення фінансово-економічного інтересу страховиків до ринку аграрного страхування можливе за умов нарощування обсягів інвестування в страховий захист аграріїв, що сприятиме капіталізації страхових резервів та вільних резервів страховиків. У таблиці 4 наведено фактичні й розрахункові дані потенціалу розвитку страхування сільськогосподар-

ських ризиків із метою оцінювання спроможності страхових компаній із позицій достатності страхового капіталу для забезпечення на-

лежного рівня страхового захисту в аграрній сфері.

4. Оцінка інституціонального потенціалу страхування сільськогосподарських культур по страховим компаніям*

Страхова компанія	Рівень використання потенціалу							
	Фактичні дані				Розрахункові дані за умов 50 % покриття страхуванням посівних площ			
	Умовні позначення							
	Q	S	P	K	Q	S	P	K
ПрАТ “УАСК АСКА”	143,20	1783,50	48,69	732,28	2498,37	35402,46	970,87	14537,56
ПрАТ “СК АХА Страхування”	26,20	217,80	5,20	1266,14	457,10	4323,33	103,69	25135,96
ПрАТ “СК “БРОКБІ-ЗНЕС”	12,40	115,60	2,73	219,64	216,34	2294,66	54,44	4360,32
ПрАТ СК “Здорово”	16,50	152,50	5,36	83,00	287,87	3027,12	106,88	1647,80
ПрАТ “АСК “ІНГО Україна”	206,70	1338,70	22,27	1291,10	3606,24	26573,18	444,06	25631,62
ПАТ “СК “Країна”	15,70	154,50	6,33	232,41	273,91	3066,82	126,22	4613,90
ПАТ “СК “Оранта січ”	1,50	7,90	0,004	68,34	26,17	156,81	0,08	1356,76
ПрАТ “СК “PZU Україна	12,60	1022,50	31,16	842,36	1964,50	20296,62	621,33	16722,92
ПрАТ “СК“ТАС”	3,90	17,90	0,76	834,23	68,04	355,31	15,15	16561,51
ПАТ “СК“Універсальна”	134,80	990,90	33,05	550,53	2351,82	19669,36	659,01	10929,33
ПрАТ “Українська пожежно-страхова компанія”	2,10	7,20	0,34	451,95	36,64	142,92	6,78	8972,32
Разом	675,60	5809,00	155,89	6571,98	11787,00	115308,60	3108,51	130470,00

*Примітка: Q – застрахована площа, тис. га; S – страхова сума, млн грн; P – страхова премія, млн грн; K – капітал страхової компанії, млн грн.

Джерело: Розраховано автором на основі даних [2, 4, 9].

Подальше розширення страхового поля в аграрній сфері потребує суттєвої докапіталізації страхових компаній, які залучені до процесу надання послуг виробникам сільськогосподарської продукції, а також інших страховиків, що спеціалізуються на майнових видах страхування. Взагалі капітал страхової компанії відображений сукупністю власного (статутного, додаткового, резервного і нерозподіленого прибутку, або непокритого збитку, залученого (сформованих страхових резервів, різних видів цільового фінансування тощо) та позикового (кредити, емісія акцій і облігацій, доходи майбутніх періодів та ін.) капіталу. Від збалансованості структурних елементів капіталу страхових компаній залежить їхня спроможність приймати сільськогосподарські ризики на страхування й надавати відповідний захист майновим інтересам аграріїв.

За результатами дослідження встановлено, що загальний рівень капіталізації 11 страхових компаній, які надавали відповідні послуги в аграрній сфері, був 6571,98 млн грн, ця сума становить 113,13% від обсягу (5809,00 млн грн) прийнятих зобов'язань страховиками у 2016 році, але значений ліміт відповідальності має лише 5,04 % від потенційно можливого. Проведені розрахунки показують, що при забезпеченні 10% ліміту відповідальності страховиків за сільськогосподарські ризики страхова сума становитиме 23061,72 млн грн, а достатність капіталу оцінюється в 26094,00 млн грн; за умов 15% страхового покриття вищезазначені показники становитимуть 34592,58 і 39141,00 млн грн; 25% – 57654,30 та 65235,00 млн грн; 40% – 92246,88 і 104376,00 та 50% – 115308,60 і 130470,00 млн грн відповідно. Збільшення застрахова-

них площ, страхових премій, страхових сум та рівня капіталізації страховиків доцільно розглядати як взаємозв'язані й паралельні процеси, які залежать від здатності всіх суб'єктів ринку аграрного страхування реалізовувати існуючі страхові інтереси в рамках діючих договорів страхування.

Дослідження територіального, галузевого та інституціонального потенціалів розвитку ринку аграрного страхування в Україні дають підстави констатувати, що використання сільськогосподарських земель як засобу виробництва аграрної продукції з подальшим виготовленням продуктів харчування пов'язано з ймовірними проявами найрізноманітніших ризиків, що генерує потребу в реалізації страхових відносин у суспільстві. Масштаби потенціалу ринку аграрного страхування залежать від кількості посівних земель сільськогосподарського призначення, обсягу виробленої продукції в рослинництві й тваринництві, чисельності зайнятих у сільській місцевості (потенційних страхувальників) і наявності страхових компаній, здатних забезпечити належний рівень страхового захисту аграріїв.

В авторській інтерпретації потенціал ринку аграрного страхування розглядається як сукупність взаємодоповнювальних культурно-психологічних, організаційно-технологічних та фінансово-економічних передумов для забезпечення еквівалентності страхових інтересів учасників страхового процесу в коротко- і середньостроковій перспективі. Реалізація існуючого потенціалу розвитку аграрного страхування залежить від рівня узгодженості страхових інтересів та міри збалансованості фінансово-економічних можливостей суб'єктів страхового ринку. Для аграріїв (страхувальників) визначаль-

ними умовами участі у страховому процесі є довіра до страхування як інструменту нейтралізації можливих ризиків і наявний платоспроможний попит на страхові продукти.

Висновки. За результатами дослідження встановлено, що завдяки наявності посівних площ, виробників сільськогосподарської продукції та страхових компаній в Україні сконцентровано значний потенціал розвитку страхування сільськогосподарських культур. Об'єктивна потреба в реалізації потенційних можливостей страхування зумовлена необхідністю посилення страхового захисту аграріїв із метою стабілізації їхніх доходів і підвищення рівня продовольчої безпеки в країні. Територіальний потенціал аграрного страхування доводить про актуальність та доцільність розширення страхового покриття потенційних ризиків для всіх областей держави. Використання галузевого потенціалу залежить від урегулювання страхових інтересів аграріїв щодо виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції. Реалізація територіального й галузевого потенціалів безпосередньо залежить від інституціональної спроможності страхових компаній підвищувати власну капіталізацію заради прийняття ризиків на страхування, їх сервісного обслуговування та здійснення відшкодування збитків аграріям у разі настання страхових подій.

Отже, використання існуючих потенціалів надає додаткові можливості страхового покриття, що, в свою чергу, має стимулювати підприємницьку діяльність у сільській місцевості й підвищувати інвестиційну привабливість виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Список використаних джерел

1. *Алескерова Ю.В.* Розвиток сільськогосподарського страхування: теорія, методологія практика: моногр. // Ю.В. Алескерова. – Вінниця: ТОВ “Видавництво – друкарня Діло”, 2015. – 368 с.
2. *Залетов А.Н.* Показатели деятельности страховых компаний Украины за 2016 г. / А.Н. Залетов // Insurance Top рейтинг страховых компаний. – 2017. – № 1(57) – С. 43-47.
3. *Навроцький С.А.* Стан та тенденції розвитку сільськогосподарського страхування / С.А. Навроцький // Наука й економіка. – 2012. – Вип. 1. – С. 61-69.
4. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfr.gov.ua>.
5. *Остапенко О.М.* Удосконалення вітчизняної системи страхування з урахуванням зарубіжного досвіду / О.М. Остапенко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 5 (10). – С. 19-30.

6. Площі, валові збори та врожайність сільськогосподарських культур, ягід і винограду (остаточні дані) у 2016 р.: Стат. бюл. / Державна служба статистики України. – К., 2017. – 186 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
7. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: нац. доп. ; за ред. академіків НАН України Е.М. Лібанової та М.А. Хвесика // Державна установа “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України” – К., 2014. – 776 с.
8. Чікало-Кондрацька І.Б. Новий підхід до оцінки резервів відновлення і розвитку виробничого потенціалу підприємства / І.Б. Чікало-Кондрацька // Регіональні перспективи. – 2000. – № 1. – С. 18-20.
9. Якубович В. Ринок агрострахування України у 2016-му андеррайтинговому році: аналітичне дослідження Проекту “Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та центральній Азії” / В. Якубович // Word Bank Group International Finance Corporation (IFC). – 18 жовтня 2016. – 28 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.agroinsurance.com>.
10. Glauber J.W. Agricultural Insurance and the Word Trade Organization / IFPRI, Discussion PAPER 01473. – October 2015. – 41 p.
11. Graber J.A. dip into newer P & C opportunities / 18th International Investots’s Day Frankfurt, 14 October 2015.
12. Maxul O. Government Support to Agricultural Insurance: Challenges and portunities for Developing Countries / O. Maxul, C. Stutley – Washington DC: The World Bank, 2010. – 250 p.
13. Yakubovich V. Agricultural Insurance Market in Ukraine: Eca Agri-Finance Project / Word Bank Group International Finance Corporation (IFC). – April, 2016. – 38 p. – <http://www.agroinsurance.com>.
14. Zarkovic N. Key Features of Crop Insurance in Serbia / N. Zarrovic, B. Toscano, D. Mrksic and M. Lisov // Bulgarian Journal of Agricultural Science, 20 (No 1) 2014. – 23-33 p.
15. 2016 Crop Insurance Handbook. Undited States Department of Agriculture Risk Management Agency. – 828 p.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2017 р.

Фахове рецензування: 22.06.2017 р.

* * *

Новини АПК

Експорт української агропродукції до ЄС збільшився

Експорт української продукції до європейських країн за перше півріччя 2017 року збільшився на 31,4%, або на 663,4 млн дол. США, порівняно з аналогічним періодом минулого року і досяг 2,774 млрд дол. США. Про це повідомила заступник Міністра аграрної політики та продовольства України з питань євроінтеграції Ольга Трофімцева.

«Сьогодні країни ЄС стабільно займають друге місце в регіональній структурі нашого аграрного експорту. За результатами першого півріччя 2017 року їх частка становила 34,9%. Загальний зовнішньоторговельний обіг між Україною та країнами ЄС також збільшився на 24,1%, або на 739,3 млн дол. США, у порівнянні з аналогічним періодом 2016 року, та склав 3 802,8 млн дол. США. Це конкретний результат дії Угоди про ЗВТ між Україною та ЄС».

За словами заступника Міністра порівняно з відповідним періодом 2016 року за шість місяців поточного року зросли обсяги постачання до європейських ринків таких українських агро товарів, як: кукурудза – на 344,1 млн дол. США (або на 54,3%); соя – на 98,1 млн дол. США (в 3,3 рази); макуха – на 37,7 млн дол. США (на 18,5%); олія соняшникова – на 36,4 млн дол. США (на 5,3%); м'ясо та харчові субпродукти птиці – на 27,8 млн дол. США (на 94,4%); маргарина продукція – на 18,7 млн дол. США (в 13 разів); екстракти солодові, продукти з борошна, крупи – на 12,2 млн дол. США (в 78,7 рази); ячмінь – на 9,1 млн дол. США (в 2,6 рази); хлібобулочні, кондитерські вироби – на 9,1 млн дол. США (на 97,5%); плоди та горіхи сирі або варені, морожені – на 8 млн дол. США (на 70,7%); мед – на 6,9 млн дол. США (30,6%).

«Також помітно зросли обсяги постачання до європейських ринків нішевих і перероблених продуктів з доданою вартістю, наприклад: масла вершкового – на 5,3 млн дол. США (в 1064,8 рази); овочів бобових сушених – на 2,4 млн дол. США (на 86%); шоколаду – на 2,2 млн дол. США (на 24%); томатів консервованих – на 2,1 млн дол. США (на 12,1%) та інших. Серед лідерів-імпортерів були Нідерланди з часткою в загальному експорті до ЄС 17,6%, Іспанія – 17%, Італія – 13,5%, Польща – 12,1%, Франція – 6,8%, Німеччина – 6,7%, Великобританія – 3,8%, Португалія – 3,3%, Бельгія – 3 % та Угорщина – 2,1%», – підкреслила Ольга Трофімцева.

Прес-служба Мінагрополітики України

*В.П. ПАВЛИК, кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Інформаційно-аналітична модель організації господарської діяльності сільськогосподарських підприємств

Постановка проблеми. Організація господарської діяльності сільськогосподарських підприємств повинна ґрунтуватися на економічних розрахунках, за допомогою яких прийматимуться науково обґрунтовані управлінські рішення щодо ефективного залучення у виробництво й реалізацію продукції трудових, земельних, фінансових ресурсів. З огляду на це проблема ефективної організації господарської діяльності сільськогосподарських підприємств полягає у недостатньому обґрунтуванні управлінських рішень відносно задіяних у виробництво ресурсів та повної собівартості продукції, зумовленої їхнім використанням, відсутністю системного підходу у встановленні взаємозв'язку між ними. Для розв'язання вказаної проблеми пропонується розробити інформаційно-аналітичну модель організації господарської діяльності сільськогосподарського підприємства на основі відповідності його трудових, земельних, фінансових ресурсів певній величині повної собівартості продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про важливість обґрунтування задіяних ресурсів у виробництво та повної собівартості продукції в організації господарської діяльності сільськогосподарських підприємств відзначають як вітчизняні [1 — 5, 7, 9, 13], так й іноземні вчені [14 - 19]. Так, В.Н. Нелеп, М.І. Сидоренко зазначають, що “Показники собівартості й завдання щодо її зни-

ження господарствам не доводяться. Проте тепер, коли в нашій країні здійснюється економічна реформа, плановим розрахункам собівартості продукції і нагромаджень приділяють все більше уваги” [7, С. 165]. Також вони вказують на розрахунки, які спрямовані на забезпечення раціонального використання землі, трудових, матеріальних та фінансових ресурсів із тим, щоб досягти запланованих обсягів виробництва валової й товарної продукції з найменшими витратами або, навпаки, при обмежених ресурсах забезпечити найбільший обсяг виробництва та реалізації продукції [7, С. 165]. На необхідності комплексного дослідження витрат і собівартості сільськогосподарської продукції наголошує І.В. Охріменко, стверджуючи про “ Належне регулювання економічних відносин вимагатиме відповідного методичного забезпечення — інструментарію, побудованого на використанні певних методів і прийомів. В його основі лежатимуть базові економічні категорії, первинними серед яких будуть витрати й собівартість ” [9, с. 3]. На важливе значення собівартості продукції в організації господарської діяльності підприємств вказує М.М. Скворцов: “Себестоимость продукции является комплексным показателем производства, характеризующим эффективность использования материальных и трудовых ресурсов предприятия” [13, С. 163]. Вчені Р.А. Іванух, М.М. Пантелейчук, І.В. Попович зазначають: “Себестоимость — зеркало хозяйствования, мерило эффективности производства. Повышение роли и значения себестоимости

продукции в организации производства и его управления потребовало совершенствования методов планирования, учёта затрат и исчисления их размера на единицу продукции” [4, С. 125]. На нашу думку, вищевикладені положення вчених, а також мотивація [11], планування [2, 12] і контроль господарювання сільськогосподарських підприємств є передумовою для розробки інформаційно-аналітичної моделі їх організації господарської діяльності, на основі якої передбачається її регулювання, визначення резервів у зниженні повної собівартості продукції. Проте системний розгляд задіяних ресурсів та зумовленої ними повної собівартості продукції у розробці інформаційно-аналітичної моделі організації господарської діяльності сільськогосподарських підприємств згаданими вченими відсутній, про що доводять їхні економічні розрахунки. У зв'язку з цим вибір задіяних ресурсів і зумовленої ними повної собівартості продукції при організації господарської діяльності сільськогосподарських підприємств потребує подальших досліджень. Зокрема, систе-

мне відображення в інформаційно-аналітичній моделі трудових, земельних, фінансових ресурсів через повну собівартість сільськогосподарської продукції дасть змогу по новому підійти до розв'язання даної проблеми.

Мета статті – розробити інформаційно-аналітичну модель організації господарської діяльності сільськогосподарського підприємства для забезпечення ефективного управління, прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень.

Виклад основних результатів дослідження. Запропоновані теоретико-методологічні положення з удосконалення організації господарської діяльності сільськогосподарських підприємств ґрунтуються на припущенні, що системі виробничих чинників, таким як праця, земля, капітал, відповідає певна величина повної собівартості продукції. При цьому розроблено інформаційно-аналітичну модель організації господарської діяльності сільськогосподарського підприємства за величиною повної собівартості продукції:

$$\begin{cases} [Q_v * N_v / (O_{pr} * N_c)] - [Y * N_v / (O_{pr} * N_c)] - 1 = C; \\ [Q_v * N_v / (3 * N_c)] - [Y * N_v / (3 * N_c)] - 1 = C; \\ [Q_v * N_v / (C * N_c)] - [Y * N_v / (C * N_c)] - 1 = C, \end{cases} \quad (1)$$

де Q_v – обсяг виробництва продукції підприємством, тис. ц; Y – обсяг нереалізованої продукції підприємством, тис. ц; O_{pr} – оплата праці працівників, задіяних у виробництві та реалізації продукції, тис. грн; $O_{pr} = m * T * Z_{pr}$, де m – чисельність працюючих; T – кількість відпрацьованих годин у день, $T = 8$ год; Z_{pr} – зарплата одного працівника за рік, тис. грн; N_v – кількість виробників на ринку продукції; N_c – кількість споживачів на ринку продукції; 3 – площа землі, виділена під виробництво продукції, га; C – капітал, повна собівартість продукції, тис. грн.

У наведеній інформаційно-аналітичній моделі (1) використовували формулу визначення обсягу реалізації продукції Q_p залежно від умов ринку [10, С. 124]:

$$\begin{cases} 0,256 x_1 - 0,179 x_2 - 1 x_3 = 2198,4; \\ 0,107 x_1 - 0,075 x_2 - 1 x_3 = 2198,4; \\ 0,025 x_1 - 0,018 x_2 - 1 x_3 = 2198,4, \end{cases} \quad (3)$$

$$Q_p = (Q_v - Y) * N_v / N_c. \quad (2)$$

Для проведення розрахунків за розробленою моделлю скористаємося інформаційними даними з виробництва й реалізації озимої пшениці, які використовували в попередніх дослідженнях [12] і встановлені на основі матеріалів Державної служби статистики України [8]:

$Q_v = 22,148$ тис. ц; $Y = 15,5$ тис. ц; $N_v = 5$; $N_c = 2$; $3 = 518,26$ га; $O_{pr} = 216,5$ тис. грн; $m = 9$ працівників; $T = 8$ год; $Z_{pr} = 3$ тис. грн; $C = 2198,4$ тис. грн.

Підставивши наведені числові значення у запропоновану інформаційно-аналітичну модель (1), одержимо систему рівнянь, розв'язання якої здійснюється за допомогою методу Крамера [6]:

де x_1, x_2, x_3 – коефіцієнти системи рівнянь.

Одержимо визначник матриці коефіцієнтів при невідомих:

$$\Delta = \begin{vmatrix} 0,256 & -0,179 & -1 \\ 0,107 & -0,075 & -1 \\ 0,025 & -0,018 & -1 \end{vmatrix} \quad (4)$$

Детермінант (визначник) матриці (4) дорівнює $-3,1997 \text{ E-18}$. Замінімо лівий стовпчик матриці числовими значеннями, що стоять у правій частині та визначимо детермінант нової матриці:

$$\Delta_1 = \begin{vmatrix} 2198,4 & -0,179 & -1 \\ 2198,4 & -0,075 & -1 \\ 2198,4 & -0,018 & -1 \end{vmatrix} \quad (5)$$

Детермінант матриці (5) дорівнює нулю. За аналогією визначимо детермінант для матриць:

$$\begin{cases} 0,256 * 0 & -0,179 * 0 & -1 * (-2198,4) = 2198,4; \\ 0,107 * 0 & -0,075 * 0 & -1 * (-2198,4) = 2198,4; \\ 0,025 * 0 & -0,018 * 0 & -1 * (-2198,4) = 2198,4. \end{cases} \quad (8)$$

На основі системи рівнянь (8) можна стверджувати, що запропонована інформаційно-аналітична модель організації господарської діяльності сільськогосподарського підприємства за величиною повної собівартості продукції має своє розв'язання й може бути використана на практиці.

Для порівняння вищенаведених інформаційних даних наведемо ще один варіант виробництва та реалізації озимої пшениці:

$$\begin{cases} 0,256 x_1 & -0,179 x_2 & -1 x_3 & = 2391,565; \\ 0,107 x_1 & -0,075 x_2 & -1 x_3 & = 2391,565; \\ 0,025 x_1 & -0,018 x_2 & -1 x_3 & = 2391,565, \end{cases} \quad (9)$$

де x_1, x_2, x_3 – коефіцієнти системи рівнянь.

Одержимо визначник матриці коефіцієнтів при невідомих:

$$\Delta = \begin{vmatrix} 0,256 & -0,179 & -1 \\ 0,107 & -0,075 & -1 \\ 0,025 & -0,018 & -1 \end{vmatrix} \quad (10)$$

Детермінант (визначник) матриці (10) дорівнює $-3,1997 \text{ E-18}$. Замінімо лівий стовп-

$$\Delta_2 = \begin{vmatrix} 0,256 & 2198,4 & -1 \\ 0,107 & 2198,4 & -1 \\ 0,025 & 2198,4 & -1 \end{vmatrix} \quad (6)$$

Детермінант матриці (6) дорівнює нулю.

$$\Delta_3 = \begin{vmatrix} 0,256 & -0,179 & 2198,4 \\ 0,107 & -0,075 & 2198,4 \\ 0,025 & -0,018 & 2198,4 \end{vmatrix} \quad (7)$$

Детермінант матриці (7) дорівнює $7,03426 \text{ E-15}$. Для знаходження коефіцієнтів x_1, x_2, x_3 скористаємося формулами Крамера: $x_1 = \Delta_1/\Delta$; $x_2 = \Delta_2/\Delta$; $x_3 = \Delta_3/\Delta$.

У результаті одержимо: $x_1 = 0$; $x_2 = 0$; $x_3 = -2198,4$.

Перевіримо розв'язання системи рівнянь (3), для чого замість коефіцієнтів підставимо їхні числові значення:

$Q_v = 24,094$ тис. ц; $Y = 16,862$ тис. ц; $N_v = 5$; $N_c = 2$; $3 = 563,797$ га; $Опр = 235,523$ тис. грн; $m = 9$ працівників; $T = 8$ год; $Зпр = 3,271$ тис. грн; $C = 2391,565$ тис. грн.

Підставивши наведені числові значення у запропоновану інформаційно-аналітичну модель (1), одержимо систему рівнянь, розв'язання якої здійснюється за допомогою методу Крамера:

чик матриці числовими значеннями, що стоять у правій частині й визначимо детермінант нової матриці:

$$\Delta_1 = \begin{vmatrix} 2391,565 & -0,179 & -1 \\ 2391,565 & -0,075 & -1 \\ 2391,565 & -0,018 & -1 \end{vmatrix} \quad (11)$$

Детермінант матриці (11) дорівнює нулю. За аналогією визначимо детермінант для матриць:

$$\Delta_2 = \begin{vmatrix} 0,256 & 2391,565 & -1 \\ 0,107 & 2391,565 & -1 \\ 0,025 & 2391,565 & -1 \end{vmatrix} \quad (12)$$

Детермінант матриці (12) дорівнює нулю.

$$\Delta_3 = \begin{vmatrix} 0,256 & -0,179 & 2391,565 \\ 0,107 & -0,075 & 2391,565 \\ 0,025 & -0,018 & 2391,565 \end{vmatrix} \quad (13)$$

$$\begin{cases} 0,256 * 0 - 0,179 * 0 - 1 * (-2391,565) = 2391,565; \\ 0,107 * 0 - 0,075 * 0 - 1 * (-2391,565) = 2391,565; \\ 0,025 * 0 - 0,018 * 0 - 1 * (-2391,565) = 2391,565. \end{cases} \quad (14)$$

На основі системи рівнянь (14) можна стверджувати, що запропонована інформаційно-аналітична модель організації господарської діяльності сільськогосподарського підприємства за величиною повної собівартості продукції має своє розв'язання, вказує на узгодженість величини повної собівартості продукції з трудовими, земельними, фінансовими ресурсами та може бути використана на практиці.

Детермінант матриці (13) дорівнює $7,65234 \text{ E-15}$. Для знаходження коефіцієнтів x_1, x_2, x_3 скористаємося формулами Крамера: $x_1 = \Delta_1/\Delta$; $x_2 = \Delta_2/\Delta$; $x_3 = \Delta_3/\Delta$. У результаті одержимо: $x_1 = 0$; $x_2 = 0$; $x_3 = -2391,565$. Перевіримо розв'язання системи рівнянь (9), для чого замість коефіцієнтів підставимо їхні числові значення:

Для порівняння вищевказаних варіантів організації господарської діяльності сільськогосподарських підприємств при виробництві й реалізації озимої пшениці в таблиці наведено зведені інформаційні дані.

Ефективність організації господарської діяльності сільськогосподарських підприємств за величиною повної собівартості продукції

Показник, од. виміру	Варіанти господарювання сільськогосподарських підприємств		Відхилення
	I	II	
Qв, тис. ц	22,148	24,094	- 1,95
Y, тис. ц	15,5	16,862	- 1,4
Qр, тис. ц	16,62	18,08	- 1,5
Nв	5	5	0
Nс	2	2	0
З, га	518,26	563,797	- 45,54
m, працівників	9	9	0
Опр, тис. грн	216,5	235,523	- 19,023
Зпр, тис. грн	3,01	3,271	- 0,264
С, тис. грн	2198,4	2391,565	- 193,165
Ц, грн/ц	163,89	160,98	2,91
П, тис. грн	525,42	518,97	6,45
Р, %	23,9	21,7	2,2

Джерело: Власні дослідження на основі використання форми 50-сг.

У таблиці позначено: Ц — ціна одиниці продукції; П — прибуток одержаний від реалізації продукції; Р — рівень рентабельності виробництва та реалізації продукції.

Як видно за результатами відхилення наведених у таблиці показників, знак мінус вказує на перевитрати трудових ресурсів, оцінюючи оплату праці працівників, земельних — використання землі, фінансових — капіталовкладення, величину повної собівартості продукції у другому варіанті організації господарської діяльності сільськогосподарського підприємства.

Про ефективність організації господарської діяльності першого варіанта господарювання сільськогосподарського підприємства показує значно вищий рівень рентабельності, порівняно низька повна собівартість продукції.

Висновки. Прийняте в організації господарської діяльності сільськогосподарських підприємств припущення, що системі виробничих чинників, таких як праця, земля, капітал, відповідає певна величина повної со-

бівартості продукції, підтвердилося результатами дослідження.

Викладені теоретико-методологічні положення з удосконалення організації господарської діяльності сільськогосподарських підприємств за повною собівартістю продукції передбачають встановлення узгодженості між такими показниками, як обсяг виробництва й реалізації продукції, оплата праці працівників, площа землі, яку використовують при виробництві певної продукції, та повна її собівартість, у ринкових умовах дають змогу забезпечити ефективне управ-

ління сільськогосподарськими підприємствами.

Запропонована інформаційно-аналітична модель організації господарської діяльності сільськогосподарського підприємства визначає взаємозв'язок між його трудовими, земельними, фінансовими ресурсами та відповідною їм повною собівартістю продукції.

У перспективі одержані результати можуть бути використані при регулюванні господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, встановленні резервів у зниженні повної собівартості продукції й забезпеченні ефективного управління.

Список використаних джерел

1. *Баланюк І.Ф.* Розвиток організації сільськогосподарських підприємств : моногр. / І.Ф. Баланюк, Н.Р. Мегедин — Івано-Франківськ. : ЛІК, 2012. - 200 с.
2. *Боровик О.Г.* Мобілізує роль плану / О.Г. Боровик, А.І. Телих, Е.Г. Лясковець, С.О. Юшин — К. : Урожай, 1988. - 56 с.
3. *Збарський В.К.* Організація і перспективи розвитку виробництва у сільськогосподарських підприємствах : моногр. / В. К. Збарський [та ін.]. - К. : ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2008. - 136 с.
4. *Іванух Р.А.* Справочник экономических показателей сельского хозяйства / Р.А. Иванух, М.М. Пантелейчук, И.В. Попович, 2-е изд. перераб. и доп. - К. : Урожай, 1988. - 216 с.
5. *Мазур Г.Ф.* Організація і механізми стимулювання розвитку агропромислового виробництва : моногр. / Г. Ф. Мазур. - К. : ННЦ ІАЦ, 2014. - 394 с.
6. Метод Крамера для СІАР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yukhym.com/uk/sistemi-linijnikh-rivnyan/sistemi-linijnikh-rivnyan-metod-kramera.html>
7. *Нелеп В.М.* Перспективне планування в сільськогосподарських підприємствах / В.М. Нелеп, М.І. Сидоренко — К. : Урожай, 1975. - 232 с.
8. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік / Стат. бюл. відповід. за вип. О.М. Прокопенко, Державна служба статистики України. – К., 2013. – 88 с.
9. *Охріменко І.В.* Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств : моногр. / І.В. Охріменко — К. : ННЦ ІАЕ, 2009. - 360 с.
10. *Павлик В.П.* Методи управління сільськогосподарським підприємством : моногр. / В.П. Павлик — К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 156 с.
11. *Павлик В.П.* Мотивація працівників у забезпеченні ефективного управління сільськогосподарськими підприємствами / В.П. Павлик // Економіка АПК. – 2016. – № 4. – С. 81 — 88.
12. *Павлик В.П.* Удосконалення методичного інструментарію складання та реалізації господарських планів сільськогосподарських підприємств / В.П. Павлик // Економіка АПК. – 2016. – № 12. – С. 58 – 64.
13. *Скворцов Н.Н.* Справочная книга экономиста плановика. Экономика, организация, планирование производства и научных исследований / Н.Н. Скворцов — К. : Вища школа, 1973. - 280 с.
14. *Beer M.* Organization change and development: a system view / M. Beer - Santa Monica : Goodyear, 1980. - 367 p.
15. *Cummings T.* Organizational development and change / T. Cummings, C. Worley. - 9-th ed. - Mason : SW Educational Publishing, 2009. - 722 p.
16. *Margulies N.* Organization development: values, process and technology / N. Margulies, A. Raia. - New York : McGraw-Hill, 1972. - 640 p.
17. *Rothwell W.* Practicing organization development: a guide for consultants / W. Rothwell, R. Sullivan. - 3-rd ed. - San Francisco : Pfeiffer, 2009. - 684 p.
18. *Senior B.* Organizational change / B. Senior. – 3-rd ed. – London : Ashford Colour Press, 2006. – 436 p.
19. *Warrik D.* Organizational development from the view of the experts / D. Warrik // Practicing organization development: a guide for consultants. - 3-rd ed. - San Francisco : Pfeiffer, 2009. – 684 p.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2017 р.

Фахове рецензування: 17.05.2017 р.

* * *

UDC 339.1:332.1 (437.65)

*Erika Dudas PAJERSKA, ing., Ph.D.,
assistant professor of department of commercial entrepreneurship
University of Economics in Bratislava*

Availability of food in terms of region

Scientific problem. In the context of the transformation of Slovak (centrally controlled) economy, market economy has gone through a number of qualitative and quantitative changes in the food retail sector. One of the most visible change has become the entry of multinational retailers and the related massive allocation of investment resources to the deployment of new, modern large-scale retailing formats - supermarkets, hypermarkets, shopping malls. This development occurs organizational changes – growing part of retail turnover takes place in a group of some of the largest companies (the process of concentration) as well as the spatial variation, which results in a new location of retail units. There is a reduction of some local stores.

New spatial arrangement as well as a strong focus on customer motorized without direct legislative regulation by the state led ultimately to the creation of the territories in which the option to procure food is not enough. Food availability is one of the possible areas of application of retail management in terms of regional disparities. Contribution is oriented to define one of the possible extremes that can occur with this and thus are areas, which are characterized by the lack of availability of food for its people in terms of Prešov region. Areas are described in the literature defined as food deserts.

Analysis of recent researches and publications. The scientific works of such scholars as J. Agyeman [9], P. Apparicio [1], D. Bennison [6], J. Block [11], A. Bonanno [2], F. Ciari [3], R. Clarke [6], M. Cloutier [1], J. Dawson [4], A. Drewnowski, A. Goldman [5], C. Guy [6], C. Heidkamp [10], H. Hino [5], P. Hurvitz,

J. Jiao [7], I. Kawachi [11], F. Križan [8], J. Mcintee [9], A. Moudon [7], S. Russell [10], R. Searmur [1], J. Ulmer [7], R. Walker [11] and others deal with the problems of availability of food in terms of regional level.

The objective of the article is to work out the problem of the availability of food in terms of Prešov region.

Material and methods. Paper focuses research of food deserts into several steps of the analysis:

a) Graphical analysis of locating stores with food – illustrations of grocery stores determined by the classification on the classical (traditional) and on modern retail formats.

b) Analysis of motorization of the population – attention is focused on examining the indicators of the number of cars per capita and the analysis of transport network in the region. These characteristics indirectly determine and delimit the grounds of food deserts. They also characterize the area in which the retail chain store is weak, but this area is not behaving as a food desert.

c) Analysis of appropriate characteristics of the consumers – those variables are classified as determinants which help clarifying of food deserts.

d) Analysis of the terms of accessibility – paper uses selected rates of availability in mapping potential areas of underserved food availability.

e) Cartographic output – with program GIS for determination of locations within the Prešov region, which are based on the higher of actions defined as food deserts.

Statement of the main results of the study. Food deserts are relatively new problem, respectively they are one of the newest interest in research of retailing but most published works

on this subject are represented mainly by studies and articles in professional journals. The focus of the publications, however, differs significantly, which is associated both with the interdisciplinary nature of the problems but also with the way of the authors defining and interpreting food desert and also on whether it is a domestic or foreign author. In recent years, food deserts have become the object of numerous studies, which is maintaining an interdisciplinary character. This is evidenced by the increased interest in the issue not only by geographers and economists, but also sociologists, doctors or politicians.

For research of paper, it is useful to understand a food desert as an area in which is (after taking into account the required criteria) insufficient availability of food. The analysis of the food retail continues to focus on the second largest territorial unit in Slovakia, which is located in the east area – Prešov Region. Currently, it ranks among the regions with weaker levels of economic indicators and with large potential risks. But in comparison with other regions of the Slovak Republic, Prešov Region could be defined as administrative area which can offer one of the highest amounts of food consumers.

When analyzing food availability in the first step post it focuses on the description of the investigated area selected for the parameters affecting directly or indirectly the issue of food retail. They take into account the different areas that can be defined as a potential barrier to the development of the food retail, but on the other hand as a limiting factor for increasing the availability of (healthy and quality) food.

Prešov region is situated in north-eastern Slovakia. Its area of 8,973 km² accounts for 18,3% of the state and is the second largest region in Slovakia. Population of the Prešov region is the largest in Slovakia. Relief of area is quite bumpy. In addition to extensive mountains here, there are also affected complexes as several large and small protected natural parks. These natural barriers must be taken into account in developing strategies for food retail and also with it's necessary to count with them in the analysis of food availability in the region.

The structure of the transport facilities in the Prešov region is currently ready to serve for transportation for shopping in other parts espe-

cially for shorter distances. It is for this reason that prevail especially roads of II. and III. classes that do not provide quick transfer as in the case of highways or expressways. Therefore, it is also reflected in the dynamics of the modernization of food retail.

As a first step in examining the issue of food deserts is necessary to analyze the existing retail network of stores with food, based on data from the Statistical Office of the Slovak Republic for the year 2016. Commenting on this area it is important to note that there are a number of foreign studies that focus on research of localization of food stores. They are using the different characteristics and often try to target on the lowest local (spatial) level. For example the work of the authors Guy, Beninson and Clarke by which it can be distinguished the location of shopping centers in several categories within the city [Guy, Benninson, Clarke, 2005] to the edge of the city center (edge-of-center); outside the city center (out-of-center); overland (out-of-town), also seen as the edges of the city, other urban areas and new residential areas.

Prešov Region is one of the regions of the Slovak Republic, which is characterized by major regional differences within its territory. Retail is still represented by the dominance of classical food retail formats while compared to the Slovakia as a whole achieves this high level of proportion – up to 19,0%. In other words, almost one of five classic format of grocery store is located right in the Prešov region. This means that the retail store does not go far on optimum level of modernization. The lowest level of provided spatial analysis in food deserts the community. The following output from GIS provides an insight into food retail network in the Prešov region.

Presented map (Figure 1) identifies some facts concerning the location of the food retail: looking at the location of selected types of retail outlets of food, it is possible to identify several centers. First, the city of Prešov is defined as the center but also in other parts of the region, there is the beginning of standing out of the village as "local" shopping centers or shopping heads. The described reality is summary illustrated in Figure 1, which determines by GIS through the various centers and purchasing plotted with positional power. Intervals were

produced by statistical method "Jenks natural breaks optimization", therefore intervals are uneven.

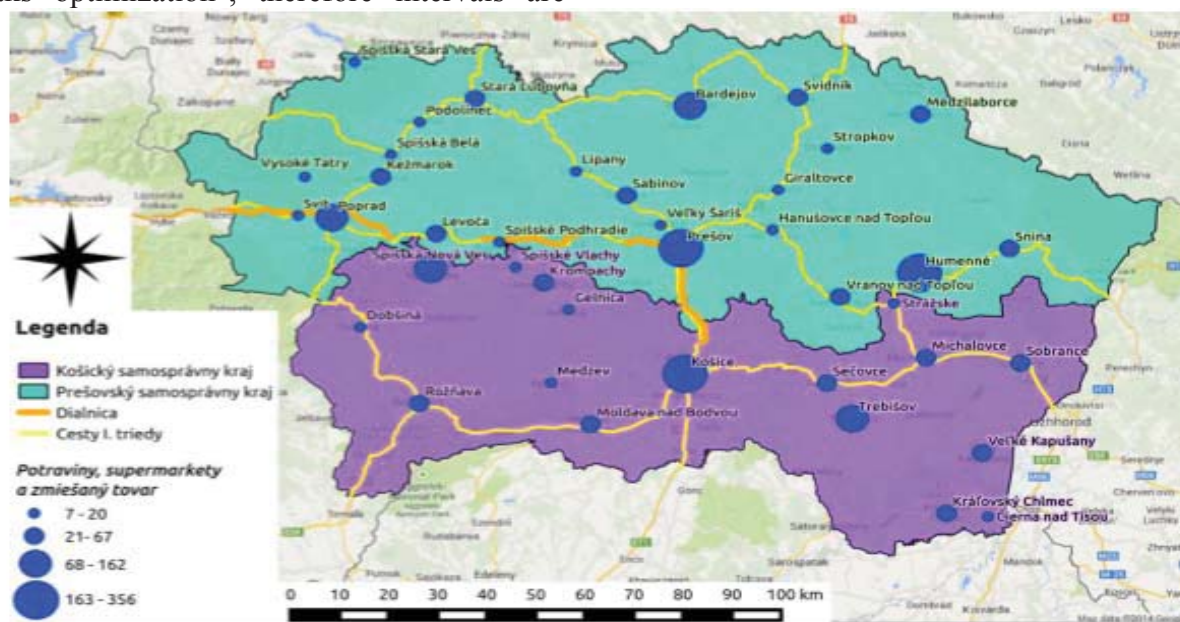

Figure 1. Economic analysis of rural multi functionality

Source: Own procession.

While the area of transport were by the authors until the 70s of the 20th century considered as the main localization factors that affect the deployment of such production and non-production activities, until today its role has transformed more into the role of one of system components. In interpreting areas of motorization, post uses the number of cars per capita in the Prešov region. Due to the receipt of the most recent data for the area of food retail from the year 2016, also this post refers mentioned indicator to the situation from 2016.

Number of cars per capita in Prešov region is presenting by number 0,320 and on one person in productive age of life the number is lower – 0,262. These values are under the average for Slovakia as a whole area. It is obvious that high number of cars per capita is related to higher transport capacity for the purchase of food and greater ability to purchase in large quantities. This means that the region with the higher number does not need to such a dense network of retail stores. Second, the higher proportion of the big sized stores shops are expected – also for large quantities of purchases of consumers. The structure of the transport facilities in this region is not as optimal to this territory – having even only one shopping gradient. Analysis of the transport situation and the

possibility of transportation has demonstrated the lower availability of various food retailer. So ultimately, it determines the occurrence of food deserts.

As the addition to a comprehensive analysis of the food deserts for Prešov region, paper analyses the character and the behavior of food consumers. For the needs of this article is a partial study turned into "paradoxical" direction. This means that it is no respecter of higher territorial unit through retail localization and the subsequent impact on the character of the consumer. On the contrary – paper looks at the consumer as the impetus for the subsequent development of retail trade and hence food deserts. The reason for the inclusion of this supplementary analysis is the recognition of the difference in consumer behavior depending on what area is decided. Ultimately, other decisions are consumer making in food deserts and other in other areas (for example in food oases) [Walker, Bloick, Kawachi, 2012].

The economic activity rate is 57,7% and the region is characterized by one of the highest levels of unemployment compared with other higher territorial units. This is also reflected in the development of net cash outflows that are covered up to 80-85% of net cash income. Around 91% of consumer spending is, due to

low income, going on financing of mostly things what they absolutely need – i.e. food, housing with related expenses and provision of transport. It is important to note that for this reason, strong potential of food market could be seen in the range of the Prešov region for the development and modernization of food retail.

Binary also called trivial availability is a quantitative indication of the distance between the starting point and destination point. It is defined as linear equation:

$$Dst1_i = d_{ij} \quad (1)$$

for $i = 1, 2, 3, \dots, M$, $j = 1, 2, 3, \dots, N$.

In this equation d_{ij} represent distance between community and food retail store, M means number of communities and N is number of food retail stores.

This availability is intended as a basis for further specified rates. Due to the acceptance of

the scope and structure of the available data, this rate reflects transport distance by the car. To measure the distance it is possible to use various alternatives. Since many experts prefer to travel (transport) time which they compared to measuring the distance (in km) for more informative, the contribution is in favor of this option. Availability, as such, can be measured either from individual residences or from the individual statistical regions. Post defines it as a possibility of measurement through the middle of the regions, so due to this paper can examine the status of these power centers. To this extent, the availability of the specified criteria, which limit identification of food deserts, is limit availability to 30 minutes. The data in Table 1 together with a graphical representation of individual centers (Figure 2) offer status areas by binary scale availability.

1. Binary availability

Centrum	Rate	Character
Bardejov	15 min	
Humenné	32 min	Food desert
Kežmarok	39 min	Food desert
Levoča	19 min	
Medzilaborce	41 min	Food desert
Poprad	28 min	Food desert
Prešov	11 min	
Sabinov	14 min	
Snina	44 min	Food desert
Stará Ľubovňa	27 min	
Stopkov	14 min	
Svidník	18 min	
Vranov nad Topľou	17 min	

Source: Own procession.

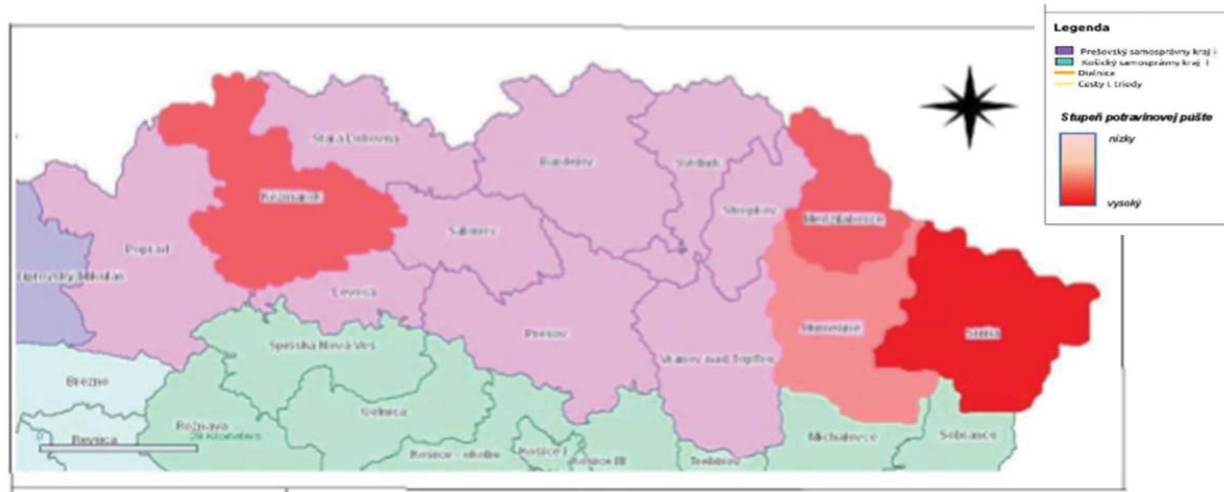

Figure 2. Food deserts in Prešov region according to binary availability

Source: Own procession.

This is a quantitative statement that interprets the cumulative amount of transmission times that the consumer must overcome to be shipped to any destination point in the retail network. It is defined as the total set of retail as the sum of the minimum observed from the point of consumption to all other nodes of the plurality:

$$Dst2_i = \sum_j^m d_{ij} \quad (2)$$

for $i = 1, 2, 3, \dots, M$, $j = 1, 2, 3, \dots, N$.

In this equation d_{ij} represent distance between community and food retail store, M means number of communities and N is number of food retail stores.

The availability rate is negative, i.e. the smaller value achieved; given target point (hypermarket, supermarket) is better available. For the needs of analysis of food deserts limit to the availability is usually determined of more than 200 minutes. For the needs of analysis of food deserts in terms of Prešov region paper adapted levels of food deserts by the nature of the territory. Since it features a greater number of centers – and the parallel posts of foreign authors analyzing a similar area to the limit in a similar range – limit was determined as the availability of over 1,500 minutes. Table 2 along with a graphical representation (Figure 3) provides the status of a particular center areas through the metric availability.

2. Metric availability

Centrum	Rate	Character
Bardejov	1 676 min	Food desert
Humenné	1 987 min	Food desert
Kežmarok	2 138 min	Food desert
Levoča	2 008 min	Food desert
Medzilaborce	2 116 min	Food desert
Poprad	2 354 min	Food desert
Prešov	1 468 min	
Sabinov	1 576 min	Food desert
Snina	2 289 min	Food desert
Stará Ľubovňa	1 944 min	Food desert
Stopkov	1 641 min	Food desert
Svidník	1 706 min	Food desert
Vranov nad Topľou	1 684 min	Food desert

Source: Own procession.

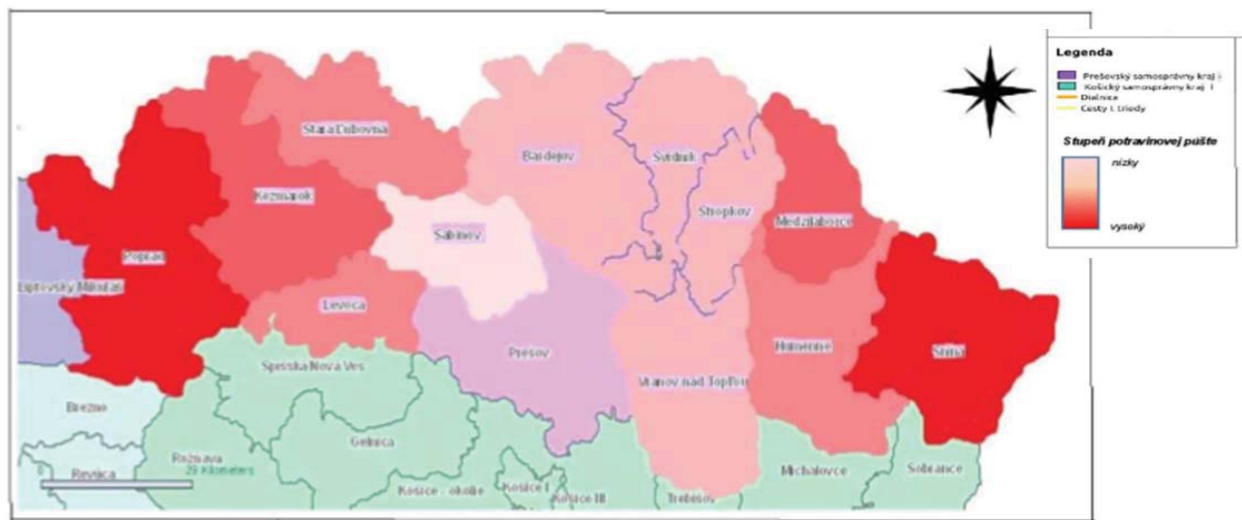

Figure 3. Food deserts in Prešov region according to metric availability

Source: Own procession.

This level of availability is characterized as a quantitative indication of the amount of direct connection S_p from the point of consumption

(community) in all target points (food retailer). It is defined as:

$$Dst3_i = \sum_j S_p \quad (3)$$

for $i = 1, 2, 3, \dots, M$, $j = 1, 2, 3, \dots, N$

In this equation M means number of communities and N is number of food retail stores.

This availability has a positive rate, i.e. thus, greater value achieved by the availability is better. The limit in the definition of food deserts was determined to availability under 5 connecting routes in terms of transport network in the examined area. Paper accounts with highways,

roads of I. and II. classes. As connecting routes were included those roads that directly been associated with a given municipality connecting with other centers.

In Table 3 are presented each area of Prešov region using topological direct access. Subsequently, the connection is illustrated through the results of GIS (Figure 4).

3. Topological direct availability

Centrum	Rate	Character
Bardejov	5 routes	
Humenné	3 routes	Food desert
Kežmarok	2 routes	Food desert
Levoča	2 routes	Food desert
Medzilaborce	2 routes	Food desert
Poprad	5 routes	
Prešov	5 routes	
Sabinov	2 routes	Food desert
Snina	1 routes	Food desert
Stará Ľubovňa	3 routes	Food desert
Stopkov	3 routes	Food desert
Svidník	2 routes	Food desert
Vranov nad Topľou	2 routes	Food desert

Source: Own procession.

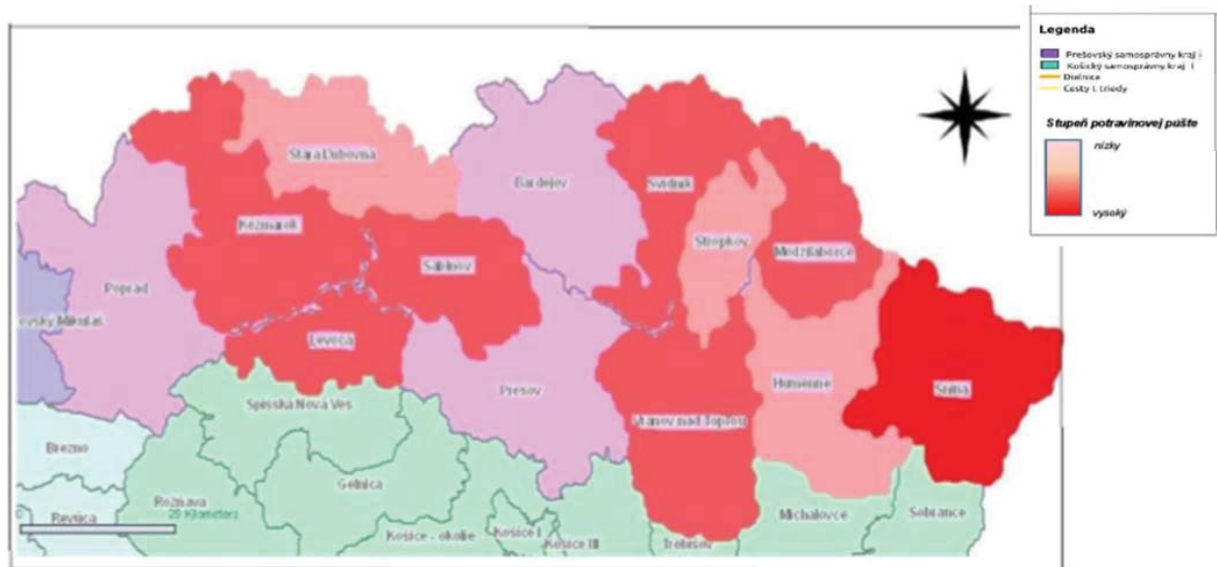

Figure 4. Food deserts in Prešov region according to topological direct availability

Source: Own procession.

Last defined level of availability quantifies the amount of retail food available at some distance from the village. It is expressed as:

$$Dst4_{i,j,l} = \sum_{j=1}^N O_j \quad (4)$$

for $i = 1, 2, 3, \dots, M$, $j = 1, 2, 3, \dots, N$, $l = 1, 2, 3, \dots, O$

In this equation O_j represent number of food retail store in some distance from the communi-

ty, M means number of communities, N is number of food retail stores and O is number of km of road network.

Through Table 4 is presented the area of food desert for Prešov region using rate-based opportunities. Since by using rate-based opportunities county does not have a food desert, graphical representation absent.

4. Availability based on opportunities

Centrum	Rate
Bardejov	169
Humenné	301
Kežmarok	61
Levoča	55
Medzilaborce	35
Poprad	171
Prešov	240
Sabinov	38
Snina	68
Stará Ľubovňa	56
Stopkov	21
Svidník	41
Vranov nad Topľou	55

Source: Own procession.

Analysis concludes that every of rates showed different results. But the evaluation repeats some the individual areas with the weakest food availability repeatedly. Going through the whole analysis, these areas are: Humenné, Kežmarok, Medzilaborce a Snina.

To conclude, the analysis use guidance from the author Križan. He produced some general

recommendations for the types of retail grocery stores in relation to the territory of their location [Križan, 2009]. On this basis, it is important to present Table 5 with recommended formats of selected stores in relation to the population whose should spread.

5. Types of food retail stores depending on size of served inhabitants

Served inhabitants	Type of food retail store
8 – 10 thous.	DIS
10 – 30 thous.	DIS, MSM, VSM
30 – 50 thous.	DIS, MSM, VSM, MHP
50 – 100 thous.	DIS, MSM, VSM, MHP, HBM
More than 100 thous. inhabitants	DIS, MSM, VSM, MHP, HBM, VHP, RNC

Note: DIS – discount store, MSM – small supermarket, VSM – large supermarket, MHP – small hypermarket, VHP – large hypermarket, HBM – hobby market, RNC – regional shopping center

Source: Own procession according to Križan, 2009.

Conclusions. Prešov region as the second largest region of Slovak Republic represents the area with 4 areas on lower functional classification were defined as food deserts. This means that these areas have insufficient availability of food for their inhabitants. Prešov region is characterized by high rate of regional disparities; this impact can be seen also in availability of food inside the whole area. One central point for purchasing – the city of Prešov is not enough for satisfying of basic needs and it is necessary to hold the trend of begging of new smaller local shopping centers.

Many authors, from Slovak republic as well as from abroad are pointing on the possibilities, which are setting up with creation of food deserts.

Some of them are very useful and adaptive in terms of Prešov region and subsequently in condition of Slovak republic as the whole – selling from small farms of households or new creating sector of economy defined as small farmers. These subsectors could be defined as potential solutions for maintaining the status of optimal availability of (healthy and quality) food for inhabitants.

References

1. *Apparicio P.* The case of Montréal's missing food deserts: Evaluation of accessibility to food supermarkets / P. Apparicio, M. Cloutier, R. Searmur // *International Journal of Health Geographics.* – 2007. – No. 4. – Pp. 16–23.

2. *Bonanno A.* Food desserts: Demand, Supply, and Economic Theory / A. Bonanno // *Choices: the magazine of food, farm and resource issues.* – 2012. – No. 3. – Pp. 19–25.
3. *Ciari F.* Modeling Location decisions of retailers with an agent-based approach: Working Paper / F. Ciari [Electronic resource]. – Available on: <http://www.strc.ch/conferences/2011/Ciari.pdf>.
4. *Dawson J.* Retailer activity in shaping food choice / J. Dawson // *Food Quality and Preference.* – 2013. – No. 28. – Pp. 339–347.
5. *Goldman A.* Supermarkets vs. traditional retail stores: diagnosing the barriers to supermarkets' market share growth in an ethnic minority community / A. Goldman, H. Hino // *Journal of Retailing and Consumer Services.* – 2005. – No. 4. – Pp. 273–284.
6. *Guy C.* Scale economies and superstore retailing: new evidence from the UK / C. Guy, D. Bennison, R. Clarke // *Journal of Retailing and Consumer Services.* – 2005. – No. 12. – Pp. 73–81.
7. How to Identify Food Desserts: Measuring Physical and Economic Access to Supermarkets in King County, Washington / [J. Jiao, A. Moudon, J. Ulmer et. al.] // *American Journal of Public Health.* – 2012. – No. 10. – Pp. 32–40.
8. *Križan F.* Globalizácia maloobchodu: definícia základných procesov a ich analýza slovenskej geografii maloobchodu / F. Križan // *Geografický časopis.* – 2009. – No. 1. – Pp. 49–68.
9. *Mcintee J.* Towards the development of a GIS method for identifying rural food deserts: Geographic access in Vermont, USA / J. Mcintee, J. Agyeman // *Applied Geography.* – 2010. – No. 1. – Pp. 165–176.
10. *Russell S.* "Food desertification": The loss of a major supermarket in New Haven, Connecticut / S. Russell, C. Heidkamp // *Applied Geography.* – 2011. – No. 31, Pp. 1197–1209.
11. *Walker R.* Do residents of food deserts express different food buying preferences compared to residents of food oases? A mixed-methods analysis / R. Walker, J. Block, I. Kawachi // *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity.* – 2012. – No. 41. – Pp. 13–26.

The article has been received 26.06.2017

Revision: 26.06.2017

* * *

Новини АПК

Україна збільшує експортний потенціал насіння

Мінагрополітики спільно з асоціацією «Українське насіннєве товариство» представили звіт про виробництво насіння цукрового буряку в Україні, який був схвалений під час щорічних зборів учасників Насіннєвих Схем Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у м. Прага (Чеська Республіка). Захід відбувся за запрошенням Секретаріату Насіннєвих Схем Організації економічного співробітництва та розвитку та в рамках заходів з виконання Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Організацією економічного співробітництва та розвитку про поглиблення співробітництва на 2017-2018 роки.

Під час заходу українська сторона взяла участь у обговоренні декількох питань. Зокрема, щодо внесення змін у правила, які стосуються розширення членства у Насіннєвих Схемах та фінансових зобов'язань країн-учасників.

Результатом обговорення стало погодження на розширення участі України у Насіннєвих Схемах стосовно цукрового та кормового буряку. Також було прийнято рішення, що Секретаріат ОЕСР подасть рекомендації щодо розширення участі України у Насіннєвих Схемах Комітету з сільського господарства та Раді ОЕСР.

Довідково:

Згідно з рішенням Ради ОЕСР від 16 листопада 2009 року Україна приєдналася до Насіннєвих Схем ОЕСР стосовно зернових (кукурудза та сорго). 19 грудня 2014 року (рішення № С (2014) Україна розширила участь у насіннєвих Схемах ОЕСР щодо насіння хрестоцвітних, олійних та прядивних культур. У червні 2016 року Мінагрополітики звернулось до Секретаріату ОЕСР із заявою стосовно розширення участі у насіннєвих Схемах щодо цукрового та кормового буряку.

Прес-служба Мінагрополітики України

*О.А. ГАВРИШ, доктор технічних наук, професор
Ю.В. ЛОПАТИНСЬКА, магістр
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Загальна логіка і принципи моделювання контролю менеджерських рішень

Постановка проблеми. Система контролю як складна, динамічна, відкрита, саморегульовальна інформаційна система складається із двох підсистем, які можна розглядати і як системи. Це система контролю як галузь наукових знань, а також система контролю як виду практичної діяльності. Саме таке сприйняття контролю як інтегрованої системи допомагає усвідомити значущість методики як прояву методу і як елементу, який є інтегруючим із практичною діяльністю, тобто з процесом контролю [1, с. 92]. Загальне визначення методики контролю менеджерських рішень сформульовано як сукупність процедур, проявом яких є комплекс методичних, технічних прийомів та інструментарію контролю з метою підтвердження законності, доцільності й ефективності менеджерських рішень [3, с. 4]. Комплекс проблем формалізації існуючої системи господарського контролю, формалізації опису його процедур становить напрям теоретичних досліджень, що класифікується як напрям формальної методології контролю. Повною мірою це стосується також системи внутрішнього контролю, проявом якої є контроль менеджерських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики контролю менеджерських рішень як функції організаційного забезпечення ефективного менеджменту здійснюють чимало науковців, серед яких особливо слід виділити таких, як С. Бардаш [1], К. Балдин [2], А. Соловйов

[3], С. Чудновська [4], К. Линьов [5], А. Воронкова [6] та ін., проте питання значною мірою залишається дискусійним, зокрема в частині оцінок ефективності, на що звертаємо увагу наукової спільноти.

Мета статті – висвітлення загальної логіки і принципів моделювання контролю менеджерських рішень в організації у форматі наукової дискусії.

Виклад основних результатів дослідження. Логіка побудови моделей методик контролю взагалі й стосовно менеджерських рішень зокрема припускає обов'язкове розмежування значеннєвих навантажень, термінів, що застосовуються. У проведених дослідженнях методика контролю являє собою сукупність засобів і прийомів виконання робіт із контролю, які взаємозв'язані спільністю завдань, що розв'язуються. В даному випадку методика виконує роль методичної інструкції (економіко-організаційної) – моделі. Гнучкість моделі методики може бути визначена як можливість подальшого удосконалення моделі за своїм змістом. І нарешті, можливість реалізації моделі у повному обсязі – найважливіша її характеристика. Під цим, як правило, розуміють складність, трудомісткість, вирішення питань, які пов'язані із практичним використанням моделі. Як формальна методологія, так і один із найважливіших методів її пізнання – моделювання – залишається недослідженою галуззю наукового знання про контроль. Але слід зазначити, що інтерес до методу моделювання взагалі й стосовно окремих

функцій управління зокрема зумовлений інтересом до логіки науки взагалі.

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити головне: модель методики контролю будь-яких об'єктів дає змогу виділити основні організаційні, інформаційні, технологічні та технічні зв'язки у межах їх і поза ними, розробити варіанти оптимального напряму контролю з урахуванням мінімізації трудових затрат. При розробці методик контролю менеджерських рішень вирішальне значення має розмежування термінів, що застосовуються. Це один із головних аргументів, що підтверджують логіку побудови моделей методик.

Часто термін «методика» підмінюється поняттям «технологія контролю», однак останнє являє собою сукупність даних про організацію збору й обробки контрольної інформації про відхилення, опис цих зведень у вигляді регламенту технологічного процесу обробки контрольної інформації. На відміну від цього тлумачення методик контролю слід визначати як сукупність способів і прийомів виконання робіт із контролю, які пов'язані спільністю розв'язуваного завдання (в нашому дослідженні це певний об'єкт контролю та його основні параметри в загальному алгоритмі розробки, обґрунтування, прийняття й реалізації менеджерського рішення). Така методика за своєю сутністю виконує роль методичної інструкції – організаційного документа, що є чинним з моменту затвердження.

В основу побудови (моделювання) методик контролю менеджерських рішень мають покладатися такі принципи:

цілеспрямованість – орієнтація методики на підтвердження якості менеджерського рішення;

системність – уявлення методики як множини взаємозв'язаних елементів системи: суб'єктів, об'єктів, процесу контролю і результатів цього процесу;

уніфікація – формування типових елементів опису методики;

мінімізація проектних рішень – виключення дублювання елементів опису методик на основі їх типізації для різних об'єктів контролю.

Ці принципи не входять у суперечність із вимогами до змісту моделей самих методик, що повинні відображати найістотніші аспекти об'єкта контролю. Водночас треба мати на увазі необхідність дотримання такої вимоги до самого конструювання моделей, як оглядовість, що визначається як передумова вивчення істотних властивостей об'єктів контролю, які впливають на формування інших складових (елементів) методики: інформаційне забезпечення, засоби й прийоми контролю, технологія контролю.

Викладені вище принципи побудови методик контролю менеджерських рішень зумовлюють загальну логіку моделювання методик.

Процес моделювання методик внутрішнього контролю формування, прийняття та реалізації менеджерських рішень складається з ряду етапів. Таким чином, основні теоретичні положення конструювання моделей методик контролю формування, прийняття і реалізації менеджерських рішень є необхідним підґрунтям для подальшого розкриття послідовності реалізації кожного з етапів моделювання кожної з основних чотирьох методик контролю. Мета й зміст послідовності реалізації способів, методичних прийомів та інструментарію стосовно якості інформації на «вході» й «виході» (методика 1) великою мірою зумовлена усвідомленням структури інформації та її якісних характеристик, тобто сукупності параметрів контролю інформаційної підтримки обґрунтування, прийняття і реалізації менеджерських рішень.

Виходячи з того, що якість – це сукупність властивостей та характеристик будь-якої продукції, рівень яких формується виробниками при створенні цієї продукції з метою задоволення потреб користувачів (у даному випадку мова йде про інформацію), то слід, по-перше, усвідомити сутність основних якісних характеристик інформації. Як відомо, в економічній літературі різними авторами обґрунтовуються різні критерії якості інформації.

Маючи на увазі, що більша частина фактографічної інформації, яка «підтримує» формування прийняття і реалізацію менеджерського рішення, формується як обліково-економічна, у складі якої в свою чергу

знаходить своє місце й контрольно-аналітична інформація. У науковій праці К.О. Линьова [5] було проведено глибоке дослідження якісних характеристик саме облікової інформації та принципів підготовки фінансової звітності. До складу основних характеристик якості інформації науковець включає: зрозумілість, доцільність, суттєвість, своєчасність, цінність для прогнозування, достовірність, повноту, правдивість, превалювання змісту над формою, об'єктивність і порівнюваність.

А до складу принципів підготовки фінансової звітності К.О. Линьова [5] віднесено принципи: безперервності діяльності, автономності, періодичності й нарахування, відповідності доходів і витрат, принципи грошового вимірника, обачності. Інформаційне забезпечення формування, прийняття та реалізації менеджерських рішень являє собою належну упорядковану сукупність економічної інформації, що формується й використовується менеджерами на різних етапах контрольної діяльності.

Слід звернути увагу на те, що якість вихідної інформації залежить від якості її на вході. Але варто акцентувати увагу також на проблемі співвідношення ризику прийняття менеджерських рішень і якості інформації. Як відомо, прийняття менеджерських рішень, спрямованих на забезпечення сталого розвитку підприємства, різняться певним рівнем ризику, що зумовлюється такими основними факторами, як відсутність відповідної інформації або низький рівень її якості.

У контексті розгляду питання контролю якості інформаційної підтримки менеджерських рішень під ризиком пропонується розуміти наявність відповідної релевантної інфор-

мації, використання якої при ухваленні та реалізації менеджерського рішення приведе до можливої невизначеності результатів стосовно досягнення загальної мети функціонування системи менеджменту. Відповідно до висновку науковців ризик прийняття менеджерських рішень знаходиться у зворотній залежності від якості інформації.

Інакше кажучи, ризик інформаційної підтримки залежить від співвідношення обсягу та якості інформації. Основними вимогами до створення якісного інформаційного забезпечення є не тільки систематизоване своєчасне надходження інформації, а також її відновлення за відповідною структурою з акцентуванням на комерційну, правову, науково-технічну, обліково-економічну та ін.

Структура існуючої нині в підприємствах інформації не уможливорює приймати повністю ефективно обґрунтовані менеджерські рішення, оскільки найбільша питома вага належить комерційній (оперативній) інформації, а інші її види, зокрема обліково-економічна, використовують з певними обмеженнями. Отже, найбільш контрольованим є процес формування інформації в системі рахунків бухгалтерського обліку, і це природно, знижує загальний інформаційний ризик.

Висновки. Ґрунтуючись на загальній логіці моделювання методик внутрішнього контролю, формалізації методу контролю менеджерських рішень та розкриття сутності й місця інструментарію контролю в методичному забезпеченні контрольного процесу, розроблено інформаційні моделі методик контролю. Принципово новим є те, що кожна з методик спрямована на контроль певного етапу загального процесу формування та реалізації менеджерського рішення.

Список використаних джерел

1. Бардаш С.В. Економічний контроль в Україні: системний підхід : моногр. / С.В. Бардаш ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : КНТЕУ, 2015. – 656 с.
2. Балдин К. Управленческие решения: учеб. / К. Балдин, С. Воробьев, В. Уткин. – 4-е изд. – М.: Издательско торговая корпорация "Дашков и К°", 2014. – 496 с.
3. Соловьёв А.И. Принятие государственных решений: учеб. пособие / А.И. Соловьёв. – М.: КНОРУС, 2016. – 344 с.
4. Чудновская С.Н. Управленческие решения: учеб. / С.Н. Чудновская. – М.: Эксмо, 2015. – 368 с.
5. Теорія і практика прийняття управлінських рішень: навч. посіб. / А. Крупник, К. Линьов, Є. Нужний, О. Рудик. – К.: Вид. дім «Простір», 2016. – 156 с.
6. Воронкова А.Е. Управлінські рішення у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства: організаційний аспект : моногр. / А.Е. Воронкова, Н. Г. Калюжна, В. І. Отенко. – Х : ІНЖЕК, 2013. – 512 с.

Стаття надійшла до редакції 08.08.2017 р.

Фахове рецензування: 10.08.2017 р.

* * *

Інструменти маркетингової діяльності в управлінні підприємством

Постановка проблеми. Маркетинг має потужний арсенал інструментів, що результативно впливають на ефективність господарської діяльності підприємства протягом усього виробничого процесу. Від ефективності маркетингових дій залежить успіх компанії та її положення серед конкурентів. Вдале застосування інструментів маркетингової діяльності й розкриття їх ролі в управлінні підприємством стає наразі важливим чинником підвищення результативності роботи на мікроекономічному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Маркетингова діяльність як ефективна низка маркетингових інструментів управління підприємством розглядається в ряді наукових робіт відомих західних економістів: Г. Асселя [1], П. Друкера [15], Ф. Котлера [2], Ж.Ж. Ламбера [3], Дж. Еванса [4], Б.Бермана [4], Н. Малхотри [5] й інших. Значну увагу цьому питанню приділили українські вчені: С.С. Гаркавенко [6], В.Я. Кардаш [7], О.В. Овечкіна [8], О.М. Скібітський [9], О.М. Шпичак, Л.В. Забуранна та інші. Маркетингова діяльність відіграє визначальну роль в управлінні підприємством, що привертає увагу дослідників і спонукає до додаткового вивчення питання.

Мета статті – визначення завдань та цілей маркетингової діяльності, розкриття ролі маркетингових інструментів у процесі підвищення результативності та ефективності управління підприємством.

Виклад основних результатів дослідження. Управління є багатофакторним процесом впливу суб'єкта управління на об'єкт управління з метою переведення його в якісно новий стан, що істотно відрізняється від попереднього, або підтримки об'єкта управління у сталому режимі динамічного розвитку відповідно до визначених заздалегідь цілей [10]. На нашу думку, маркетингова діяльність у системі управління підприємством є його об'єктом, на який впливає суб'єкт з метою досягнення поставлених цілей. Цієї мети можна досягти використанням відповідних інструментів маркетингової діяльності.

За Ф. Котлером, маркетингова діяльність – це процес планування та реалізації політики ціноутворення, просування й розподілу ідей, продуктів, послуг, спрямований на здійснення обмінів, задовольняючих як індивідів, так і організації [2, с. 46]. С.С. Гаркавенко виділяє такі основні складові маркетингової діяльності: маркетингові дослідження, розробка маркетингових стратегій, визначення товарної політики, розробка цінової політики, формування систем розподілу та комунікацій, контролю маркетингової діяльності [11].

Проаналізувавши дослідження інших науковців [1, 4, 7, 11-13] щодо напрямів маркетингової діяльності, можемо узагальнити основні завдання останньої:

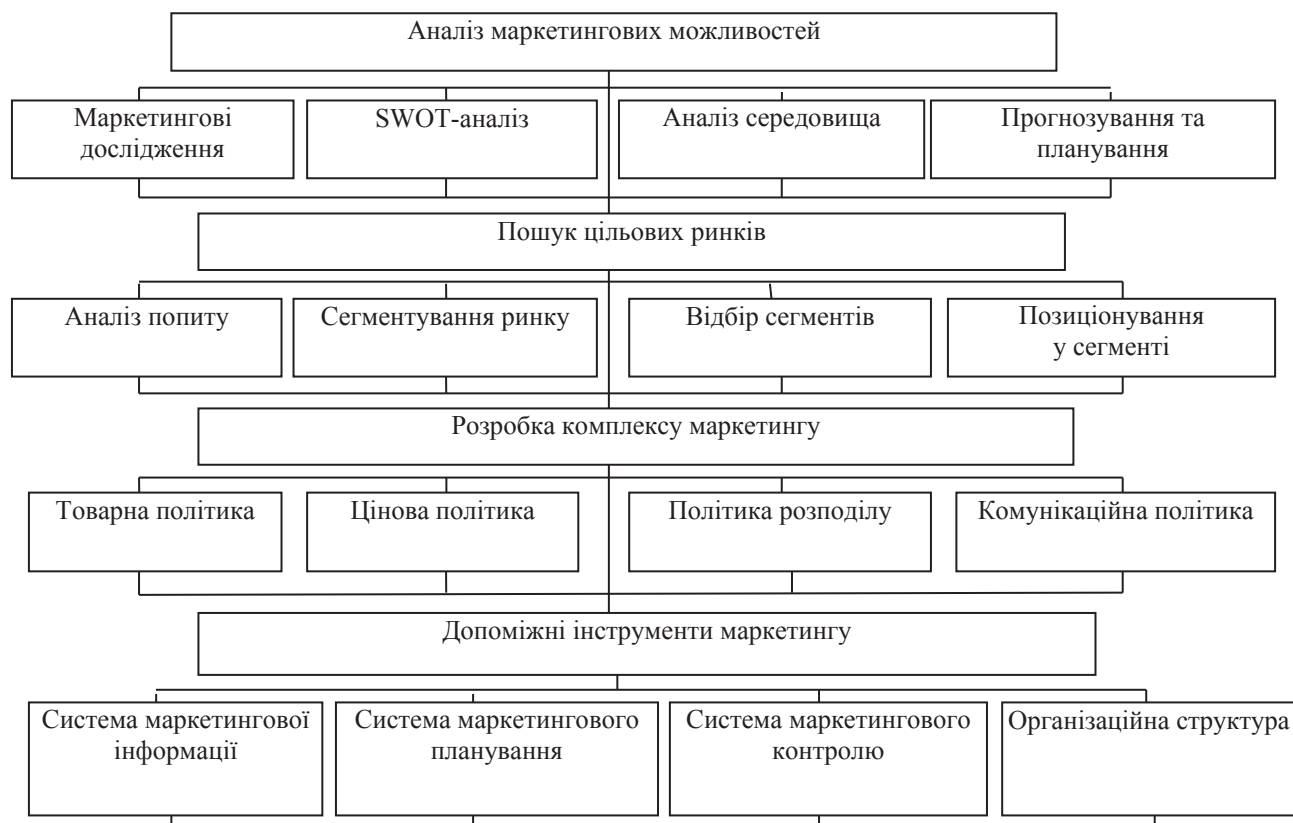
- глибинне дослідження ринку;
- одержання інформації щодо маркетингового середовища фірми;
- прийняття маркетингових рішень за допомогою одержаної інформації;
- формування організаційної структури;

* Науковий керівник – М.І. Козак, кандидат економічних наук.
© В.В. Килипенко, 2017

визначення цілей і стратегій;
 планування товарного асортименту;
 розроблення конкурентоспроможної цінової політики;
 планування та здійснення збуту;
 розробка ефективної політики просування;
 своєчасне адаптування системи управління маркетингом відповідно до ринкових ви-
 мог;

контроль маркетингової діяльності.

П. Друкер вважає, що мета маркетингової діяльності в тому, щоб зробити зусилля зі збуту непотрібними взагалі [3, с. 21]. Підтримуючи думку інших учених [1, 2, 4, 6, 7, 11, 12], вважаємо, що мета маркетингової діяльності полягає в забезпеченні прибутковості й ефективності діяльності суб'єкта на ринку.

Напрями та основні інструменти маркетингової діяльності

Джерело: Узагальнено автором на основі [1, 2, 6-9, 12, 13].

Розглянемо детальніше представлені на рисунку напрями та основні інструменти маркетингової діяльності у системи управління підприємством.

Ефективним інструментом маркетингової діяльності й надійним джерелом ринкової інформації є маркетингові дослідження. С.С. Гаркавенко вважає, що маркетингові дослідження – це систематичне зібрання, оброблення та аналіз даних із метою прийняття обґрунтованих маркетингових рішень [6, с. 61]. Н.К. Малхотра поділяє цю думку й підходить до маркетингових досліджень як до систематичного та об'єктивного визначення, збору, аналізу й розподілу інформації, що є основою для генерування рішень щодо ідентифікації проблем (можливостей)

та їх розв'язання (використання) в маркетинговій діяльності [5, с. 4].

Головними напрямками маркетингу є дослідження: ринку збуту; ефективності використання інструментів маркетингу; зовнішнього середовища; внутрішнього середовища; ринку продуктивних сил; поведінки споживачів; поведінки інших суб'єктів ринку; сприйняття торгової марки, фірмового стилю, а також визначення реакції після використання продукту.

Ефективна маркетингова діяльність потребує регулярного проведення SWOT-аналізу й постійного моніторингу маркетингового середовища. Це уможливило одержувати необхідну інформацію для своєчасного прийняття управлінських рішень щодо

позиції на ринку. Коригування дій підприємства за допомогою інструментів прогнозування дає змогу збирати та обробляти дані для подальшого аналізу й планування загальної діяльності підприємства. В умовах невизначеності методи планування маркетингової діяльності на засадах використання сучасних методик прогнозування стають важливими інструментами маркетингової діяльності підприємства.

Визначальними інструментами у пошуку цільових ринків є: вивчення попиту, його особливостей, поділ ринку на сегменти, обрання цільових сегментів і позиціонування. Позиціонування товару дає змогу ідентифікувати товар порівняно з товарами-конкурентами та зайняти чітке місце у свідомості покупців.

Ф. Котлер стверджує, що одним із головних інструментів маркетингової діяльності підприємства, основою формування маркетингової політики є комплекс маркетингу, що включає в себе товарну, цінову, комунікаційну політику й політику розподілу [2]. С.С. Гаркавенко підтримує цю думку та визначає, що інструментами маркетингової діяльності підприємства є елементи комплексу маркетингу: товар, ціна, розподіл і просування. Ця сукупність маркетингових засобів та їхня певна структура забезпечують досягнення поставленої мети й розв'язання маркетингових завдань [6, с. 21].

Підтримуючи позицію Ф. Котлера, що будь-який товар – це засіб задоволення певної потреби, відповідно слід виробляти тільки ті товари, які продаватимуться, тобто задовольнятимуть реальний попит [2]. В.Ю. Святненко визначає, що товарна політика підприємства – це комплекс заходів, у межах яких один чи кілька товарів використовують як основні інструменти виробничо-збутової діяльності фірми та передбачення певного напрямку дій товаровиробника або наявності у нього певних принципів поведінки [13, с. 92]. Зазначаючи важливу роль товарної політики як інструмента маркетингової діяльності, С.С. Гаркавенко вважає, що рішення про товарну політику підприємства слід приймати на таких рівнях:

створення нового товару (назва, марка, упаковка, властивості);

зміни товарного асортименту (ширина, глибина);

зміни товарної номенклатури (ширина, глибина, насиченість і гармонійність) [6, с. 210].

Ціна є основним елементом комплексу маркетингу й важливим інструментом управління маркетинговою діяльністю [1-4, 6, 7, 11-13]. Саме продумана цінова політика, на думку П.Ю. Бураяка, забезпечує реальний успіх підприємства у ринковому середовищі, підтримує стабільну увагу до нього споживачів, формує позитивний імідж і створює передумови для нарощування прибутків від продажу товарів [12, с. 134].

Формування цінової політики потребує якісного знання ринку, високої кваліфікації спеціалістів, уміння передбачати зміни ситуації та вчасно на них реагувати [1-4, 6, 7, 11-13].

Необхідно зазначити про ще один важливий інструмент маркетингової політики – розподіл. Основою політики розподілу товарів є планування, реалізація й контроль руху товарів від виробника до кінцевого споживача з метою задоволення потреб споживачів та одержання підприємством прибутку [6, с. 365]. На думку Ю.П. Бураяка, вибір каналів розподілу є складним управлінським рішенням, оскільки обрані канали безпосередньо впливають на всі інші рішення в сфері маркетингу [12, с. 170].

Елементом маркетингового комплексу є політика просування, мета якої, на думку вітчизняних та іноземних науковців, – створення й підтримування постійних відносин між підприємством та ринком. Мета просування – збільшення обсягів продажу товарів і формування позитивного іміджу суб'єкта ринку інформуванням, переконанням та нагадуванням про свою діяльність [6, с. 409]. Маркетингова комунікаційна політика спрямована на забезпечення взаємодії з усіма суб'єктами маркетингової системи. Необхідно зауважити, що комунікаційна політика як інструмент маркетингової діяльності надає великі можливості в процесі керування окремими елементами просування.

Використання допоміжних інструментів маркетингу – систем маркетингової інформації, маркетингового планування, маркетин-

гового контролю й обрання відповідної організаційної структури служби маркетингу дає змогу раціонально проводити маркетингову діяльність у підприємстві. С.С. Гаркавенко наголошує, що коректні маркетингові рішення можуть бути прийняті лише на основі достовірної маркетингової інформації [11, с. 61]. Ефективним інструментом у здобутті потрібних даних є використання маркетингової інформаційної системи [1, 4-7, 11, 14]. Генрі Ассель формулює її зміст як системи, що дає змогу компанії інтегрувати інформацію з різних джерел, а потім передавати її менеджерам у зручній для прийняття рішень формі [1, с. 193].

Ще одним інструментом, що відіграє ключову роль, є система маркетингового планування. На думку О.А. Овечкіної, планування маркетингових взаємодій фірми забезпечує систематичну збалансовану узгодженість її цілей з потенційними можливостями щодо виробництва та реалізації продукції й цілями комерційної поведінки покупців, постачальників ресурсів, посередників і конкурентів, пропонуючи аналогічну або альтернативну продукцію [8, с. 59]. Планування є потужним інструментом визначення цілей та вибору оптимального шляху їх досягнення, із визначенням термінів і відповідальних за виконання осіб [1-4, 6-8, 11-13].

Інструментом, що відіграє регулювальну роль, є контроль маркетингової діяльності. Це процес визначення, оцінювання й інформування щодо відповідності реального стану встановленим нормам [6, с. 470].

Завдання та цілі контролю маркетингової діяльності підприємства: визначення ступеня досягнення мети, аналіз відхилень; пошук можливостей покращення діяльності,

використання зворотного зв'язку; перевірка адаптивності підприємства до змін маркетингового середовища.

Ефективність маркетингової діяльності пов'язана з організаційною структурою маркетингової служби. На думку Дж. Еванса та Б. Бермана, організація маркетингу – це структурна побудова для управління маркетинговими функціями, що регламентує підпорядкованість і відповідальність за виконання певних завдань [4, с. 17].

Приклад кількох типових структурних моделей служби маркетингу: служба маркетингу в складі збутової служби; функціональна структура; товарна (продуктова) структура; регіональна структура; сегментна структура; матрична організаційна структура, а саме: функціонально-товарна, функціонально-регіональна, товарно-регіональна [2, 6, 11, 13].

Вважаємо, що питання організації маркетингової служби на підприємстві є визначальним у процесі маркетингової діяльності та важливим інструментом управління роботою підприємства.

Висновки. Маркетинг має дієвий арсенал інструментів, вдале поєднання яких забезпечує синергетичний ефект управління. Кожний інструмент має певне призначення та відіграє відповідну роль у процесі діяльності. Правильний підбір та своєчасне застосування маркетингових інструментів дає змогу здійснювати якісне управління маркетинговою діяльністю й швидко реагувати на зміни маркетингового середовища. Ефективна маркетингова діяльність спрямована на значне підвищення результативності та досягненню цілей підприємства, сприянню якісному задоволенню потреб споживачів.

Список використаних джерел

1. Ассель Г. Маркетинг: принципы и стратегия: учебник / Г. Ассель. – 2-е изд. – М.: Инфра-М, 1999. – 804 с.
2. Котлер Ф. Маркетинг-менеджмент / Ф. Котлер; пер. с англ.; под. ред. О. А. Третьяк, Л. А. Волковой, Ю. Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2000. – 896 с.
3. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок / Ламбен Ж.-Ж. ; пер. с англ.; под. ред. В. Б. Колчанова. – СПб.: Питер, 2004. – 800 с.
4. Эванс Дж. Р. Маркетинг / Эванс Дж. Р., Берман Б. ; пер. с англ. – М.: Сирин, 2002. – 308 с.
5. Malhotra, Naresh K. Basic Marketing Research / Malhotra, Naresh K.- Upper Saddle River, NJ : Prentice Hall ; [London : Prentice-Hall International], 2002. – 689 p.
6. Гаркавенко С.С. Маркетинг : підручник / С. С. Гаркавенко. – К.: Лібра, 2002. – 712 с.
7. Кардаш В.Я. Маркетингова товарна політика: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Кардаш В.Я. – К.: КНЕУ, 2000. – 124 с.
8. Овечкина Е.А. Маркетинговое планирование: конспект лекций / Овечкина Е.А. – К. МАУП, 2002. – 264 с.
9. Скібіцький О.М. Організація бізнесу. Менеджмент підприємницької діяльності: навч. посібник / О.М. Скібіцький, В.В. Матвеев, Л.І. Скібіцька ; за ред. Л. І. Скібіцької. – К.: Кондор, 2011. – 912 с.

10. Прокоф'єва Ж.В. Менеджмент ; під ред. Ж. В. Прокоф'євої. – М.: Знання, 2000. – 288 с.
11. Данько Т.П. Управление маркетингом: учебник / Т.П. Данько. – 2-изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 334 с.
12. Буряк П.Ю. Маркетинг: навч. посібник / П.Ю. Буряк, Б.А. Карпінський, Я.Ю. Карпова. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 320 с.
13. Святненко В.Ю. Промисловий маркетинг: навч. посібник / В.Ю. Святненко. – К.: МАУП, 2001. – 263 с.
14. Aaker D. Marketing research / D. Aaker. – New-York, 1990. – 739 p.
15. Drucker P. Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. / P.R. Drucker. – New York: Harper and Row, 1985. – 277 p.

Стаття надійшла до редакції 08.06.2017 р.

Фахове рецензування: 02.08.2017 р.

*

УДК 666.791

Ю.О. ГІРЕНКО, аспірант*

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Аналіз стану модернізації вітчизняних хмелярських підприємств

Постановка проблеми. Ефективно працюючий агропромисловий комплекс є запорукою успішного економічного розвитку держави. Утримання існуючих та освоєння нових ринків збуту для сільськогосподарської продукції передбачає систематичне здійснення інноваційних змін у галузевих підприємствах різного спрямування. У свою чергу, такі зміни спрямовані на підвищення продуктивності праці, що насамкінець збільшує рентабельність виробництва. Зазначене, безперечно є актуальним для підприємств галузі хмелярства. Лише за період із 2005 по 2015 рік, відбулося загальне скорочення площ хмільників – з 665 до 187 га, обсягу валового збору – з 4,7 до 2,2 т, кількості діючих хмелярських підприємств – з 46 до 6 од. Суттєво погіршилась і економічна складова [2].

Наведені вище статистичні дані переконливо доводять про ряд проблем, що існують у вітчизняному хмелярстві. Першочергова з них, на наше переконання, полягає у неспроможності конкурувати на належному рівні з аналогічною продукцією з-за кордо-

ну. Значною мірою, така практика зумовлена незадовільним станом матеріально – технічної бази підприємств у вітчизняному хмелярстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку хмелярства та його технічного вдосконалення знайшла своє відображення в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: В.В.Любченка, Л.Шустіка, Л.Ткаченко, В.Громадської, Ю.І.Савченка [8], Т.С.Муляр [3], А.В.Проценко [5], Т.Ю. Приймачук [7], Р.І.Рудика [6], Г.М. Милости [4] А.Анон [9], D.Sugier [10], L. Kettner [11], H.Kohlmann [12] та ін. Проте незадовільний стан щодо технічного та технологічного забезпечення виробництва хмелю в Україні потребує здійснення нових досліджень у даному напрямі.

Мета статті – оцінити рівень модернізації українських хмелярських підприємств, взявши за основу певний проміжок часу.

Виклад основних результатів дослідження. Розвиток підприємств галузі хмелярства, як і в цілому підприємств вітчизняного аграрного сектору економіки, – це результат розв'язання комплексу складних завдань, одним із головних, на наш погляд, є активізація модернізації виробничої бази

* Науковий керівник – О.В. Захарчук, доктор економічних наук.

© Ю.О. Гіренко, 2017

10. Прокоф'єва Ж.В. Менеджмент ; під ред. Ж. В. Прокоф'євої. – М.: Знання, 2000. – 288 с.
11. Данько Т.П. Управление маркетингом: учебник / Т.П. Данько. – 2-изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 334 с.
12. Буряк П.Ю. Маркетинг: навч. посібник / П.Ю. Буряк, Б.А. Карпінський, Я.Ю. Карпова. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 320 с.
13. Святненко В.Ю. Промисловий маркетинг: навч. посібник / В.Ю. Святненко. – К.: МАУП, 2001. – 263 с.
14. Aaker D. Marketing research / D. Aaker. – New-York, 1990. – 739 p.
15. Drucker P. Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. / P.R. Drucker. – New York: Harper and Row, 1985. – 277 p.

Стаття надійшла до редакції 08.06.2017 р.

Фахове рецензування: 02.08.2017 р.

*

УДК 666.791

Ю.О. ГІРЕНКО, аспірант*

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Аналіз стану модернізації вітчизняних хмелярських підприємств

Постановка проблеми. Ефективно працюючий агропромисловий комплекс є запорукою успішного економічного розвитку держави. Утримання існуючих та освоєння нових ринків збуту для сільськогосподарської продукції передбачає систематичне здійснення інноваційних змін у галузевих підприємствах різного спрямування. У свою чергу, такі зміни спрямовані на підвищення продуктивності праці, що насамкінець збільшує рентабельність виробництва. Зазначене, безперечно є актуальним для підприємств галузі хмелярства. Лише за період із 2005 по 2015 рік, відбулося загальне скорочення площ хмільників – з 665 до 187 га, обсягу валового збору – з 4,7 до 2,2 т, кількості діючих хмелярських підприємств – з 46 до 6 од. Суттєво погіршилась і економічна складова [2].

Наведені вище статистичні дані переконливо доводять про ряд проблем, що існують у вітчизняному хмелярстві. Першочергова з них, на наше переконання, полягає у неспроможності конкурувати на належному рівні з аналогічною продукцією з-за кордо-

ну. Значною мірою, така практика зумовлена незадовільним станом матеріально – технічної бази підприємств у вітчизняному хмелярстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку хмелярства та його технічного вдосконалення знайшла своє відображення в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: В.В.Любченка, Л.Шустіка, Л.Ткаченко, В.Громадської, Ю.І.Савченка [8], Т.С.Муляр [3], А.В.Проценко [5], Т.Ю. Приймачук [7], Р.І.Рудика [6], Г.М. Милости [4] А.Анон [9], D.Sugier [10], L. Kettner [11], H.Kohlmann [12] та ін. Проте незадовільний стан щодо технічного та технологічного забезпечення виробництва хмелю в Україні потребує здійснення нових досліджень у даному напрямі.

Мета статті – оцінити рівень модернізації українських хмелярських підприємств, взявши за основу певний проміжок часу.

Виклад основних результатів дослідження. Розвиток підприємств галузі хмелярства, як і в цілому підприємств вітчизняного аграрного сектору економіки, – це результат розв'язання комплексу складних завдань, одним із головних, на наш погляд, є активізація модернізації виробничої бази

* Науковий керівник – О.В. Захарчук, доктор економічних наук.

© Ю.О. Гіренко, 2017

аграріїв. За економічним змістом модернізація – це процес оновлення на інноваційній основі виробничих ресурсів, системи управління суб'єктів господарювання, що проявляється у зростанні до оптимального рівня концентрації авансованого капіталу, забезпечуючи випереджальне підвищення ефективності використання останнього, а отже, й посилення конкурентоспроможності аграрної продукції. У хмелярстві, де виробництво продукції характеризується високим ступенем капітало- та трудомісткості, конкурентоспроможність забезпечувати значно складніше, ніж в інших галузях. Тому, будь-які спроби активізувати модернізацію у даній галузі є особливо актуальним питанням як серед науковців, так і практиків.

Зокрема, кількісний вимір модернізації хмелярських підприємств пропонуємо оцінювати використанням двох систем показників. Перша – має враховувати показники концентрації застосовуваних ресурсів на 1 га площі насаджень хмелю, зокрема: вартість основних засобів; вартість матеріальних ресурсів (оборотних засобів сфери виробництва); величина людського капіталу, визначена як авансований фонд оплати праці; узагальнюючий показник – величина авансованого капіталу.

Друга – формується на основі показників ефективності застосовуваних ресурсів: віддача основних засобів, матеріальних ресурсів, людського капіталу й узагальнюючий показник – віддача авансованого капіталу. Як ефект використано чистий дохід (виручку) від реалізації хмелепродукції, а не валову продукцію у постійних цінах, як це пропонує наукова література. Саме така практика, на нашу думку, дає можливість виключити вплив інфляції, дія якої спостерігається протягом досліджуваного періоду (2005 – 2015 роки).

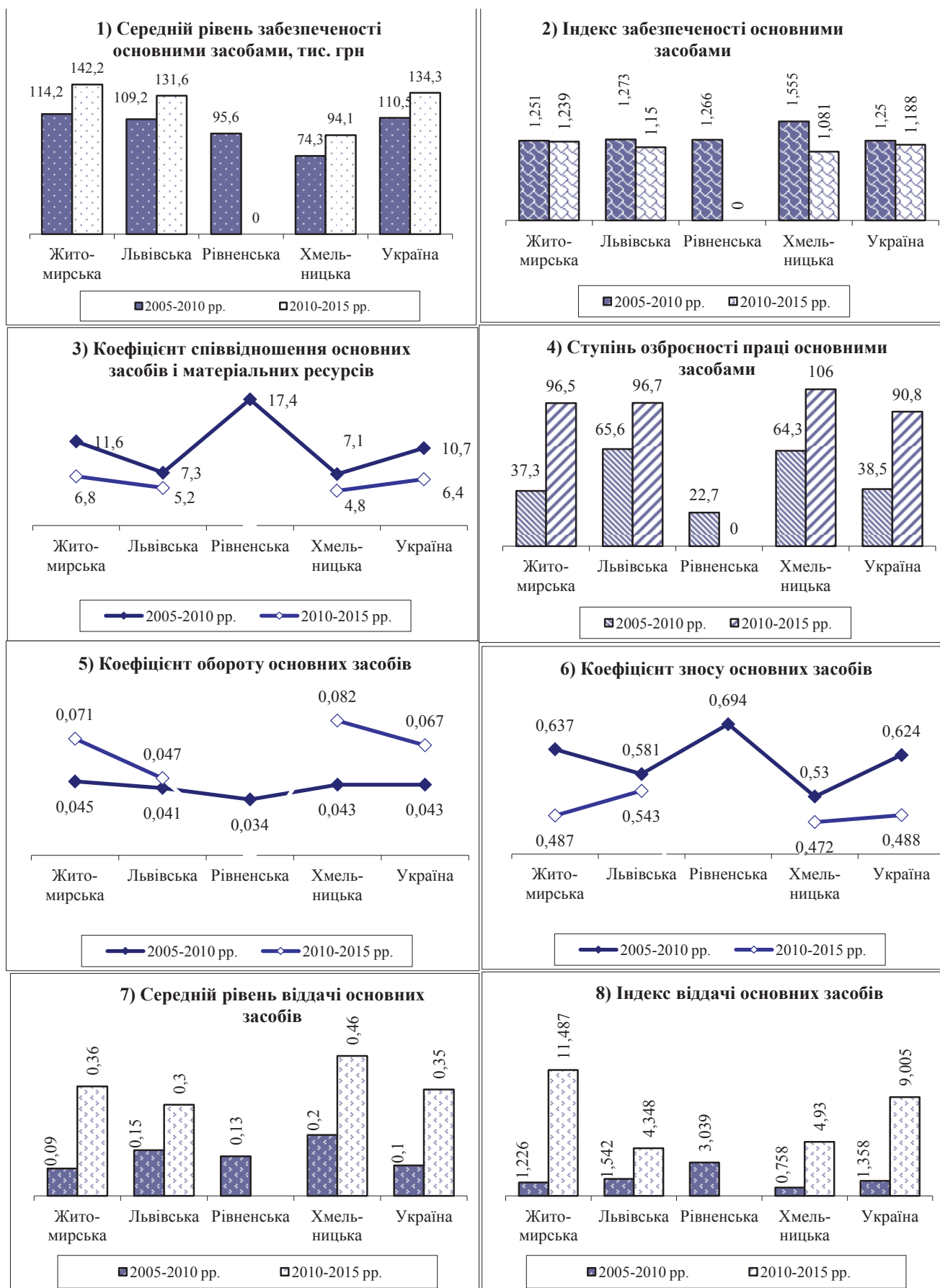
За результатами співвідношення темпів росту (індексів) показників ефективності та показників концентрації застосовуваних ре-

сурсів пропонуємо визначати ступінь модернізації підприємств галузі хмелярства. Враховуючи при цьому, що зміна обсягу авансованих у виробництво ресурсів може мати як позитивний, так і негативний вектор, залежно від фактичного абсолютного значення результативного показника відносно оптимального рівня в конкретних умовах господарювання. Ефективність використання даних ресурсів повинна характеризуватися лише позитивною тенденцією зміни й темпи її зростання мають бути вищими за темпи зростання концентрації. Тобто, значення коефіцієнта модернізації має бути вищим від 1 або 100 %. В іншому випадку, коли коефіцієнт співвідношення темпів росту ефективності та концентрації застосовуваних ресурсів менший від 1 (чи 100 %), вважаємо, що модернізація не проводилася, а здійснювалося лише нарощування, або оптимізація виробничої бази хмелярів, результатом чого стало деяке підвищення ефективності використання їхніх виробничих ресурсів.

Розрахунки проводили по видах виробничих ресурсів, що зробило можливим поглиблене вивчення причин, які зумовили загальний по підприємству ступінь модернізації. Досліджуваний часовий проміжок (2005 – 2015 рр.) поділили на два рівних періоди тривалістю по 5 років кожний виходячи з того, що ефект від модернізації виробничих ресурсів може не проявитися повною мірою протягом 1–2 років з моменту її здійснення.

З наведених на рисунку розрахунків можна побачити, що в цілому модернізація основних засобів у хмелярських підприємствах протягом досліджуваного періоду має місце. Табличні розрахунки це підтверджують.

Наведені в таблиці базові розрахунки показують, що в цілому по Україні коефіцієнт модернізації даних активів за 2010 – 2015 роки становить 7,58 і збільшився проти значення за 2005 – 2010 роки на 6,49.

Динаміка ступеня забезпеченості та використання основних засобів

Джерело: Побудовано за даними Державної служби статистики України.

Показники результатів модернізації хмелярських підприємств України

Період	Області				У цілому по Україні
	Житомирська	Львівська	Рівненська	Хмельницька	
Коефіцієнт модернізації основних засобів					
2005 – 2010 рр.	0,98	1,21	2,4	0,49	1,09
2010 – 2015 рр.	9,27	3,78	–	4,56	7,58
Зміна показника, +/-	8,29	2,57	–	4,07	6,49
Коефіцієнт модернізації матеріальних ресурсів					
2005 – 2010 рр.	0,11	0,1	1,25	0,06	0,12
2010 – 2015 рр.	2,85	2,64	–	2,44	2,67
Зміна показника, +/-	2,74	2,53	–	2,39	2,55
Коефіцієнт модернізації людського капіталу					
2005 – 2010 рр.	0,1	0,39	2,82	0,02	0,13
2010 – 2015 рр.	13,92	5,9	–	5,35	9,5
Зміна показника, +/-	13,82	5,51	–	5,33	9,37
Коефіцієнт модернізації підприємств					
2005 – 2010 рр.	0,77	0,93	2,34	0,33	0,85
2010 – 2015 рр.	8,11	3,63	–	4,2	6,64
Зміна показника, +/-	7,34	2,7	–	3,87	5,8

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Гірша ситуація з модернізацією матеріальних ресурсів (оборотних засобів сфери виробництва). Результати оцінювання стану їх оновлення показують, що протягом 2010 – 2015 років середній рівень забезпеченості матеріальними ресурсами хмелярів становив 24,5 тис. грн з розрахунку на 1 га площі насаджень хмелю й порівняно з попереднім періодом (2005 – 2010 рр.) підвищився на 14,2 тис. грн, або у 2,4 раза.

При цьому індекс забезпеченості матеріальними ресурсами характеризується тенденцією до зниження. В цілому по Україні за 2005 – 2010 роки даний показник становив 3,767, а за 2010 – 2015 роки – 2,000, тобто зменшився на 1,767, або майже у два рази.

Відповідна тенденція зміни індексу забезпеченості матеріальними ресурсами підприємств галузі хмелярства є наслідком, з одного боку, досить суттєвого зростання цін на матеріальні ресурси протягом 2010 – 2015 років, з іншого – недостатнього фінансового забезпечення хмелярів. Таким чином, збільшення величини матеріальних ресурсів виробників хмелю має не реальний, а переважно номінальний характер.

Відносно основних засобів величина матеріальних ресурсів у підприємствах галузі хмелярства також збільшилася. У 2010–2015 роках коефіцієнт співвідношення матеріальних ресурсів та основних засобів у цілому по Україні становив 0,156, або 15,6 % і проти значення 2005–2010 років зріс на

0,062, або на 6,2 пункта. Це показує поліпшення (хоча й переважно номінальне) матеріального забезпечення. Однак позитивним явищем є прискорення обороту матеріальних ресурсів хмелярів. Для кількісного виміру останнього застосовано коефіцієнт обороту матеріальних ресурсів, що визначається діленням матеріальних витрат (за мінусом амортизації) на середньорічну вартість матеріальних ресурсів. У 2010 – 2015 роки у цілому по Україні даний показник становив 1,031 та проти попереднього періоду (2005 – 2010 рр.) зріс на 0,033.

Завдяки цьому, виробники хмелю одержали можливість вивільнити частину авансованих матеріальних ресурсів і, таким чином, знизити собівартість виробництва продукції. Сума вивільнення (додаткової потреби) матеріальних ресурсів через зміну коефіцієнта їх оборотності у підприємствах галузі хмелярства визначена за формулою:

$$B(D) = \frac{\overline{MP}}{365} \cdot \left(\frac{365}{K_{об1}} - \frac{365}{K_{об0}} \right),$$

де $B(D)$ – сума вивільнення (додаткової потреби) матеріальних ресурсів, тис. грн. За від'ємного значення показника відбувається вивільнення з обороту матеріальних ресурсів, а за додатного – потреба в них збільшується;

$\overline{MP}$ – середня за досліджуваний період величина матеріальних ресурсів, тис. грн;

$K_{об0}$, $K_{об1}$ – коефіцієнт оборотності матеріальних ресурсів відповідно у першому й останньому році періоду [1].

У цілому по Україні за 2010–2015 роки можлива сума вивільнення матеріальних ресурсів становить 1,9 млн грн, коли за 2005–2010 роки, для забезпечення безперебійного виробничого процесу хмелярам необхідно було додатково закупити матеріальних ресурсів на суму 1,6 млн грн. Тобто, загальна сума економії матеріальних ресурсів становить 3,5 млн грн.

Отже, процес оновлення матеріальних ресурсів протягом останніх п'яти років зумовив підвищення економічної ефективності їх використання у підприємствах галузі хмелярства. У цілому по Україні у 2010 – 2015 роках середній рівень віддачі матеріальних ресурсів становив 2,28 грн і на 1,16 грн, або у два рази, перевищує значення 2005 – 2010 років.

Індекс віддачі матеріальних ресурсів за 2010 – 2015 роки становив 5,349, а за 2005 – 2010 – 0,451, тобто збільшився на 4,899. Щоб кількісно виміряти вплив основних чинників на рівень віддачі матеріальних ресурсів у підприємствах галузі хмелярства застосовано прийом детермінованого факторного аналізу – індексний спосіб. Розрахунки проведено за факторною моделлю:

$$V_{MP} = ЧД \div (O_{MB} \cdot T),$$

де V_{MP} – рівень віддачі матеріальних ресурсів, грн;

ЧД – чистий дохід (виручка) від реалізації хмелю, тис. грн;

O_{MB} – одноденна величина матеріальних витрат, що визначається діленням їх суми на 365 днів, тис. грн;

T – тривалість одного обороту матеріальних ресурсів, що обчислюється діленням 365 днів на коефіцієнт оборотності даних активів.

За результатами проведених розрахунків встановлено, що за рахунок зміни чистого доходу (виручки) від реалізації хмелю рівень віддачі матеріальних ресурсів зріс: за 2005 – 2010 роки – на 1,40 грн, за 2010 – 2015 – на 1,77 грн. Індекс віддачі матеріальних ресурсів при цьому дорівнює 1,71 та 2,987. Зміна одноденної величини матеріальних витрат вплинула на віддачу матеріа-

льних ресурсів: за 2005 – 2010 роки результативний показник знизився на 2,24 грн, а за 2010 – 2015 – зріс на 1,1 грн. Індекс віддачі матеріальних ресурсів при цьому становить: відповідно 0,339 і 1,415.

Аналогічно на віддачу матеріальних ресурсів впливає також зміна тривалості одного обороту даних активів: за 2005 – 2010 роки результативний показник знизився на 0,25 грн, а за 2010 – 2015 – підвищився на 1,0 грн. Індекс віддачі матеріальних ресурсів становив – відповідно 0,778 та 1,266.

Отже, рівень економічної ефективності використання матеріальних ресурсів у підприємствах галузі хмелярства значною мірою залежить від оновлення на інноваційній основі даного виду ресурсів (запровадження нових високопродуктивних сортів хмелю, результативніших видів добрив, засобів захисту рослин тощо). Вважаємо, що лише заміна традиційно застосовуваних при вирощуванні хмелю матеріальних ресурсів на сучасні аналоги, які використовуються провідними підприємствами як в Україні, так і за її межами, забезпечить відповідне підвищення ефективності виробництва хмелепродукції та конкурентоспроможності галузі на світовому ринку. Таким чином, модернізація матеріальних ресурсів у підприємствах галузі хмелярства протягом 2005–2010 років не здійснювалася, оскільки коефіцієнт співвідношення темпів росту ефективності й концентрації даних ресурсів менший від 1 та становить лише 0,12 (див. табл.).

Протягом зазначеного періоду хмелярі нарощували величину матеріальних ресурсів із розрахунку на 1 га площі насаджень культури, але не приділяли належної уваги їх якісним параметрам, унаслідок чого оборотність останніх залишалася низькою, потреба в даних ресурсах із кожним їх оборотом зростала, а ефективність знижувалася.

Змінилася ситуація протягом 2010 – 2015 років, коли товаровиробники галузі хмелярства активізували процес оновлення на інноваційній основі матеріальних ресурсів. Ефективність використання даних ресурсів суттєво зросла, що зумовило відповідне значення коефіцієнта співвідношення темпів росту ефективності й концентрації матеріа-

льних ресурсів. У цілому по Україні коефіцієнт співвідношення становить 2,67.

Щодо модернізації персоналу підприємств галузі хмелярства, то оскільки об'єктами даного процесу є не працівники, а їхні знання, навички та здібності, які використовуються у процесі виробництва продукції, проводили дослідження людського капіталу, а не персоналу. Кількісний його вимір здійснювали за показником авансований фонд оплати праці, що визначається діленням фактичного фонду оплати праці персоналу на коефіцієнт оборотності оборотних засобів. Так, за результатами оцінювання стану оновлення людського капіталу в підприємствах галузі хмелярства встановлено, що протягом 2010–2015 років його величина з розрахунку на 1 га площі насаджень хмелю в середньому становила 10,0 тис. грн і порівняно з попереднім періодом (2005–2010 рр.) підвищилася на 3,7 тис. грн, або на 58,3 %.

Проте індекс забезпеченості людським капіталом має протилежну тенденцію зміни. В цілому по Україні за 2005–2010 роки він становив 3,598, а за 2010–2015 – 1,061, тобто зменшився на 2,537, або у 3,4 раза.

Зниження індексу забезпеченості людським капіталом підприємств галузі хмелярства зумовлено скороченням чисельності їхнього персоналу протягом 2010–2015 років через відповідний рівень фінансового забезпечення хмелевиробників. Але при цьому коефіцієнт співвідношення людського капіталу й основних засобів у 2010–2015 роках дорівнював 0,078 і проти 2005–2010 років зріс на 0,021.

Економічна ефективність використання людського капіталу в підприємствах галузі хмелярства протягом досліджуваного періоду зросла, особливо за 2010 – 2015 роки. В цілому по Україні середній рівень віддачі людського капіталу становив 4,53 грн та на 2,7 грн, або у 2,5 раза перевищує значення у 2005 – 2010 роках.

Індекс віддачі людського капіталу за 2010 – 2015 роки становив 10,082, а за 2005 – 2010 – 0,472, тобто збільшився на 9,61.

Щоб кількісно виміряти вплив основних чинників на рівень віддачі людського капіталу в підприємствах галузі хмелярства,

проведено детермінований факторний аналіз результативного показника. Застосовано факторну модель:

$$V_{\text{ЛК}} = \text{ЧД}_{1\text{га}} \div Z_{\text{ЛК}},$$

де $V_{\text{ЛК}}$ – рівень віддачі людського капіталу, грн;

$\text{ЧД}_{1\text{га}}$ – чистий дохід (виручка) від реалізації хмелю з розрахунку на 1 га площі його насаджень, тис. грн;

$Z_{\text{ЛК}}$ – рівень забезпеченості людським капіталом з розрахунку на 1 га площі насаджень хмелю, тис. грн.

За результатами аналізу встановлено, що за рахунок зміни забезпеченості людським капіталом віддача останнього хоча й знизилася, проте має позитивну тенденцію зміни: за 2005 – 2010 роки зменшення віддачі становило 2,25 грн, а за 2010 – 2015 – лише 0,09 грн. Індекс віддачі людського капіталу становив – відповідно 0,278 і 0,942. Зміна чистого доходу (виручки) від реалізації хмелю вплинула на результативний показник: за 2005 – 2010 роки він збільшився на 0,6 грн., а за 2010 – 2015 – на 13,46 грн. Індекс віддачі людського капіталу становив – відповідно 1,697 та 10,701. З наведеного випливає, що рівень економічної ефективності використання людського капіталу в підприємствах галузі хмелярства значною мірою залежить від оновлення на інноваційній основі даного ресурсу. Оскільки протягом 2010 – 2015 років зазначений процес мав місце, ефективність людського капіталу суттєво зросла, в результаті чого коефіцієнт його модернізації в хмелярських підприємствах України становив 9,5. А в 2005 – 2010 роках модернізація людського капіталу хмелярами не здійснювалася, тому коефіцієнт співвідношення темпів росту ефективності й концентрації даного ресурсу нижчий від 1 та в цілому по Україні становив лише 0,13. Протягом даного періоду в підприємствах галузі хмелярства відбувався процес оптимізації чисельності персоналу, проте поліпшенню знань, навичок і здібностей останнього, які використовуються при виробництві продукції, належної уваги не приділялося.

Із метою кількісного виміру впливу кожного елемента авансованого капіталу на формування загального рівня ефективності нами проведено детермінований факторний

аналіз результативного показника. У процесі побудови факторної моделі для здійснення аналізу виходили з того, що досягнутий рівень ефективності авансованого капіталу підприємств галузі хмелярства є результатом поліпшення використання його елементів: основних засобів, матеріальних ресурсів (оборотних засобів сфери виробництва) та людського капіталу. Кількісно це виявляється у підвищенні рівня віддачі елементів авансованого капіталу, або зниженні рівня місткості хмелепродукції за ними.

Таким чином, факторна модель віддачі авансованого капіталу хмелярських підприємств має вигляд:

$$B_{AK} = 1 \div (M_{OZ} + M_{MP} + M_{LK}),$$

де B_{AK} – рівень віддачі авансованого капіталу підприємств, грн;

M_{OZ} – місткість хмелепродукції за основними засобами (визначається діленням вартості основних засобів на обсяг реалізованого хмелю у поточних цінах), грн;

M_{MP} – місткість хмелепродукції за матеріальними ресурсами (є часткою від ділення вартості матеріальних ресурсів на обсяг реалізованого хмелю у поточних цінах), грн;

M_{LK} – місткість хмелепродукції за людським капіталом (обчислюється діленням авансованого фонду оплати праці на обсяг реалізованого хмелю у поточних цінах), грн.

Результати проведеного аналізу показали, що за рахунок зміни місткості хмелепродукції за основними засобами віддача авансованого капіталу зросла: за 2005 – 2010 роки – на 0,027 грн, за 2010 – 2015 – на 0,267 грн. Індекс віддачі авансованого капіталу становить – відповідно 1,326 і 3,738.

Зміна місткості хмелепродукції за матеріальними ресурсами також вплинула на результативний показник: за 2005 – 2010 рік він знизився на 0,007 грн, а за 2010 – 2015 – зріс на 0,183 грн. Індекс віддачі авансованого капіталу становив – відповідно 0,938 та 1,5.

Зміна місткості хмелепродукції за людським капіталом призвела до зміни показника: за 2005–2010 роки він знизився на 0,004 грн, а за 2010 – 2015 – зріс на 0,276 грн. Індекс віддачі авансованого капіталу становив – відповідно 0,965 і 1,504.

Отже, можна зробити висновок, що на формування рівня економічної ефективності використання авансованого капіталу підприємств галузі хмелярства впливають такі фактори, як місткість хмелепродукції за основними засобами (або обернений до нього – віддача основних засобів) та місткість за людським капіталом (або обернений до нього – віддача людського капіталу). У системі заходів щодо подальшого розвитку галузі хмелярства, в частині модернізації її ресурсної бази, пріоритетна позиція саме у даних ресурсів. Щодо матеріальних ресурсів, то їхні якісні й кількісні параметри мають забезпечувати раціональний рівень використання основних засобів і персоналу хмелярських підприємств.

Висновки. За результатами аналізу стану модернізації хмелярських підприємств України за 2005 – 2015 рр. встановлено наявність двох періодів, щодо результативності модернізації. За перший виділений період, з 2005 по 2010 рік, встановлена практична відсутність проведених заходів з модернізації. Це підтверджується тим, що коефіцієнт співвідношення протягом зазначеного періоду становив > 1 , або 0,85.

За другий період, з 2010 по 2015 рік відзначається проведення активних заходів з модернізації хмелярських підприємств, підтвердження чому є збільшення коефіцієнта модернізації за зазначений період до 6,64.

Наші розрахунки, були отримані на основі застосування факторної моделі віддачі авансованого капіталу підприємств, яка адаптована до особливостей хмелярського комплексу.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.:КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Гіренко Ю.О. Ефективність виробництва хмелю в Україні / Ю.О. Гіренко // Економіка АПК. – 2017. – № 2. – С.83–88.
3. Стратегічне управління підприємствами галузі хмелярства: моногр. / Т.С. Муляр, Г.В. Осовська. – Житомир: Житомирський нац. агроекологічний ун-т, 2013. – 244 с.
4. Милоста Г.М. Агробіологические основы выращивания хмеля в Республике Беларусь: моногр. / Г.М. Милоста, В.В. Лапа. – Гродно: ГГАУ, 2010. – 286 с.

5. Проценко А.В. Інноваційне забезпечення галузі хмелярства / А.В. Проценко // Економіка АПК – 2010. – № 8. – С. 112–118.
6. Рудик Р.І. Експортно-імпорتنі операції на ринку хмелепродукції / Р.І. Рудик // Економіка АПК – 2012. – № 2. – С. 103–109.
7. Савченко Ю.І. Тенденції розвитку ринку хмелю / Ю.І. Савченко, Т.Ю. Приймачук, Т.Ю. Сітнікова // Вісн. аграр. науки. – 2012. – № 2. – С. 67–71.
8. Інноваційний шлях розвитку хмелярства ; за ред. акад. НААН Ю.І. Савченка. — Житомир: “Рута”, 2011. — 112 с.
9. Anon A. Hopfen – Rundschau / A. Anon // Wolncach. –1991. –Т. 42. –№ 3. – Р. 28–31.
10. Sugier D. // Evaluation of the macro – element nutritional state of hops on the basis of the chemical analyses of leaves and soil / D. Sugier, C. Szewczuk // Lublin, 2002. – University of Agrikulture. – P. 87–96.
11. Kettner, L. Hallertauer Hopfenbau / L. Kettner. –Mainburbug, 1976. – P. 67.
12. Kohlmann, H. Der Hopfen / H. Kohlmann, A. Kastner // Wolnzach. 1975. – P. 14.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2017 р.

Фахове рецензування: 11.07.2017 р.

* * *

Новини АПК

Уряд впроваджує системну підтримку фермерства в Україні

Програма підтримки українського фермерства, роботу над якою завершує Уряд, буде профінансована на рівні не менш як 1 млрд грн у бюджеті на 2018 рік.

«Найближчими тижнями маємо вийти на фіналізацію рішення: у проєкті бюджету на 2018 рік Уряд запропонує Парламенту виділити 1 млрд грн на підтримку невеликих фермерських господарств для того, щоб на селі було не тільки вирощування, а й переробка продукту, створювалися робочі місця», – повідомив Прем'єр-міністр України Володимир Гройсман під час робочого візиту урядової делегації до Тернопільської області.

Символічно, що візит відбувся саме на Тернопільщині, де майже 30 років тому були зареєстровані перші фермерські господарства в Україні.

Програма підтримки фермерства напрацьовується в тісній співпраці Мінагрополітики України із сільгосптоваровиробниками та представниками Асоціації фермерів. Програма спрямована, перш за все, на стимулювання переробки аграрної продукції всередині країни, надання доступу до кредитних ресурсів, а також максимальне залучення фермерів до програм державної підтримки, зокрема, із пільгового забезпечення сільгосптехнікою.

«Завдяки системності дій Уряду, Програма підтримки фермерства не буде декларативною, а спиратиметься на потужний фінансовий ресурс, який дозволить забезпечити практичну імплементацію її положень», – підкреслив в.о. Міністра аграрної політики та продовольства України Максим Мартинюк.

В.о. Міністра також звернув увагу на нерівномірність підприємницької активності в сільській місцевості та в середньому по країні – 43,5 підприємці на 1000 осіб та лише 2,5 фермери на 1000 сільських жителів, що свідчить про необхідність стимулювання останніх та актуальність розробки профільної програми підтримки.

Довідково:

На початок 2017 року в Україні діє 33 682 фермерських господарства, в обробі яких перебуває 4,4 млн га. У середньому на одне фермерське господарство припадає 131,7 га сільськогосподарських угідь.

Із загальної кількості фермерських господарств понад 80% мають в обробі земельні ділянки площею до 500 га.

У загальній структурі виробництва валової продукції сільського господарства частка фермерських господарств залишається незначною – на рівні 6–8% на рік.

Прес-служба Мінагрополітики України